

A BIHARI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

XXX.

2025

A BIHARI MÚZEUM ÉVKÖNYVE XXX.

A BIHARI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

XXX.

BIHARI MÚZEUM
BERETTYÓÚJFALU

BERETTYÓÚJFALU, 2025

A kötetet szerkesztette

Sándor Mária, Szőke Richárd Rajmond

A kötetet lektorálta

Kavecsánszki Máté, Megyeri-Pálffi Zoltán

Korrektúra

Sándor Mária

Fordítás

Bálint Nóra, Megyeri-Pálffi Zoltán

Technikai szerkesztés

Szűcs Endre

Felelős kiadó

Berettyó Kulturális Központ

Felelős vezető

Kállai Irén

A kötet megjelenését támogatta

Az NKA Múzeumok Kollégiuma

209188/00087. azonosítószámú pályázata

Nemzeti
Kulturális
Alap

HU ISSN 0133-7653

Nyomdai munkálatok: Kapitális Kft., Debrecen

Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető

TARTALOM

CONTENTS

TÖRTÉNELEM

Vadász Márton

7

A toldi református egyházközség újjáalakulása a 18. század végén

The re-establishment of the Reformed parish of Told at the end of the 18th century

Szőke Richárd Rajmond – Szűcs Endre

33

A berettyóújfalui községháza vázlatos története 1874–1945

An outline history of the town hall of Berettyóújfalú, 1874–1945

Megyeri-Pálffi Zoltán

63

Csonka-Bihar vármegye és székháza Berettyóújfaluban (1925–2025)

Csonka-Bihar County and its County Hall in Berettyóújfalú (1925–2025)

FORRÁSKÖZLÉS

Pálfi Krisztina

115

Az 1739–40-es pestisjárvány berettyóújfalui áldozatainak listája

List of victims of the plague epidemic in Berettyóújfalú, 1739–1740

MUZEOLÓGIA

149

V. Szathmári Ibolya

Bihari Múzeum 50

Ahogy én látom – visszaemlékezés a kezdetektől napjainkig

Bihari Museum 50

As I see it – Personal recollections from the founding to the present

167

Sándor Mária

50 év – (több mint) 50 kötet

A Bihari Múzeum és civil szervezeteinek kiadványai 1975–2025 között

50 years – (More than) 50 works:

Publications of the Bihari Museum and its civil organisations, 1975–2025

199

Kállai Irén

A változások éve – Az 50 éves Bihari Múzeum tevékenysége 2024-ben

A year of change – The activities of the 50-year-old Bihari Museum in 2024

Vadász Márton

A toldi református egyházközség újjáalakulása a 18. század végén*

Bevezető

Told a történeti Bihar vármegye egyik keveset kutatott települése; a középkori előzményekre visszatekintő falu¹ a 17. századi pusztulása után csak későn, a 18. század második felében népesült be újra. Erről a benépesedési folyamatról, kiváltó okairól, társadalomtörténeti háttéréről korábban sem néprajzi, sem történeti szemléletű munka nem született, sőt, maga a település sem került a kutatások homlokterébe, csak néhány nagyobb összefoglaló munkában találhatunk a falura vonatkozó adatokat. Told első részletesebb leírása O'sváth Pál tollából származik, aki 1875-ben megjelent művében a rendelkezésére álló források segítségével bemutatta a község történetét.² Pusztá-Told néven említi Bihar vármegye monográfiájában a települési ismertetőket jegyző Vende Aladár, aki a falu középkori és újkori története mellett röviden kitér a helyi birtokos családokra és a fontosabb épületekre (református templom, a Csapó család kúriája) is.³ Rövid leírásának elsősorban nem is a történeti adatok felsorolása ad jelentőséget, hanem az elkészültekor még közelmúltnak számító események leírása, így például az 1851-es árvíz, vagy a Csapó-kúria építtetőjére, aktuális birtokosára vonatkozó adatok. Szintén egy vármegye-monográfiában, az 1938-ban Nadányi Zoltán szerkesztette Bihar vármegye című kötetben jelent meg Fóris Anna és Kertész János összefoglaló leírása a településről, ami nagyban támaszkodott a Vende

* A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-25-3-II-DE-240 kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

¹ Jakó 1940. 367–368.; Módy 2006. 595.

² O'sváth 1996. 340–343.

³ Vende 1901. 137–138.

Aladár-féle leírásra, azonban főleg a 18. századtól kezdve részletesebb adatokat közöl a falu történetéről, az 1930-as évekre vonatkozó foglalkozási és birtoklási adatai pedig nagy részletességgel mutatják be a település két világháború közti statisztikai képét.⁴

Told a 20. század második felében is kiesett a néprajzi, történeti kutatások látóköréből, ezt hangsúlyozza Varga Gyula 1995-ben, a Hajdú-bihari Napló hasábjain megjelent rövid cikkében: „[Told] Sokáig nehezen megközelíthető, elzárt falu volt. Talán ennek is köszönhető, hogy kiesett a kutatók érdeklődési köréből: alig van róla leírás, de azok sem tárják fel azt a különleges helyzetképet, mely a falu nemesi mivoltából következik, abból, hogy nem volt nemesi nagybirtok a falu határában.”⁵ A millenniumhoz kapcsolódóan megélénkült helytörténeti, településtörténeti érdeklődés hívta életre a 2000-ben kiadott *Hajdú-Bihar évszázadai* című kötetet, melyben Módy György és Nyakas Miklós foglalta össze röviden Told múltját.⁶

A Toldra vonatkozó leírások hangsúlyozták a nemesi családok domináns jelenlétét, Varga Gyula idézett cikkében egyenesen a falu „nemesi mivoltáról” beszélt. A tágabb térség kismanességét érintő kutatásaim⁷ során jutottam el a Toldra vonatkozó források vizsgálatához, ezeken belül pedig kiemelten fontosnak tartom a 18. század végén keletkezett dokumentumokat, hiszen ez a korszak jelenti az újranepesedés és a református egyházközség újjáalakításának időszakát, melynek alapos feltárása nélkülözhetetlen a település későbbi történetének bemutatásához. Dolgozatomban levéltári forrásokra támaszkodva mutatom be az 1782 és 1800 közti időszakot, kiemelt figyelmet szentelve a református egyházközség újjáalakulásának folyamatára.

A két évszám a lokális közösségben értelmezhető fordulópontokat jelent; 1782-ben érkezett a faluba az első tanító, és innentől kezdve vezetik az anyakönyvet is a településen,⁸ 1800-ban pedig felépült a falu református temploma.⁹

⁴ Fóris – Kertész 1938. 513.

⁵ V.(arga) Gy.(ula): Told, Pusztatold. Hajdú-bihari Napló, 52. (1995) 186. 1995. aug. 9. 13.

⁶ Módy – Nyakas – Rácz 2000. 450–451.

⁷ Vadász 2021.; Vadász 2023.

⁸ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 5. Az anyakönyvben 1782-től találunk feljegyzéseket, a keresztelési bejegyzések 1784-ben, az esketési és halálozási bejegyzések 1783-ban kezdődnek.

⁹ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 33.

Természetesen azok a társadalmi folyamatok, melyeket a dolgozat bemutat, már 1782 előtt megindultak, és 1800 után is tartottak, azonban ez a két évtized – az 1780-as és 1790-es évek – olyan fontos változásokat eredményeztek, melyek meghatározóak voltak a település életében.

Előzmények – Told birtokviszonyai a 17. és 18. században

A 18. század végi folyamatok megértése érdekében röviden ismertetem a megelőző időszak eseményeit, melyek nagyban meghatározták a későbbi korszakokat is.

Az először 1275-ben említett település a középkorban egyházas hely lehetett, melyet az 1332–1334 közti pápai tizedjegyzékek is említenek, illetve szerepel az 1552-es összeírásban is, ekkor 30 jobbágytelket írtak itt össze, főleg a Toldi család tagjainak kezén, de egy jobbágytelek erejéig a Büdi család is birtokos volt a településen.¹⁰ Néhány évtizeddel később, 1604-ben már Zichy Rafael és Petneházy István birtokaként szerepelt Told, melynek pusztulását a tizenöt éves háborúhoz és a gyakori árvizekhez köti Módy György.¹¹ Míg a háborús időszak valóban jelentős pusztulást eredményezett a térségben,¹² az árvizek hatása valószínűleg kisebb volumenű lehetett, hiszen a Berettyó és Körösök mente többi településéhez hasonlóan feltehetően Toldon is vízmentes, magasabb helyen telepedhettek meg a középkori falu lakói. Ugyanakkor valószínű, hogy a 17. század első felében valóban elpusztult Told, hiszen 1646-ban már mint pusztát adta bérbe az iktári Bethlen család.¹³ A falu birtoklástörténetének a későbbiekben is az egyik legmeghatározóbb pontja az iktári Bethlen család megjelenése volt. Egyelőre nem tudunk forrásról arra nézve, hogy az erdélyi nemesi család mikor került Told birtokába, az azonban bizonyos, hogy 1646-ban már birtokolta az elpusztult Toldot, ekkor adta bérbe a pusztát a család a berekböszörményieknek, akik

¹⁰ Módy – Nyakas – Rácz 2000. 450.

¹¹ Módy – Nyakas – Rácz 2000. 450–451.

¹² Nyakas 2005. 70–79.

¹³ A település 17–18. századi birtokviszonyaira vonatkozóan fontos forrás az az 1773-as peranyag, melyben Simándy Sándor perli a toldi közbirtokosságot Told pusztá egy részének birtoklásáért. A per során lezajlott tanúkihallgatások és a mellékelt, bérbeadásokat és birtokosváltásokat igazoló dokumentumok segítenek megválaszolni a település birtoklástörténetének kérdéseit. A peranyagot lásd az alábbi jelzet alatt: MNL. HBVL. IV.6.d 36. cs. 1357.

egészen 1760-ig bérelték azt, melyet ekkor megvettek az iktári Bethlen családtól.¹⁴ A vételről szóló levélben iktári gróf Bethlen Sámuel úgy fogalmaz, hogy Toldot „*Berek Bösörmény nevű Mező Város közséje közűl bizonyos számú betsülletes személylek régi eleimtől, még az ezer hatszáz negyven hatodik esztendőitől fogvást [...] öt ezer magyar forintokba bírták [...], mind Szántó Földeivel, Kaszáló Réteivel és Halászó vízeivel edgyütt minden megcsonkulás nélkül mai napig is bírják.*”¹⁵ A megfogalmazás alapján valószínű, hogy a középkori Told pusztulása után az iktári Bethlenek kezére került birtokot bérlő berekbösörményiek a területet mint pusztát hasznosították, azon gazdálkodtak, így a 18. század elején nem települt újjá a település, hiszen sem a birtokos családnak, sem az azt bérlő mezőváros lakosságának nem állt érdekében, hogy jelentősebb számú állandó lakosság éljen a területen. Tovább módosította a birtokviszonyokat, hogy a pusztá negyedrésze, feltehetően bérletként, a Simándi család kezére került, azonban 1719. július 4-én ezt a birtokrészt a család zálogba adta Berekbösörmény mezőváros lakosainak, így az 1720-as évektől kezdve Told teljes területe a berekbösörményiek kezelésébe került, ekkor még csak bérletként, illetve zálogos birtokként.¹⁶ Végül 1760-ban a területet birtokló iktári Bethlen család nevében Bethlen Sámuel gróf eladta Told pusztát. Az eladás oka az volt, hogy a birtoktest távol feküdt a család többi bihari birtokától: „*[...] több Nemes Bihar Vármegye beli jószágomtól távolabb esik, s ha vissza válthatnám is esztendőnként Bereg Bösörményi bizonyos számú személylekkel magamnak alkudoznom, vagy emberem által terhemre esnék, különben is B. Bösörményi Uraiméknak igen jó kezek ügyében esvén nagy hátra maradásokkal lenne azon pusztától való megválások...*” – fogalmaz Bethlen Sámuel az eladásról szóló, 1760-ban Héderfáján kelt levelében.

Kik voltak a vevők? Az eladásról szóló dokumentumban Bethlen Sámuel vevőként felsorol és név szerint említ öt nemest (Balogh István, Puskár Mátyás, Székely Mihály, Balogh Péter, ifjabb Puskár Mátyás), illetve hatvanhárom berekbösörményi lakost, kiemelve, hogy nem csak az öt nemesembernek, hanem

¹⁴ MNL HBVL IV.6.d 36. cs. 1357. Bethlen Sámuel levele Told pusztá eladásáról. Héderfája, 1760. máj. 26.

¹⁵ MNL HBVL IV.6.d 36. cs. 1357. Bethlen Sámuel levele Told pusztá eladásáról. Héderfája, 1760. máj. 26.

¹⁶ MNL HBVL IV.6.d 36. cs. 1357. 1719. júl. 14. Simándy Gergely és Márton Told praedium ¼ részét 200 forintért zálogba adják Berekbösörmény mezőváros lakosainak.

„[...] *Ő Kegyelmei által az egész mostan meg írt Toldi Possessorságnak ...*” adja el a birtokot hétezer magyar forintért (melyből ötezer már a korábbi bérleti díjként megfizetésre került), húsz magyar tehénért, illetve egy bikáért. A birtok megvételének körülményeiről tudósít még egy 1838-as peranyag is, melyben Told nemes és nem nemes lakói pereskedtek a bíróválasztás kapcsán; a nemesség szerette volna befolyásolni a nemtelen lakosok bíróválasztását, akik azonban többek között arra is hivatkoztak, hogy *„Boldogult Ősseink, kik számossan lévén a’ költséget könnyebben viselheték, a nemesek hat személyből állott akkori Eleivel a’ Tholdi pusztát [...] megvén”,* mint a vásárlásban részt vevők, szabadon szeretnének bírót választani.¹⁷ Ekkor, nyolc évtized távlatából is jól emlékeztek, és érvként használták Told nem nemes lakói, hogy a vásárlás során ők is hozzájárultak a Bethleneknek fizetendő összeg előteremtéséhez, és önérzetesen írják, hogy *„[...] azon Pusztá árát többnyire a mi nemtelen atyáink fizették ki [...]”*¹⁸ Bár a per során a nem nemes toldi lakosoknak érdekében állhatott, hogy a birtokszerzés kapcsán saját érdekeiket, vagyoni hozzájárulásukat jobban kidomborítsák, valószínű, hogy ténylegesen nagyobb részt fizettek, mint a nemesi származású toldi birtokosok, és a Bethlen Sámuel által említett *„Toldi Possessorságnak”*¹⁹ egyaránt tagjai voltak nemesek és nem nemesek, hiszen mindkét társadalmi csoport tagjai vétel jogcímén birtokosok voltak Toldon.

Az 1760-ban megvett birtok hamarosan pereskedés tárgyává vált, 1773-ban Simándi Sándor indított pert a toldi közbirtokosság ellen.²⁰ Az ügy során összegyűjtötték a Toldra vonatkozó, a Simándi családhoz kapcsolódó iratokat, illetve több tanúvallatást is lefolytattak, melyekben a tanúkat a család leszármazásáról és esetleges toldi birtokaikról kérdezték. A per kimenetele a Simándiak számára kedvezett, így végül nem került az egész toldi pusztá a berekböszörményi közbirtokosság tulajdonába.²¹

¹⁷ MNL HBVL IV.1.b 1033 d. 1838. A toldi nemes és nemtelen lakosok pere bíróválasztás ügyében.

¹⁸ MNL HBVL IV.1.b 1033 d. 1838. jan. 19. Toldi és berekböszörményi nemtelen birtokosok folyamodványa Bihar vármegye polgári törvényszékéhez.

¹⁹ A Toldra vonatkozó forrásokban a 18. század második és a 19. század első felében gyakran említik a „toldi possessorátust”, azaz a közbirtokosságot, melynek egyaránt tagjai voltak nemes és nemtelen családok.

²⁰ MNL HBVL IV.6.d 36. cs. 1357.

²¹ O’sváth 1996. 341.

Az eddig bemutatott folyamatok alapján úgy vélem, Told területén az 1760-as évektől kezdődően beszélhetünk állandó lakosságról, hiszen ekkor került – immáron véglegesen, vételként – a berekböszörményiek kezére, innentől kezdve indulhatott meg az a benépesedési folyamat, amely az 1780-as évekre már egy jelentősebb lakott hely létrejöttét eredményezte.

Told a 18. század végén – földrajzi környezet és népesség

Az I. katonai Felmérés térképén a település helyén „*Toldy Szállás*” néven jeleztek elszórt épületeket, köztük utakkal, melyek közül a legjelentősebb a Debrecenből kiinduló és több bihari települést érintve Told mellett is elhaladó országút lehetett.²² Az utak a térkép tanulsága szerint vizenyős, lápos vidékeken vezetnek keresztül; a vízállásokat a Berettyó és a Sebes-Körös mellékfolyói, a Kutas és Cente patakok táplálták. A térség azonban nem volt teljesen vízjárta, főleg a Toldtól délre, Berekböszörmény felé fekvő területeket már szántóföldként tudták hasznosítani, ahogy a település körüli magasabb, szárazabb területeken is már szántóföldi művelés folyt. Erdő nem volt Told határában, azonban a környező települések – Berekböszörmény és Biharkeresztes – nagy kiterjedésű erdei ellátták fával a térséget is.

Az 1780-as években Toldon álló épületek közül az I. Katonai Felmérésen egyedül egy van nevesítve, a csárdákra utaló „WH” rövidítéssel, mellette a térkép kutat jelöl, ami arra utalhat, hogy a csárdaépület a Nagyvárad–Debrecen közti úton egy jelentősebb megálló volt; a környező csárdák esetében – így a peterdinél vagy körmösdinél – csak magát az épületet jelzik, kút nincs feltüntetve a térképen. Hogyan nézhetett ki a toldi csárdaépület a 18. század végén, és milyenek lehettek a közelében álló, a térképen is jelzett épületek? A kérdés megválaszolására forrásként szolgál a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött, 1783. augusztus 26-án kelt összeírás, melyet Kováts János váradi kamarai inspektor készített Told praediumról.²³ A dokumentum mellékleteként fennmaradt egy becsüslevél is, melyben a mezőpeterdi bírák felbecsülik a csapszék épületét,

²² I. Katonai Felmérés.

²³ MNL OL E 156.a Fasc. 161. No. 018.

illetve három helybéli nemes, Balogh Gáspár, Balogh István és Puskár Sámuel házát. A becslések mellé rövid leírásokat is mellékeltek, így tudjuk, hogy az „*ótska csapszékház [...] fala földből volt verve, a teteje náddal kötve*”, az épületet így összesen 25 rajnai forintra és 30 krajcárra becsülték. A csárdáról ennél bővebb leírás nem került elő, így annyit tudunk elmondani, hogy az 1780-as évek elején az épület vertfalú, nádtetős, ekkor már rossz állapotú volt. Figyelembe véve az építőanyagok karbantartás hiányában bekövetkező gyors amortizációját, az épület feltehetően ekkor már legalább egy-két évtizede állhatott.

Nézzük meg a becslésben még megemlített három nemesi lakóházat! Az első épület „*Nemes Balog Gáspár Úr*” tulajdonában van, felbecsülik „*Házát, s ollyait [óljait] melyek földből s tapasztott sövényből építve vannak*” – a házat és az ólakat együttesen 38 rajnai forint 30 krajcárra becsülték. A Balog család másik tagjának, Istvánnak „*Házát, Istállóját, Szekérszínnyét*” 49 rajnai forint 30 krajcárra értékelték, míg Puskár Sámuel házát és istállóját csak 29 rajnai forint 30 krajcár értékűre taksálták.

A leírás alapján az épületek vert- és sövényfal technikával készülhettek, és náddal fedettek lehettek, ami megfelel a térség korabeli építkezési gyakorlatának.²⁴ A házak mellett összeírt ólak, szekérszín, istálló arra utal, hogy a házak sem ideiglenes lakhelyek voltak, hanem állandó lakó- és gazdasági funkciót is elláttak.²⁵

Told 18. század végi társadalmáról statisztikai szempontból részletes képet kapunk a II. József uralkodása alatt készült népszámlálás adatsorait megvizsgálva.²⁶ Ekkor a Berekböszörményhez tartozó Told még mint praedium, azaz puszta szerepelt az összeírásban, melynek tulajdonosai közbirtokosok voltak. Területén 17 házban 20 család élt, tényleges népessége 98 fő volt. A településen élő 48 férfi közül 18 volt házasságban és 30 nőtlen, társadalmi helyzet szerint 11 nemes, 18 zsellér és 2 egyéb kategóriába tartozó ember élt itt (1. táblázat).

²⁴ A térség népi építészetéhez bővebben ld. Dám 1975.; Varga 1979. 193–233.

²⁵ Danyi – Dávid 1960. 26–27.

²⁶ Danyi – Dávid 1960. 26–27.

Házak száma	Családok száma	Tényleges népesség	Férfiak száma	A férfiak közül:			„Sarjadék”	
				Nemes	Zsellér	Egyéb	1–12 éves	13–17 éves
17	20	98	48	11 fő	18 fő	2 fő	11 fő	6 fő

1. táblázat. Told lakossága

a II. József idején készült népszámlálás (1784–1787) adatainak tükrében²⁷

A népszámlálás adatai alapján tehát egy körülbelül 100 fős települést láthatunk, melynek lakosságát egyrészt egy jelentős nemesi réteg (a felnőtt férfi lakosság 35,5%-a), másrészt egy abszolút többséget kitevő zsellérség (58%) alkotta; az egyéb kategóriába sorolt két személy közül az egyik feltehetően Szép István tanító lehetett, aki 1782-től élt a településen.²⁸

A népesség megismerésének egyik fontos forrásanyaga az anyakönyv, mely egy-egy településen az adott felekezeti közösséghez tartozó emberek életeseeményeit rögzíti.²⁹ A toldi reformátusok nagy életfordulóit, a keresztelest, a születest, a halálozást dokumentáló anyakönyvet 1784-ben kezdték részletesen vezetni, de a házassutakra és halottakra vonatkozóan már 1783-ból is vannak adatok. A kezdetektől, 1784-től jelzik például a megkeresztelt gyermekek keresztiapját, a keresztiányák azonban csak 1793-tól kerülnek bejegyzésre: ekkor került Toldra lelkipásztornak Debreczeni István, aki a korábbi gyakorlattal szakítva már a keresztiányák nevét is megörökítette. Szintén hozzá kapcsolható a halotti anyakönyv bejegyzéseinek a változása is: 1793 előtt az elhunyt nevét, életkorát, illetve egyes esetekben a halál okát rögzítették, 1793 után azonban az új lelkész már csak ritkán tért ki az életkorra, és a halálnemet sem mindig dokumentálta, azonban mindig megjegyzi, hogy énekszóval vagy prédikációval temették az adott egyént. 1796-tól az új lelkész, Földesi Nagy Pál már újra jelezte az elhunytak életkorát,

²⁷ Danyi – Dávid 1960. 26–27.

²⁸ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 5.

²⁹ Korszaktól és az anyakönyvet vezető személytől függően változhat az anyakönyvek forrásértéke, egészen 1895-ig, az állami anyakönyvezés bevezetéséig változó, hogy milyen adatokat jegyeztek be az anyakönyvekbe, azonban általánosan jellemző, hogy nem csak életeseeményeket, hanem a település egyházközségére vonatkozó adatokat is feljegyeznek az anyakönyvek egyes lapjain.

illetve a temetés prédikációs vagy énekszós jellegét, de a halál okát már egyáltalán nem jegyezte fel.

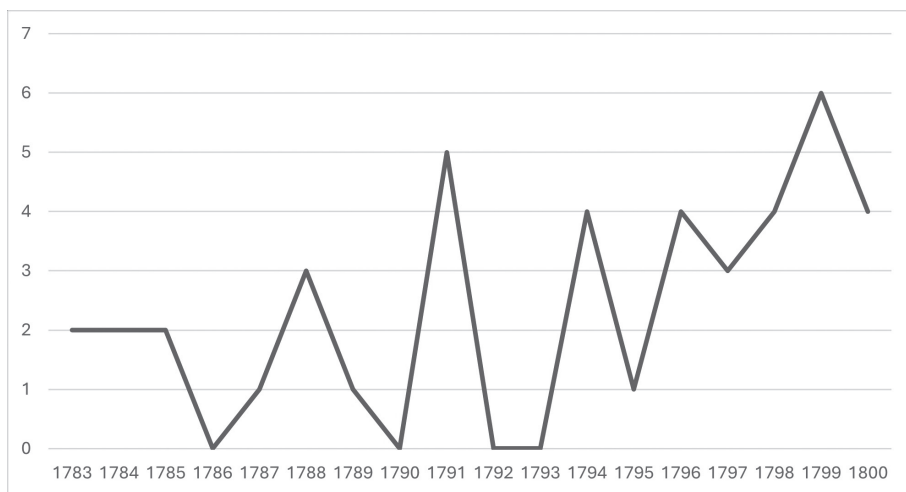
Ezek a példák azt bizonyítják, hogy az anyakönyvek forrásértéke a kutatási kérdésektől függően változó lehet, azonban általánosságban véve alkalmasak arra, hogy egy adott korszakban egy adott településen élő közösség tagjainak családi viszonyait rekonstruáljuk. A részletes, családszintű elemzés túlmutat jelen dolgozat keretein, azonban néhány, a születésekre, házasságkötésekre, halálozásokra vonatkozó adatsor segíthet árnyalni a település népességének változási folyamatait. A következő grafikonokon a toldi református egyházközség anyakönyve alapján rekonstruálható éves születési, házassági és halálozási adatokat láthatjuk (1–3. grafikon).

1. grafikon. Születések száma a toldi református egyházközségben, 1783–1800

A házasságok számának alakulását vizsgálva az 1790-es évek közepétől rajzódik ki növekvő tendencia. 1783-tól 1794-ig évente 1–3 házasságkötés a jellemző, kivéve a kiugró, 1791-es évet. 1794-től 1800-ig már összességében emelkedő tendenciát mutat az évi átlagos házasságkötések száma. A település lakosságának alacsony voltát jelzi az is, hogy a vizsgált korszakban a házasságok jelentős részére a földrajzi exogámia a jellemző, kívülről, más településről kellett párt választaniuk

a toldi házasulandóknak. Az 1783–1800 között kötött 42 házasság esetében a vőlegény 27 esetben volt helybéli, 15 esetben pedig más településről származott, a menyasszonyok esetében pedig 22 toldi származású menyasszony mellett 20-an más településről származtak; csak 8 esetben származott a menyasszony és a vőlegény is Toldról.

2. grafikon. Házasságok száma a toldi református egyházközségben, 1783–1800

3. grafikon. Halálozások száma a toldi református egyházközségben, 1783–1800

A halálozások száma az 1780-as években tartósan alacsony, évente 1–2 toldi elhunytat jeleznek az anyakönyvek; a házasságokhoz hasonlóan itt is a század végéhez közeledve, az 1790-es évek közepétől nő meg az elhunytak száma. Az alacsony gyermekszámhoz kapcsolódóan kiugróan kevés a gyermekkorban elhunytak száma: 1791-ig csak felnőttkorban meghaltak szerepelnek az anyakönyvben.

A három grafikon együttes vizsgálata alapján tendenciaszerűen érzékelhető, hogy az 1790-es évek közepétől kezd nőni a születések, házasságok, halálozások száma, ami a település lakosságszámának növekedését is jelzi. Az anyakönyv vizsgálata a korszak kutatásánál pótolhatatlan forrást jelent, hiszen az egyéni és családi sorsok mellett a közösséget érintő eseményeket is feljegyezték a matricula lapjain. Ezeknek a feljegyzéseknek a segítségével jól rekonstruálható az a folyamat, melynek során a toldi gyülekezet előbb mint Berekböszörmény filiája működött, majd nyomon követhetjük az önállósuló egyházközség történetét is.

A toldi református egyházközség a 18. század végén

Told mint Berekböszörmény filiája

Bihar vármegye magyar lakosságának nagy része a 16. század második felében a református hitre tért.³⁰ Feltehetően az ekkor még lakott Told is felvette az új hitet, sőt, a 17. század során mint önálló egyházközség létezhetett, ami a 18. század végén az emlékezetben még élt. Egy 1783-ban írott levélben a toldiak így fogalmaznak, utalva a 17. század eleji állapotokra, egyházi birtokokra: „*Minthogy itt is Toldon 1600 tájján az Eklának³¹ virágzó állapottyában ezen szántó föld és kaszáló meg volt.*”³² A település 17. századi pusztulásával együtt az egyházközség is elpusztulhatott, és egészen a 18. század végéig nem is alakult újjá. A 18. század utolsó harmadától kezdve benépesedő, a század nyolcvanas éveire már a 100 főt is elérő lakosságú Told református egyházközséget 1782-ben alapították, mint Berekböszörmény filiája; ekkor nemes Puskár Sámuel, nemes Balog István és Gáspár „*más egynéhány Toldi Református Lakos Társaikkal*” együtt megteremtették a leányegyházközség

³⁰ Reiszig 1901. 532.

³¹ Eklészia: egyházközség.

³² MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 5.

létalapját azáltal, hogy február 26-án Szép István személyében tanítót fogadtak, ugyanazon év október 1-én pedig nemes Szijártó István egy telket is adományozott az iskola javára.³³

Az ekkor létrejövő filia az öngazgatás felé tett első lépéseként, illetve a berekböszörményi anyaegyházközséghez fűződő viszony rendezéseként értelmezhető az az 1783. február 4-én írott levél, melyben az alapító nemes családok képviselői (Puskár Sámuel, Balog István és Balog Gáspár), illetve az egyházközség tagjai a *dislocationalis szék*hez³⁴ fordultak, nyolc pontban összefoglalva kéréseiket. Az első pontban rögzítik, hogy az esketés, keresztelés után járó pénzösszeget ezek után is a berekböszörményi anyaegyházközség lelkészének fogják fizetni, de kérik, hogy a párbért³⁵ a toldi tanító fizetésére fordíthassák. Szintén a *praeceptor*³⁶ járandóságához tartozóan kérik, hogy a természetbeni szolgáltatásaikat (kaszálás, szénagyűjtés, behordás, szántóföldek művelése) ezek után a helybéli tanító javára végezhessék. Az életfordulókhoz kötődően a temetés ügyében is rendelkeznek, kérik, hogy az énekszóval temetett halottakat a berekböszörményi lelkész tudta nélkül is eltemethesse a tanító, míg a prédikációs halottak esetében a temetés tényéről továbbra is értesíteni kellett az anyaegyházközség lelképásztorát. A tanítóhoz kapcsolódik a negyedik pont is, ami a toldi szülők számára kötelezővé teszi a tandíj megfizetését. Az első négy pont tehát a tanító anyagi helyzetének biztosítására irányult. Az ötödik pontban a *vicecurator*³⁷ kinevezéséről rendelkeznek, melyet meghagynak az anyaegyházközség hatáskörében, ahogy a hetedik pontban említett vitás ügyek rendezése is a berekböszörményi lelkész hatásköre maradna, azonban a hatodik pontban kérik, hogy a püspöktől vagy esperestől érkező körleveleket juttassák el Toldra is. Végül az utolsó, nyolcadik pontban visszatértek

³³ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 43. 1782. október 1. Öreg Szijártó István testimonialis levele a toldi iskola telkéről.

³⁴ Egyházmegyei helyosztó gyűlés. Szerepéhez bővebben ld. Ugrai 2022. 14.

³⁵ A párbér az egyházi adó egy fajtája, melyet az egyházközséghez tartozó házaspárok természetben vagy készpénzben fizettek a lelkésznek, felekezeti tanítónak.

³⁶ Praeceptor: tanító.

³⁷ A dokumentumban említett *vicecurator* feltehetően olyan személy volt, aki a toldi leányegyházközség ügyeiért felelt, ugyanakkor nem volt egyenrangú az anyaegyházközség, Berekböszörmény egyházgondnokával.

a tanító eltartásának ügyére, akinek tűzifájáról és gabonájának őrletéséről is gondoskodtak. A levélben előadott pontokat egy hónappal később, 1783. március 14-én jóvá is hagyták az anyaegyházközség és a toldi egyházközség tagjai előtt. A Balog István egyházgondnok házában tartott gyűlésben jelen volt Dobrai Mihály berekböszörményi lelkész, a bihari egyházmegye tanácsbírája, Szép István tanító, illetve a toldi nemes és nemtelen családok képviselőiben az egyházgondnok, Puskár Sámuel, Bonczos Mihály, Balog Gáspár, Köleséri Mihály és János, Németi Mihály és ifjabb Balog István.³⁸

A fenti levélben előadott kérések adták az anyagi alapot annak, hogy a leányegyházközség gazdasági fejlődése is megindulhasson, emellett az anyakönyv jól mutatja azt is, hogy a tanítók személye, ellátásuk, működésük az 1780-as években a toldiak számára kulcskérdések voltak. Ezt jelzi, hogy 1783. november 10-én kiadták az első tanítói fizetéslevelet, nem sokkal később pedig harangot és haranglábat is emeltek a településen.³⁹ Az állandó fizetés megléte a tanítói állás betöltésekor vonzerőt jelentett, így amikor 1784-ben megüresedett a tanítói állás, hamar találtak új praeceptort, a korábbi biharkeresztesi tanító, Németi Mihály személyében, aki március elsejével foglalta el állását. Tevékenységéről egy évvel később kellett számot adnia Dobrai Mihály berekböszörményi lelkész előtt, feltehetően ekkor erősítették meg pozíciójában, ahogy pár évvel később utódját, Tikász Pált is 1787 márciusában választották meg tanítónak, és 1788 márciusában hagyták jóvá kinevezését.⁴⁰

Az iskola és iskolalátogatás kérdésköréhez fontos adat a Németi Mihályt állásában megerősítő bejegyzés melletti névsor, mely feltehetően az iskolába járó gyermekek összeírása lehetett: „*Bonczos fiú, Balog László, Balog Judit, Balog Sára, Balog Kata, Köleséri Mária és Erzsébet, Puskár Sára.*”⁴¹ 1785-ben tehát kilenc gyermek látogatta az iskolát, a nevek vizsgálata azt a feltételezést engedi meg, hogy többségében a Toldon élő nemesi családok gyermekei lehettek: a Bonczos, Puskár, Balog családok ebbe a társadalmi csoportba tartoztak.

³⁸ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

³⁹ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 4.

⁴⁰ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 4. „*Németi Mihály dícséretes exament tett előttünk 13. Marty 1785.*”; „*1789 25 Marty Tikász Pál praeceptor Uram is kedvességet nyert.*”

⁴¹ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

A korszakból még két névsorral rendelkezünk az iskolás gyermekek kérdés-körében. Az 1786. szeptember 22-i toldi egyházlátogatás során összesen kilenc iskolába járó gyermek volt a faluban, hat fiú (Bonczos, Balog László, Bonczos Miklós, Nagy Lajos, Faragó Ferenc, Balog Pál) és három leány (Balog Katalin, Puskár Judit, Köleséri Sára). A névsor alatt bejegyzett latin mondat („*non dantur parentes refractarii*”) arra utal, hogy minden iskolaköteles gyermek látogatja az iskolát, nincsenek ellenkező, gyermeküket iskolába nem adó szülők a településen.⁴² Pár évvel későbbi, 1790. április 25-i a következő ismert vizitációs összeírás, ekkor hét gyermeket vettek számba a Tikász Pál tanító vezetése alatt álló iskolában, négy fiút (Balog László, Balog Pál, Német István, Nagy Bálint) és három leányt (Balog Rebeka, Köleséri Erzsébet, Bontzos Erzsébet).⁴³ A három névsor alapján az iskola egy vegyes, koedukált osztállyal működött.

Az 1780-as években tehát Told a berekböszörményi református egyházközség filiája volt, önálló tanítóval, aki feltehetően a település valamelyik házában rendezhette be az iskolát. Különálló iskolaépület emelésére nem találunk utalást a korszakból, bár 1782-ben már telket adományoztak iskolaépítés céljára.⁴⁴ Az 1786-os *canonica visitatio*⁴⁵ során a tanító ellátásához kapcsolódóan jegyezték fel a településen élő „gazdák vagy famíliák” neveit, a hozzájuk tartozó szolgáltatásokkal, fizetési kötelezettségekkel együtt. Az ekkor készült összeírásban 16 családfő szerepel (2. táblázat).

A felsorolt családfők neve mellett szerepel a párbér megállapításához összeírt ágyszám, az ez alapján kirótt pénzbeli (nem említik, hogy pontosan milyen pénznemben megadott) fizetési kötelezettség, illetve a lelkésznek fizetendő búza mennyisége vékában megadva.⁴⁶ Az adatsorokban összeírt 16 családfő többsége a település kiterjedt nemesi családjaihoz tartozott (Puskár, Bonczos, Balog). Rajtuk kívül a Köleséri és Német család tagjait, illetve Nagy Andrást, Fejér Jánost és

⁴² MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 7.

⁴³ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 7.

⁴⁴ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 43. 1782. október 1. Öreg Szijjártó István testimonialis levele a toldi iskola telkéről.

⁴⁵ *Canonica visitatio*: egyházlátogatás. Célja az egyházközségek ellenőrzése, szellemi és anyagi állapotuk felmérése volt. A látogatást általában az adott egyházmegye esperese végezte.

⁴⁶ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 5.

Takács Györgyöt írták még össze; utóbbi felesége, Puskár Erzsébet révén affiniális rokonságba került Told egyik jelentős nemesi családjával, a Puskárokkal.

Családfő neve	ágyszám	pénz	véka búza
Öreg Német Mihály	2,5	125	1,5
Puskár Sámuel	2	100	1,5
Nagy András	1	50	0,5
Balog István	2	100	1
Balog Gáspár	2	100	1
Balog Pál	1,5	75	1
Német Jánosné	1,5	75	1
Köleséri Mihályné (Szeghalmon lakik)	0,5	25	0,5
Köleséri Sámuel	1	50	0,5
Köleséri András	1	50	0,5
Köleséri Bálint (meghalt)	0,5	25	0,5
Köleséri János	1	50	0,5
Bonczos Mihály	2	100	1,5
Fejér János	0,5	25	0,5

2. táblázat. Családfők Toldon az 1786-os összeírás adatai alapján

A leányegyházközség önigazgatásának egyik fontos tisztviselője volt az egyházfi; az első, névről ismert toldi egyházfit, Német Bálintot 1785-ben eskette meg tisztségére Dobrai Mihály berekböszörményi lelkész. Őt követte 1786 szeptemberében Köleséri Sámuel, majd 1787. szeptember 7-én Németh Mihály tette le az egyházfi tisztségére szóló esküt.⁴⁷

⁴⁷ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

Az önállóvá váló egyházközség

Német Mihály egyházi nem csak mint tisztségviselő, hanem mint adományozó is jelentős szerepet töltött be a toldi református egyházközség életében. 1789 szeptemberében az anyakönyv tanúsága szerint „szállás helyet adott a Toldi ekleziának” – azaz feltehetően telket adományozott templom és parókia építésére.⁴⁸ Az 1780-as évtized elején elinduló folyamatok (anyakönyvezés megindulása, tanító érkezése a faluba, a leányegyházközség hivatalviselőinek – kurátor és egyházi – megválasztása) betetőzésének tekinthető ez az 1789-es adományozás, melyet 1790. február 10-én követett egy újabb lépés, ekkor a toldi leányegyházközség a Hencidán székelő *dislocatoria sedestől*⁴⁹ lelkész kihelyezését kérte.⁵⁰ Ekkor azonban még az egyházigazgatás visszautasította a kérést, azzal az utasítással, hogy javítsanak a leendő lelkész fizetésén, és jelentkezzenek újra.⁵¹ Feltehetően ez megtörtént, hiszen 1791-ben már beiktatták a település első lelkészét, Szentiványi Istvánt.⁵² 1791-ben tehát Told különvált Berekböszörménytől, a korábbi filia önálló egyházközséggé vált, melynek immár lelkésze és tanítója is volt. Szentiványi István 1793-ig szolgált a településen, ekkor Debreczeni István váltotta, mellette 1794-től új tanító is került a faluba a sárándi kisnemesi családból származó Szegedi Miklós személyében.⁵³ Az évtized második felében a már említett idősebb Német Mihály egy „arany füstös virágú” poharat ajándékozott az úrasztalára, fia, ifjabb Német Mihály pedig „3 fél ittzés kantsót” vett az egyházközség számára.

A korszakból ismerjük a gondnokok és egyházfiak névsorát, szerepük elkülönítését a Szegedi Miklós tanító által 1801-ben lejegyzett esküformák segítik.⁵⁴ Az egyházgondnok feladata az egyházközség pénzbeli és természetbeni javainak kezelése volt, ezt bizonyítják a hozzájuk kötődő számadások is. Szintén a kurátor kötelessége volt a fiú- és leányiskolák látogatása és ellenőrzése; a két iskolatípus

⁴⁸ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 3.

⁴⁹ Egyházi gyűlés, ahol a lelkészek szolgálati helyéről döntenek

⁵⁰ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

⁵¹ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

⁵² A lelkészek névsorát, szolgálati idejét ld. MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6.

⁵³ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 5.

⁵⁴ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 4.

említése azt jelezheti, hogy a korábbi koedukált oktatást a lakosságszám növekedésével felváltotta a külön fiú- és leányiskola intézménye. Az egyházgondnoki tisztséget egyaránt betölthették nemesek és adózók is; 1794-ben például „*Joannes Köleséri adjuratus est pro Curatore contribuens*”;⁵⁵ 1796-ban pedig „*Stephanus Puskár pro curatore Ecclae adjuratus est nobilis*.”⁵⁶

Az egyházfi – latinul aedilis – feladata a templom és a parókia felügyelete volt; ha szükségét látta, az elvégzendő javításokról, munkákról jelentést tett az egyházközség vezetőjének. Teendői közé tartozott továbbá a tanító fizetségéül szolgáló termények minőségének ellenőrzése és a tanítói bér kifizetése. Az egyházfi pozíciójának megléte egészen a reformáció koráig nyúlik vissza, a Tiszán inneni egyházvidékben Pocsainé Eperjesi Eszter kutatásai szerint már a 17. század elején alkalmazták, és a toldival megegyező funkciók ellátására kértek fel egyházfinak közmegebecsülésnek örvendő egyháztagokat.⁵⁷

Az egyházfiak és egyházgondnokok névanyagának vizsgálatakor egyaránt találkozhatunk nemesi és jobbágyi származásúakkal. Ha a curatorok és aedilisek tisztségviselésének évét és a névanyagot összehasonlítjuk, tendenciaszerűen azt láthatjuk, hogy amikor nemesi származású egyházgondnokot választanak, az egyházfi nem nemesi eredetű családból kerül ki, amikor viszont a curator nem nemes, az aedilis nemesi származású (3. és 4. táblázat).

⁵⁵ Adózó Köleséri János egyházgondnoki esküt tett.

⁵⁶ Nemes Puskár Istvánt eskettették egyházgondnokságra.

⁵⁷ Pocsainé 2007. 34–35.

<i>Név</i>	<i>Társadalmi helyzet</i>	<i>Hivatalviselés kezdete</i>
Német Bálint	adózó	1785 (?)
Köleséri Sámuel	adózó	1786. 09. 22.
Német Mihály	adózó	1787. 09. 17.
Köleséri Sámuel	adózó	1788. 03.
K. Puskár István	nemes	1793. 04. 28.
K. Puskár István	nemes	1794. 05.
Német János	adózó	1796. 05. 22.
Köleséri András	adózó	1797. 05. 26.
Bonczos István	nemes	1798. 04. 14.
Horváth István	adózó	1799
Szabó János	adózó	1800

3. táblázat. Egyházfik (aecilisek) Toldon 1785 és 1800 között⁵⁸

<i>Név</i>	<i>Társadalmi helyzet</i>	<i>Hivatalviselés kezdete</i>
Balog István	nemes	1783–1784
Puskár Sámuel	nemes	1787. 09. 17.
Puskár Sámuel	nemes	1789 03. 25.
Német Bálint	adózó	1793. 04. 28.
Köleséri János	adózó	1794. 05.
Szűts János	adózó	1795
Puskár István	nemes	1796. 05. 22.
Bontzos Pál	adózó	1797
Német Bálint	adózó	1798. 03. 25.
Puskár István	nemes	1799
Nagy László	adózó	1800

4. táblázat. Egyházigazgatók (curatorok) Toldon 1783 és 1800 között⁵⁹

⁵⁸ Adatok forrása: MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6–7.

⁵⁹ Adatok forrása: MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6–7.

Az eltérő jogi helyzetű családok tagjai által így felosztott egyházi tisztségviselések lehetővé tették, hogy a település két nagy csoportjának tagjai egyenlően képviselhessék érdekeiket az egyházközség igazgatásában.

A dolgozatban vizsgált időszakban az utolsó lelkészváltás 1796-ban volt, ekkor Debreczeni Istvánt Földesi Nagy Pál váltotta, aki 1800-ban a gyülekezet anyagi támogatásával templomépítést kezdeményezett. Az adománygyűjtésbe a település minden református lakója bekapcsolódott, így, ha azt feltételezzük, hogy más felekezetű ember nem élt a településen, a családfők teljes névsorát láthatjuk a 18–19. század fordulójáról (5. táblázat).

A névanyag vizsgálata alapján kiemelkedő az összeírásban első helyen szereplő Balog család tagjainak a szerepe; a kiterjedt nemesi nemzetség tagjai jelentősebb összegekkel járultak hozzá a templomépítéshez. Kisebb létszámban és anyagi erővel, de jelen vannak a Puskár és Bonczos családok is; mindkét nemzetség a vizsgált korszakban több kurátort is adott az egyházközségnek, így 1787-ben és 1789-ben N. Puskár Sámuel, 1796-ban Puskár István, 1797-ben pedig Bonczos Pál viselte az egyházgondnoki tisztséget, 1797-ben pedig Bonczos Mihály az úrasztalra vásárolt egy szőnyeget öt magyar forint értékben.⁶⁰ A nemesség mellett hasonló arányban fordulnak elő a támogatók és tisztségviselők közt nem nemes lakosok is; az adakozók listáját megvizsgálva feltűnő, hogy a három jelentős nemesi nemzetség (Balog, Puskár, Bonczos) mellett a kiváltsággal nem bíró lakosok is a nemességhez hasonló mértékben támogatták a templomépítést, és az egyházközség irányításában is szerepet vállaltak, így 1793-ben Német Bálint, 1794-ben Köleséri János szerepel egyházgondnokként, jóllehet főleg egyházfinak választottak nem nemes embereket, például 1784 körül Német Bálintot, 1786 szeptemberében Köleséri Sámuel, 1787-ben pedig a már említett, az egyházközségnek poharat adományozó Német Mihályt. Összességében a kurátorok és egyházfiak névanyagának és szerepének (tisztségviselés, egyháztámogatás, a templomépítéshez való hozzájárulás, klenódiумok ajándékozása) vizsgálata arra enged következtetni, hogy a nemes és nem nemes lakosok hasonló mértékben vettek részt az egyházközség életében és működésében, bár tendenciaként érzékelhető, hogy a vezető szerepeket általában nemesi származású emberek töltötték be.

⁶⁰ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 6–7.

Családfő neve	Adomány a templomépítés javára (váltóforint, denár)
öreg Balog Pál	4
öreg Balog Gáspár	6
ifj. Balog Gáspár	3
Balog László	4
Balog József	4
Balog István	2
K. Puskár István	1,51
Puskár Mihály	1,51
P. Nagy Mihály és János	2
Németh Bálint és István	2,51
Horváth István	2
P. Nagy Ferenc	1
P. Nagy János	2
T. Nagy Mihály és András	1
Bonczos Pál, István és Miklós	6
öreg Szüts János és ifjabb Szüts János	3
Németh Mihály	3
Németh János	0,51
Köleséri Andrásné	2
Köleséri Mihály	2
Ökrös János	1
Vad István	1
Szabó János	1
I. Nagy András, Pál, József	1,51
I. Nagy László	5
Lázár Mihály	1
Kósa István	5
Köleséri János	1
N. Puskár István	3
Varga Mihály	-

Családfő neve	Adomány a templomépítés javára (váltóforint, denár)
öreg Székely Mihály	–
Molnár János	1
Molnár Mihály	40
Kardosné	12,52
Földesi Nagy Pál préd.	7
P. Nagy Mihály főbíró	3,12

5. táblázat. A templomépítésre adakozó családfők és adományuk összege⁶¹

Kitekintés

Dolgozatomban a toldi református egyházközség 18. század végi újjáalakulásának fontosabb állomásait mutattam be az anyakönyv feljegyzéseinek segítségével, ki-
térve azokra a birtoklástörténeti előzményekre, melyek segítségével jobban meg-
érthető a település története. A kutatás során feltárt események a későbbiekben
új források bevonásával részletesebben megismerhetőek lehetnek, ami a lezajlott
folyamatok jobb megértését is eredményezheti, ezáltal elősegítve Told 18–19.
századi társadalmának megismerését. A bevezetőben említett, Varga Gyula által
megfogalmazott nemesi település mivolta azonban több megválaszolásra váró
kérdést vet fel. Már az egyházközség igazgatása kapcsán is felmerült a nemesek
és nem nemesek tisztségviselésének kérdése: ugyanez a kérdéskör a világi igazga-
tás esetében is releváns, hiszen a település nemesi közösségét egy ideig a berek-
böszörményi, majd az önálló toldi Hadnagyi Szék vezette, a nemtelen lakosság
pedig bírót választott. A két közösség önigazgatásának konfliktusai azonban a
18. század végétől kezdve évtizedeken át tartottak, és az 1838-as, bíróválasztással
kapcsolatos perben csúcsosodtak ki.⁶² A tisztségviselők megválasztásának mód-
ja, szerepük tisztázása, illetve a tisztséget vállaló családok kapcsolatrendszerének
toldi esetpéldáinak feltárása a jövő feladata, melyhez egyaránt forrásul szolgálhat

⁶¹ MNL OL X 3600 A2448 1. k. p. 33.

⁶² MNL HBVL IV.1.b 1033 d. 1838. A toldi nemes és nemtelen lakosok pere bíróválasztás ügyében.

az 1810-től fennmaradt közbirtokossági és képviselő-testületi jegyzőkönyv,⁶³ illetve az 1842-től fennmaradt presbiteri jegyzőkönyv.⁶⁴ Szintén a nemesi családok jelenlétéhez kapcsolódik a házassági kapcsolatrendszerek vizsgálatának lehetősége. A helyi nemesi családok – a Balog, a Puskár, a Bonczos nemzetségek tagjai, illetve a később beköltöző családok, így az Almássyak, Csapók, Dancsházyak – jóval szélesebb házassági kapcsolatrendszert alakítottak ki, mint a környező települések paraszti lakossága. Ez a széles körű kapcsolatrendszer hatással volt a település gazdálkodására, népi kultúrájára is,⁶⁵ így a későbbiekben szintén fontos vizsgálati irányt jelenthet a nemesi családok mindennapi életének, gazdálkodásának, paraszti társadalomra gyakorolt hatásának vizsgálata.

⁶³ MNL HBVL V.676.a 1. k.

⁶⁴ TtREL I.424.b 1. k.

⁶⁵ O'sváth 1996. 342.

Források és irodalom

Kézírtos források

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, Debrecen (MNL HBVL)

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok

1.b Bihar Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (1622–1871)

Közgyűlési iratok (Acta generalium congregationum) (1622–1848)

6.d Bihar Vármegye Törvényszékének iratai (1699–1865)

Polgári perek (1702–1865)

V. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek

676.a Told kisközség (Mezőpeterd körjegyzőség) iratai (1810–1950)

Feudális kori iratok (1810–1918)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

E Magyar Kamara archívuma

156.a Urbaria et conscriptiones (1527–1864)

Regestata

X Másolatok gyűjteménye

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen (TtREL)

I. A Tiszántúli Református Egyházkerület iratai

424.b Toldi egyházközség iratai (1782–1971) Jegyzőkönyvek

Szakirodalom

Danyi – Dávid 1960.

Az első magyarországi népszámlálás (1784–1787). Szerk. Danyi Dezső – Dávid Zoltán. Bp., 1960.

Dám 1975.

Dám László: A Nagy-Sárrét népi építésze. Debrecen, 1975.

Fóris – Kertész 1938.

Fóris Anna – Kertész János: Bihar vármegye községei. In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 468–519. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Jakó 1940.

Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp., 1940.

Módy – Nyakas – Rácz 2000.

Módy György – Nyakas Miklós – Rácz Zoltán: A megye településeinek története és épített emlékei. In: Hajdú-Bihar évszázadai. Szerk. Angyal László András. Debrecen, 2000. 199–472.

Módy 2006.

Módy György: A helytörténetírás hitelességéért II. In: Historia et Ars. Módy György válogatott tanulmányai. Szerk. Vajda Mária. Debrecen, 2006. 585–598. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 59.)

Nyakas 2005.

Nyakas Miklós: A bihari kishajdú városok története. Debrecen, 2005. (Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója 5.)

O'sváth 1996.

O'sváth Pál: Bihar vármegye Sárréti járása leírása. Debrecen, 1996.

Pocsainé 2007.

Pocsainé Eperjesi Eszter: Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek néprajzi vonatkozásai. 16–17. század. Tiszán inneni egyházvidék. Sárospatak, 2007.

Reiszig 1901.

Reiszig Ede: Bihar vármegye története. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901. 455–582. (Magyarország vármegyéi és városai)

Ugrai 2022.

Ugrai János: Protestáns lelkészek, tanárok, tanítók. A különválás strukturális feltételeinek körvonalazódása 19. század első felében. *Aetas*, 37. (2022) 1. 5–20.

Vadász 2021.

Vadász Márton: Együttélés és konfliktusok egy kishemesi faluban: Váncsod társadalma a 18–19. században. In: *Juvenilia IX. Debreceni bölcsész diákkörösök antológiája*. Szerk. Dobi Edit. Debrecen, 2021. 371–389.

Vadász 2023.

Vadász Márton: A templomi ülésrend, mint a lokális társadalom leképeződése három bihari falu vizsgálata alapján. In: „A mi tendenciáink...” Szakkollégiumi tanulmányok 9. Főszerk. Kovács Réka. Debrecen, 2023. 221–235.

Varga 1979.

Varga Gyula: A bihari síkság népi építkezése. In: *Hajdú-Bihar népi építészet*. Szerk. Szöllősi Gyula. Debrecen, 1979. 191–233.

Vende 1901.

Vende Aladár: Bihar vármegye községei. In: *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901. 36–166. (Magyarország vármegyéi és városai)

Sajtóforrások

Hajdú-bihari Napló

Internetes hivatkozások

I. Katonai Felmérés.

<https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/>

(Utolsó letöltés: 2025. november 22.)

Márton Vadász

The re-establishment of the Reformed parish of Told at the end of the 18th century

This study examines the history of the Reformed parish of the village of Told at the end of the 18th century, drawing on archival sources such as birth registers, legal records, censuses, and maps. After outlining the historical background, the study analyses the process through which the Reformed parish of Told, initially functioning as a filial parish of Berekböszörmény, became independent by the early 1790s, gradually establishing the institutions and offices required for the administration of a parish centre. The study also presents the roles, origins, and functions of church officials, such as the churchwarden and sexton, within the local community between 1782 and 1800.

Szőke Richárd Rajmond – Szűcs Endre

A berettyóújfalui községgháza vázlatos története 1874–1945

Berettyóújfalu helytörténeti irodalma az utóbbi időben viszonylag nagyobb érdeklődést mutatott a középületek, intézmények iránt, ezen munkák általában a település fejlődésének szemléltetése okán helyezték kontextusba építészeti örökségünk egy-egy darabját, azonban mélyfúrásokra, alapkutatásokra nem került sor, az épületek saját története, mindennapi funkciója és szimbolikája háttérben maradt. E tekintetben kiemelendő a 2008-ban megjelent „*Séta a faluvárosban*” – *Berettyóújfalu egykor és ma* című kiadvány, amely elsőként vállalkozott arra, hogy a település meghatározó épülettípusairól készült történeti felvételeket a jelenkori állapotokkal összevesse, és mindemellett rövid, alapvető ismertetést is adjon az egyes épületekről.¹ Hasonló megközelítés a 2011-ben kiadott településtörténeti feldolgozásban is tetten érhető,² amelynek egyes fejezeteit később újra fókuszba helyezték a témával foglalkozó kutatók.³ Néhány kísérlet adódott csupán napjainkig, amelyekben kifejezetten építészettörténeti aspektus érvényesül ki-
sebb vagy nagyobb intenzitással.⁴

A Bihari Múzeumnak és a Sinka István Városi Könyvtárnak otthont adó, egykori községgháza 2025-ben ünnepelte elkészültének 150. évfordulóját. Ebből az apropóból tűztük ki célul, hogy a korábban kevésbé kutatott, ám nap mint nap élettel teli épületről eddig rejtve maradt információkat tárjunk fel és adjunk közre egy vázlatos áttekintés formájában. Jelen közlemény nem engedhet teret egy teljes körű feldolgozásnak tekintettel a másfél évszázados múltra, ezért vizsgálatunk időintervallumát leszűkítettük a kezdetektől egészen a Horthy-korszak végéig.

¹ Sándor 2008.

² Bartha 2011. 50–68.; Török 2011. 47.

³ Pl. Sándor – Török 2011.; Bagdi 2021.

⁴ Megyeri-Pálffy 2017. I.d. még Megyeri-Pálffy Zoltán jelen kötetben található publikációját.

A korábbi szakirodalom – véleményünk szerint – már helyesen érzekelte, hogy a 19. század egyik legfontosabb településképi változását eredményezte az építkezés, mégis fontosnak tartottuk, hogy újra nagytól alá helyezzük elődeink „községházaképt” és lehetőség szerint árnyaljuk és kiegészítsük azt. Forrásbázisunkat is célzottan alakítottuk ki, ezáltal levéltári iratok, a korabeli sajtó, meghívók, visszaemlékezések, képes levelezőlapok, fotók, térképek egyaránt hasznos adalékokat szolgáltatnak kutatásunkhoz.

Előzmények

A városházák mint a települési önkormányzatiság fő helyszínei már a középkorban megjelentek a magyar városok területén.⁵ Szabad királyi városok, bányavárosok, püspöki székhelyek, mezővárosok bár eltérő jogállással bírtak, ezen településtípusok tekintetében egyaránt megfogalmazódott a szándék arra, hogy a helyi igazgatás feladatai fizikailag is elkülönült térben kapjanak helyet, amely általában egy önálló székházban öltött testet. Megyeri-Pálffy Zoltán kutatásai szerint a városháza-építések jellemzően a helységek központjaiban zajlottak és a 16. századra terjedtek el, ám a tendencia még a 19. században sem hagyott alább.⁶

Berettyóújfalu korai városháza-építkezései meglehetősen forráshiányos témakörnek tekinthető, ám több épület is azonosítható közel megegyező területen. Legkorábbi adattörödéink egy 1818–1821-ben készült, a település belső utcaszerkezetét ábrázoló kéziratos térképen szerepel, amely egy városházaként feltüntetett részről árulkodik a református templommal átellenben.⁷ Bizonyosan történt még egy építkezés ezen a központi területen, hiszen a mezőváros vezetése⁸ 1835-ben döntést hozott egy városháza felépítéséről, amelynek munkálatai azon esztendő áprilisában elkezdődtek, a december 6-i tanácsgyűlésnek pedig már ez az épület adhatott otthont.⁹ A hivatal utóéletéről, részleteiről meglehetősen

⁵ Brunner 2023. 24., 30–35.

⁶ Megyeri-Pálffy 2024a. 9.

⁷ MNL HBVL XV.1.a Bmt 40. Kis méretben ld. Bócsi – Gulyás 2021. 356.

⁸ Berettyóújfalu 1702-től kezdődően az Esterházy család földesúri fennhatósága alatt működött a derecskei uradalom részeként, azonban az úrbéres jobbágyszékházhoz képest magasabb szintű autonómiával rendelkezett ebben az időszakban. Rác 1981. 207.

⁹ MNL HBVL V.612.a 1. k. p. 331. Idézi: Tardy 2023. 167. 66. lábjegyzet

kevés információ áll rendelkezésünkre, azonban a fennmaradt források alapján egységes kép rajzolódik ki az objektum külső jegyeit illetően. A *Nagyvárad* című napilap 1874. március 5-én megjelent számában írtak szerint „*nádfedelű, megvedlett viskóra*” hasonlított ekkor a városháza,¹⁰ a századfordulón pedig egy „*kunyhó szerű község háza*” képét idézte fel egy berettyóújfalui publicista.¹¹ Két prominens helyi szereplő visszaemlékezéseikben hasonlóképp írták körül a székház külsőségeit. Kerekes Gyula jegyző 1898-ban elhangzott beszédében úgy fogalmazott, hogy a település egyetlen vagyona volt a „*náddal fedett ócska község háza*”,¹² míg Tardy György földbirtokos 1937-ben megjelent településtörténeti áttekintésében egyszerűen a „*nádfedelű község háza*” megfogalmazást használta.¹³

Elhelyezkedésével kapcsolatban csekély mértékben eltérő információkat hagytak az említett személyek az utókorra. Kerekes szerint a tanulmány központi tárgyát képező újabb, emeletes község háza annak elődjének helyére épült, Tardy György ezzel szemben egyértelműen az az előtti teret jelölte meg az épület helyeként, ahol a Horthy-korszakban Tisza Kálmán szobra állt.¹⁴ Hasznos adatokat szolgáltat a felvetett probléma kapcsán az idősebb Tardy, Sándor emlékirata, amelyből a sajtóban is megjelentek szemelvények. Az 1915-ben publikált részlet az 1848–1849-es események egyik helyi epizódját elevenítette fel, mely során egy magyar huszár egy fiatal, helyi közbirtokost épp a városházánál szúrta le, „*mely akkoriban körülbelül ott feküdt, ahol ma az ártézi kút mellett a vásáros bódék állanak.*”¹⁵ Ezen kérdés mentén érdemes még segítségül hívni a korabeli kartográfiai ábrázolásokat is. Összevetve a II. és a III. Katonai Felmérés Berettyóújfalura vonatkozó szelvényeit láthatóvá válik, hogy a korábbi kelezésűn egy keleti-nyugati fekvésű építmény állt a mai főúttal párhuzamosan, míg a későbbin már a ma is álló létesítmény azonosítható be (*1. ábra*).¹⁶

¹⁰ Levelezés. Nagyvárad, 5. (1874) 52. 1874. márc. 5. 2–3.

¹¹ Községi élet. Sárrét, 1. (1901) 26. 1901. jún. 30. 1–2.

¹² Bagdi – Török 2021. 71.

¹³ Tardy 2023. 167.

¹⁴ Bagdi – Török 2021. 71.; Tardy 2023. 167.

¹⁵ Tardy Sándor emlékirataiból. Sárrét, 11. (1915) 35. 1915. aug. 29. 2. Az ártézi kút beazonosításához ld. Berettyóújfalui Topotéka, azonosító: 0098715.

¹⁶ II. Katonai Felmérés. Vö. III. Katonai Felmérés

Közel négy évtized után ez az építmény már nem felelt meg a kor követelményeinek, állapota jelentősen leromlott. O'sváth Pál a Sárréti járás településeit ismertető művében „*roskadozó*” jelzővel illette a városházát,¹⁷ valamint ugyanebben az időszakban a még újdonságnak számító, helyben megjelenő *Biharmegyei Községi Értesítő* című hírlapban egy, az „*ócska városház korhadt oldalának*” döntött tábláról számolt be egy tudósító.¹⁸ Végül a település vezetése egy új létesítmény felépítése mellett határozott, annak megvalósítása után pedig a régebbi városháza megtartása okafogyottá vált, ezért az elbontás mellett döntöttek.¹⁹ Ekképpen megállapítható, hogy Kerekes Gyula állítása pontosításra szorul és a feltárt információk alapján a Tardy család tagjai által megadott helyszín nyer igazolást.

1. ábra. Berettyóújfalu központja a II. és III. Katonai Felmérés alapján.
(Készítette: Szűcs Endre)

¹⁷ O'sváth 1875. 272.

¹⁸ Hírek. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 33. 1875. aug. 14. 4.

¹⁹ Hírek. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 40. 1875. okt. 2. 3.

Egy nagyközségi „városháza”

Az 1870-es évekre több szempontból is látványos fejlődés ment végbe a Berettyó-parti településen. Ezek közül is kiemelhető az 1858. április 24-én átadott, a Tiszavidéki Vasúttársaság által lefektetett Püspökladány–Nagyvárad vasútvonal, amely által a város is bekapcsolódhatott az ország személy- és teherszállítási hálózatába.²⁰ Továbbá említést érdemel még az 1870-ben felállított adóhivatal, amely a biharkeresztesi és a derecskei hivatalok megszűnése miatt kezdhette meg itt működését,²¹ 1872-ben pedig a Nagyvárad Királyi Törvényszék alegységként szerveződött meg a Berettyóújfalui Királyi Járásbíróság.²² Különböző társadalmi-gazdasági szervezetek alapítása is hirdette a polgárosodás és a haladás újfalu meghonosodását, az Olvasó Egylet, az Önkéntes Tűzoltó Egylet, valamint a Sárréti Takarékpénztár is az elsők között váltak a helyi község aktív alakítóivá.²³

Jogi-közigazgatási szempontból azonban nem várt változtatások következtek be, ugyanis a *községek rendezéséről* szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk eltörölte a régi, kiváltságokra alapuló városjogi kategóriákat és új közigazgatási egységeket definiált. Azon korábbi mezővárosok, amelyek az említett szabályzás alapján nem tudták fenntartani a rendezett tanácsú városi státuszhoz szükséges, autonómiákat biztosító intézményeket, nagyközségi besorolást kaptak.²⁴ Berettyóújfalu is ezen települések sorát erősítette, ettől kezdve a vármegye felügyelete alá tartozott. Általános tendenciaként megfigyelhető, hogy az elvesztett mezővárosi-városi cím ellenére erős maradt a korábbi jogállás emléke és az az iránti kötődés az érintett helységekben, így a vizsgált bihari nagyközségre is sokáig hivatkoztak még mezővárosként, székházára pedig városházaként.²⁵

Ezen körülmények között kívánta orvosolni a helyi elit a régi, omladozó városháza problémáját, amelynek megoldását egy újonnan felépített, a település presztízsét emelő, immár kétszintes hivatalban, helyes megnevezés szerint

²⁰ Bartha 2011. 51.

²¹ Hivatalos. A Hon, 8. (1870) 92. 1870. ápr. 23. 2.; Belföld. Pesti Napló, 21. (1870) 92. 1870. ápr. 23. 2.

²² Balogh 2017. 48.

²³ Mezei – Szőke 2024. 57–58., 63–64.

²⁴ 1874. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. 1, 134–136. §.

²⁵ Brunner 2024. 27. Berettyóújfalu 1875. évi mezővárosi említésére ld. Hirdetmény. A Hon, 12. (1874) 158. 1874. júl. 12. 4. A községháza „téves” megnevezésére ld. BM IV.2002.7.

községházában látta, ezáltal Berettyóújfalu az egyik legelső községháza-építő nagyközségnek tekinthető országosan is.²⁶ A beruházáshoz szükséges, jelentős mennyiségű, 30 000 forintnyi hitel felvételéről már 1873-ban döntés született, amelyet Bihar vármegye törvényhatósági bizottsága is jóváhagyott.²⁷ A fellelhető forrásaink egy része külön kihangsúlyozza a berettyóújfalui földbirtokos és egyben a bárándi választókerület parlamenti képviselőjének, Móricz Pálnak a közreműködését, azonban konkrétumok nem kerülnek említésre. O'svách szűkszavú megállapítása szerint az „*építkezés létrehozásában a főérdem Móricz Pált illeti*”,²⁸ a fent említett újfalui hírlap az ő érdemének tulajdonította a fővárosi takarékpénztárnál jegyzett kölcsön felvételét,²⁹ egy 1878-ban megjelent településtörténeti újságcikk pedig a tervek elkészítésében vállalt szerepéről emlékezett meg.³⁰

Jól reprezentálja az építkezés fontosságát, hogy a berettyóújfalui sajtó időről időre beszámolt a haladás fázisairól. Ezen forrástípus bár nem alkalmas arra, hogy lépésről lépésre rekonstruálhassuk a munkafolyamatokat, ám olyan fontos adalékokat szolgáltat a témában, amelyeket a helytörténetírás eddig figyelmen kívül hagyott. Ezek alapján ismeretes, hogy a községháza tervrajzait egy „Berg” nevű pesti építész készítette el.³¹ Feltehetően Bergh Károlyról van szó,³² aki többek között Móricz Pál Múzeum körüli háromemeletes lakóházának is tervezője volt 1872-ben.³³ 1874 márciusára a községháza tervei elkészültek és az úgynevezett építető bizottság nyílt felhívás útján keresett kivitelezőt,³⁴ ennek eredményeként végül Pap Tamás helyi vállalkozó kezdhette meg az új hivatal építési munkálatait.³⁵

²⁶ Brunner 2023. 185.

²⁷ Bagdi – Török 2021. 54.; MNL HBVL IV.402. 2. k. p. 828–829.

²⁸ O'svách 1875. 272.

²⁹ Képviselő testületi közgyűlés 1875. aug. 18. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 34. 1875. aug. 21. 2–3.

³⁰ Emlékirat. Sárrét, 4. (1878) 28. 1878. júl. 14. 2.

³¹ „*A városházéépület átvétel előtt szakértői szemle alá bocsátatik, melyre a város részéről tervkészítő Berg pesti építész a vállalkozók részéről egy, s a bíróság részéről szinte egy szakértő lesz meghívandó.*” Városunk képviselő testületének közgyűléséből aug. 8-án. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 33. 1875. aug. 14. 2.

³² Bergh Károly életrajzához ld. Kiss 1982. 308–309.

³³ BFL XV.17.b.312. 178/1872.

³⁴ Hirdetmény. A Hon, 12. (1874) 72. 1874. márc. 28. 4.

³⁵ MNL HBVL IV.402. 2. k. p. 565–567.

Később szintén a pályázatás eszközével kívánt a bizottság asztalos-, lakatos-, üveges-, szobrász-, kőfaragó-, festő-, fazekas- és bádogosmunkákra megfelelő iparosokat találni.³⁶

Képi források és tervrajzok hiányában a végeredményt nem ismerhetjük, nem értékelhetjük, néhány általános következtetés azonban mégis levonható. Tudvalevő, hogy az új, városházának épített községháza a historizmus jegyeit viselte-viseli magán, lemásolva a nagyobb városok példáit,³⁷ ebből kifolyólag homlokzata gazdagon díszített, kompozícióját középrizalit hangsúlyozza. Figyelemre méltó az építmény reprezentatív szerepe, azaz a lokális öntudat kifejezése és a nagyközségi besorolással szembeni elégedetlenség, amely Brunner Attila megfigyelései szerint épp a nagyközséggé nyilvánított egykori mezővárosok sajátja volt.³⁸ A modern külsejű, cseréppel fedett, téglából készült emeletes építmény³⁹ látványa kontrasztban állt a környező, egyszintes, hagyományos épületekkel, e különbség pedig a település arculatán is éreztette hatását.⁴⁰ Elődjétől eltérően a főhomlokzata már nem párhuzamosan futott az utcával, hanem attól körülbelül 90 fokkal balra elforgatva, ezáltal az északi irányból érkező út optikai tengelyébe ütközik, megváltoztatva a főtér korábbi jellegét.⁴¹ Fontos kihangsúlyozni, hogy ekkor még nem a ma ismert L alakban húzták fel az új hivatalt, előbb csupán a ma is látható főtraktus készült el, erről a korabeli térképek is tájékoztatnak.⁴² Továbbá az is kiderül ezen ábrázolásokból, hogy az épület nyugati oldalán egy, a falsíkból kiugró rész törte meg az egyébként szabályos alaprajzot. Ezen elem funkciója nem ismert, feltételezhetően lépcsőház lehetett (*1. kép*).⁴³

³⁶ Hirdetmény. A Hon, 12. (1874) 158. 1874. júl. 12. 4.

³⁷ Baranyi 2022. 14.

³⁸ Brunner 2024. 27–28.

³⁹ MNL HBVL IV.402. 2. k. p. 565–567.

⁴⁰ A településen három emeletes épület épült az első világháború előtt: a vasútállomás, a községháza és a járásbíróság. Sándor – Török 2011. 55.

⁴¹ Duró 2014. 53.; Megyeri-Pálffy 2024b. 245.

⁴² III. Katonai Felmérés. Vö. MNL OL S 78. 54. téka p. 49.

⁴³ Feltételezésünket megerősíti Megyeri-Pálffy Zoltán is. Megyeri-Pálffy 2024b. 252. A lépcsőházzal egy újságcikk is tájékoztat, azonban ez nem támasztja alá tézisünket. Ld. Berettyóújfalu építkezéséhez. Sárrét, 7. (1911) 52. 1911. dec. 24. 3. Tekintettel arra, hogy kevés ábrázolás maradt fenn erről az elemről, nem azonosítható be az elbontásának dátuma.

1. kép. A községháza a feltételezett lépcsőházzal a 20. század elején (képeslaprészlet).
Forrás: Berettyóújfalu Topotéka

Pontos adat nem áll a kutatás rendelkezésére az építkezés befejezésével kapcsolatban, a feltárt források nem jelölnek meg egy konkrét dátumot, azonban elmondható, hogy 1875 nyarának legvégén, ősz elején már használatba vették az épületet.⁴⁴ Az emeleten helyet kapott a község adminisztratív feladatait ellátó egységein és a királyi járásbíróság első helyiségein kívül egy előadóterem, illetve a Polgári Olvasó Kör számára is átengedtek két termet.⁴⁵ Az alsó szintet pedig olyan üzletek számára tartották fenn, amelyek bérleti díjaiból a nagyközség jelentős bevételeket remélt, ezzel kapcsolatban ismét pályázatokat jelentettek meg az országos sajtóban, egy vendéglő többhavi bormérési joggal, két nagyobb és három kisebb bolt egy-egy hozzátartozó pincével került így kiadásra.⁴⁶ Ezen jövedelmekből kívánták a községháza építésére felvett kölcsön visszafizetését

⁴⁴ Hírek. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 34. 1875. aug. 21. 3. Vö. Hírek. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 37. 1875. szept. 11. 3.

⁴⁵ Megyeri-Pálffy 2017. 57–58.; Két hét krónikája. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 9. 1875. febr. 27. 2.

⁴⁶ Hirdetmény. A Hon, 13. (1875) 158. 1875. júl. 14. 4.

finanszírozni.⁴⁷ Így nyitotta meg a több szobával is rendelkező vendéglőjét a ház földszintjén Szabó Márton 1875. október 3-án,⁴⁸ valamint az év végén már e helyen üzemeltette boltját Perls Salamon⁴⁹ terménykereskedő is.⁵⁰ Később, 1881-ben a Sárréti Takarékpénztár, a Polgári Olvasó Kör,⁵¹ Breider Albert, Feldmann Ignác,⁵² Kiss Miklós, Rosenfeld Mór⁵³ és Perls Salamon kötöttek bérleti szerződést a község képviselő-testületével.⁵⁴

1888-ban a megnövekedett forgalomra hivatkozva mind a berettyóújfalui képviselő-testület, mind a Nagyváradon székelő törvényhatósági bizottság engedélyezte a községháza kibővítését és annak kölcsönből történő finanszírozását.⁵⁵ Kerekes Gyula beszédéből kikövetkeztethető, hogy valamikor 1888 és 1897 között épült meg az úgynevezett déli szárny, és vált L alakúvá az épület.⁵⁶ Ezen állapotról már bőséges vizuális anyag áll a kutatás rendelkezésére. Az első ismert ábrázolás egy 1899-ben feladott, „*Üdvözlét Berettyó Újfaluból*” feliratú képeslapon látható, melyen még városházaként hivatkoznak a díszes épületre (2. kép).⁵⁷ Látványos a főhomlokzati oldalon a három bejárat, illetve, hogy a földszinten minden nyílászáró boltívesen lett kialakítva. Megállapítható továbbá, hogy a felső szinten a kifelé nyíló ablakok a falsíkban helyezkedtek el és a korszakra jellemző osztással rendelkeztek. Hasonló szögből készült illusztráció a *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat, 1901-ben kiadott Bihar vármegyei kötetéhez. A községeket bemutató fejezetben látható grafika nagyobb betekintést enged a környezetbe is,

⁴⁷ „... *kölcsönre épített városbázánk jövedelme jó ideig a felvett kölcsön törlesztésére fog szolgálni...*” A biharmegyei tankerületi iskolatanács üléséből ápril hó 5-én. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 16. 1875. ápr. 17. 2.

⁴⁸ Vendéglő megnyitás. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 40. 1875. okt. 2. 4.

⁴⁹ Berettyóújfalui fűszer- és vegyeskereskedő. Központi Értesítő, 1. (1876) 96. 1876. okt. 7. 697.

⁵⁰ Bolt megnyitási jelentés. Sárrét, mutatószám, 1875. dec. 25. 4.

⁵¹ A település 1882-ben felbontotta a Polgári Olvasó Kör bérleti szerződését. MNL HBVL IV. 402. 11. k. p. 151–152.

⁵² Berettyóújfalui vegyeskereskedő. Központi Értesítő, 1. (1876) 88. 1876. szept. 24. 643.

⁵³ Vegyeskereskedő, berettyóújfalui lakos. Központi Értesítő, 17/1. (1892) 32. 1892. ápr. 21. 482.

⁵⁴ MNL HBVL IV.402. 10. k. p. 331–332.

⁵⁵ MNL HBVL IV.402. 17. k. p. 92–93.

⁵⁶ Bagdi – Török 2021. 72.

⁵⁷ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 1997194.

2. kép. A berettyóújfalui községháza legkorábbi ismert ábrázolása (képeslaprészlet).
Forrás: Berettyóújfalú Topotéka

3. kép. „Városháza és ártézi kút” (képeslap). Forrás: Berettyóújfalú Topotéka

ebből ismeretes, hogy a községháza előtti teret, amelynek egy része piacként is funkcionált,⁵⁸ fakerítés vette körbe és dús lombkoronájú fák gazdagították.⁵⁹ Szintén egy dedikáltan, a városházát és az ártézi kutat megjelenítő képeslapból értesülhetünk a bejáratok előtti lépcsőfeljárókról, a távbeszélő kiépítettségéről, valamint arról, hogy egyes homlokzati díszítőelemek világosabb színüknek köszönhetően nagyobb hangsúlyt kaptak a jelenleg ismert viszonyokhoz képest (3. kép).⁶⁰

A kibővítésnek köszönhetően a földszinten kiadható épületrészek is átalakultak, erről újsághirdetések és képi anyagok is tájékoztatnak. Legkiemelkedőbb a vállalkozások közül az Oroszlán Szálló, amelynek jelentőségét az is szemlélteti, hogy egy, az épületet ábrázoló képeslapon a cég neve olvasható feliratként.⁶¹ Megnyitásának dátuma ebben az esetben sem határolható be, mindazonáltal elmondható, hogy 1889-ben már ebben a formában várták az átutazó vendégeket.⁶² A déli szárnyra épített kocsibehajtó feletti cégér jelezte a bejáratot, amely mellett félkörívesen az *Étterem* és a *Kárház* feliratok is az utcai külső homlokzatot díszítették (4. kép).⁶³ A főhomlokzati oldalon is tisztán kivehető a *Sörház* felirat, egy másik képes levelezőlapon pedig a fák takarása okán csupán csak sejteni lehet az italmérés feliratot, azonban az épület tövében elhelyezett hordók is ezt támasztják alá. Egyes felvételeken láthatóak a különböző átalakítások eredményei, például a főhomlokzaton az egyik bejárat befalazása,⁶⁴ valamint a déli szárny végének teraszszal történő kiegészítése.⁶⁵ Képes levelezőlapok és sajtóforrások összevetésével pedig az is beazonosítható, hogy a déli szárny földszintjén egykoron működő Sárréti Népbank⁶⁶ helyiségének egyik felén nyithatta meg üzletét Weisz Jenő kereskedő,⁶⁷ a fennmaradó részen pedig az anyakönyvi hivatal rendezkedhetett be,

⁵⁸ Dankó 1981. 329.

⁵⁹ Vende 1901. 53.

⁶⁰ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0098715.

⁶¹ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0166042.

⁶² Vidéki farsang. Fővárosi Lapok, 26. (1889) 11. 1889. jan. 11. 78–79.

⁶³ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0597267.

⁶⁴ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0166042.

⁶⁵ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0163212.

⁶⁶ Mezei – Szőke 2024. 63–64.

⁶⁷ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 1996936.

amelyet 1909-ben költöztettek át az emeletre.⁶⁸ Később ezen épületrészben nyitotta meg Gottfried Jenő fűszer-, üveg- és porcelánáru kereskedését (5–6. kép).⁶⁹ A pincében működhetett a település „börtöne”,⁷⁰ mindemelett feltételezhetően lakrészrel is rendelkezett a községháza, ám ezekről csupán egy-egy említést tesznek forrásaink.⁷¹

4. kép. Feliratok a községháza homlokzatán (képeslaprészlet).

Forrás: Berettyóújfalu Topotéka

5–6. kép. Weisz Jenő és Gottfried Jenő cégei a községházán (képeslaprészletek).

Forrás: Berettyóújfalu Topotéka

⁶⁸ Községi élet. Sárrét, 2. (1902) 45. 1902. nov. 9. 3.; Anyakönyvi hivatal áthelyezés. Sárrét, 5. (1909) 10. 1909. okt. 31. 3.

⁶⁹ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 1725713., 0597267.

⁷⁰ Elfogtak két oláhlegényt Berettyószentmártonban. Sárrét, 10. (1914) 32. 1914. aug. 2. 4. Vö. A szerb vendég. Sárrét, 10. (1914) 20. 1914. júl. 12. 3.

⁷¹ MNL HBVL IV.402. 10. k. p. 331–332.; Polgári iskola Újfaluban. Sárrét, 7. (1911) 26. 1911. jún. 25. 3.

Ugyanakkor a felpetüdt társasági élet is otthonra talált az épületben, az emeleten található nagyterem állandó helyszínévé vált a különböző rendezvényeknek. Már a megnyitás évében kiállítást fogadott be a helyiség,⁷² ahogy szakelőadásokat is állandó jelleggel látogathattak itt az érdeklődők.⁷³ Emellett a közösségi élet legmeghatározóbb színterévé váltak az itt megszervezett színházi előadások, bálók, táncvigalmak, multságok,⁷⁴ ezek bérleti díjai pedig további bevételi forrást jelentettek a település számára.⁷⁵ Politikai rendezvények, pártgyűlések is az emeleti teremben szerveződtek,⁷⁶ ahogy oktatási intézmények záróvizsgáira is e helyen került sor.⁷⁷ Az 1910-es évek közepén, az emeleten zajló, *Uránia*⁷⁸ név alatt futó mozgókép-vetítések minden bizonnyal nagy érdeklődésnek örvendtek, ezért dönthettek úgy, hogy gyakoribb filmvetítésekre alkalmassá alakítják át a nagytermet, ám a kivitelezésről, illetve a mozi rendeltetésszerű működéséről hallgatnak forrásaink (7. kép).⁷⁹

7. kép. „Oroszlán szálloda” és „Uránia” feliratok a kapubejáró felett (képeslaprészlet).
Forrás: Berettyóújfalu Topotéka

⁷² Gelléri 1884. 844.; Felhívás. Biharmegyei Községi Értesítő, 1. (1875) 39. 1875. szept. 25. 1–2.

⁷³ Közgazdaság. Sárrét, 2. (1902) 4. 1902. jan. 26. 4.

⁷⁴ Vajda 2011. 121–122.

⁷⁵ Községi hírek. Sárrét, 6. (1910) 6. 1910. febr. 6. 3.

⁷⁶ Újdonságok. Sárrét, 7. (1881) 24. 1881. jún. 19. 3.

⁷⁷ Újdonságok. Sárrét, 4. (1878) 32. 1878. aug. 12. 4.

⁷⁸ Az Uránia mozgó megnyitása. Sárrét, 10. (1914) 12. 1914. márc. 22. 3.

⁷⁹ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0163212.

1911-re a kortársak elégtelennek ítélték az épületben zajló adminisztratív munka feltételeit, kiváltképp az alsó szinten működő, kellemetlen zajokat és szagokat okozó étterem és szálloda okán, ezért a képviselő-testület elszánta magát egy újabb községháza felépítésére.⁸⁰ A döntésben némi szerepet játszott az is, hogy időközben a kisebb településeket is utolérte a községház-építési hullám és ennek eredményeihez képest a berettyóújfaluiak nem érezték elég modernnek a kevesebb mint 40 esztendeje felállított hivatalt.⁸¹ Megemlítendő, hogy két opció merült fel a vezetőség körében: vagy új helyen létesítenek egy kizárólag községházaként működő székházat és az emeletes épület egésze szállodává alakul át, vagy az új helyen kifejezetten szálloda épülne és a „városháza” az alsó szinteket is használatba venné.

Végül az előbbi lehetőség mellett döntöttek a képviselők, amelyről véghatározat is született 1911. december 21-én, az építkezés számára kiszemelt terület pedig az akkori jegyzői lak és a patika helyén állt.⁸² Az államépítészeti hivatal azonban felülbírálta a döntést, jelentése szerint a tervrajzok nem voltak megfelelőek, illetve az elkészült költségvetést is elnagyoltnak ítélte, ezért a „*terv újbóli átdolgozása és az ügynek újbóli tárgyalása*” szükségeltetett.⁸³ Helytörténeti tudásunk alapján állíthatjuk, hogy erre a beruházásra nem került sor, feltehetően a település anyagi helyzete miatt.

Községháza a megyeszékhelyen

Településünk története szempontjából rendkívüli változásokat okozott az elvesztett világháború és a trianoni békeszerződés, ez éreztette hatását magán a községházán is. Bihar vármegye területének mintegy 74%-át a Román Királysághoz csatolták, Nagyvárad, a megyeközpont is a határ túlsó oldalára került. Kiepített infrastruktúra, székház és vagyon nélkül szerveződött újjá a vármegyei irányítás

⁸⁰ A képviselő-testület 1911 februárjában már tárgyalta a hivatal és a vendéglő különválasztásáról. Ld. Mít tárgyal a község? Sárrét, 7. (1911) 8. 1911. febr. 19. 3.

⁸¹ Új városháza. Sárrét, 7. (1911) 51. 1911. dec. 17. 4.

⁸² Az 1970-es években az ÁFÉSZ áruház épült erre a területre. Az új városháza. Sárrét, 8. (1912) 11. 1912. márc. 17. 4.; MNL OL S 79. No. 242/1. p. 156. Vö. MNL OL S 78. 54. téka p. 49.

⁸³ MNL HBVL IV.402. 80. k. p. 301–302.

Berettyóújfalu nagyközségben, ekkor már mint „Csonka-Bihar” átmenetinek gondolt székhelyén.⁸⁴ Az alispáni hivatal 1920 tavaszán kezdte meg az épületen belüli működését,⁸⁵ a vármegyei apparátus további része is a községházán kapott helyet a településvezetés mellett, ahol három helyiséget biztosítottak rendelkezésükre. Ezek nem bizonyultak elegendőnek és a berendezést is „*csak néhány asztal és székek*” jelentette.⁸⁶ Az új helyzet a prioritásokat is módosította, ugyanis 1921-ben Bihar vármegye törvényhatósági bizottsága arról hozott döntést, hogy az addigi alsó szinten lévő vendéglőt, vagy ahogy a törvényhatósági jegyzőkönyvben szerepel, a korcsmát és a trafikot a községházán kívül üzemeltessék, átadva a földszintet a „vármegyeháza” számára.⁸⁷ A községháza területe még így sem volt kielégítő az összes átköltözött vármegyei hivatal elhelyezésére, megoldási javaslatként felmerült az épület kibővítése egy újabb szárnyal és egy teljes emelettel.⁸⁸

Problematisztikus ponttá vált továbbá a korábban megszokott körülmények között megvalósuló színi előadások tartása is az 1923-ban felújított nagyteremben. A színpad felépítése ugyanis a falak és a festés rongálásával járt volna Gyány Ferenc főjegyző szerint, ám mulatságokat és kevesebb előkészülettel járó más műsorokat elképzelhetőnek tartott a helyi potentát.⁸⁹ Közgyűlések, bálók, mulatságok továbbra is – más befogadó helyiség hiányában – a nagyteremben kerültek megszervezésre. A Bihari Múzeum gyűjteményében őrzött meghívók is arról tanúskodnak, hogy a több hivatalt befogadó épületben akadály nélkül bonyolíthaták le rendezvényeiket a különböző helyi szervezetek (8. kép).⁹⁰

⁸⁴ Molnár 1938. 16–17.

⁸⁵ MNL HBVL IV.402. 100. k. p. 2.

⁸⁶ MNL HBVL IV.402. 99. k. p. 3.

⁸⁷ MNL HBVL IV.402. 100. k. p. 1125.

⁸⁸ „*Ez olyan formán történhetne, hogy a községházához a jelenleg érdemleges célra nem használt udvarrész s esetleg a folytatólag a zugtér felhasználásával egy szárnyat építünk s az egészre második emeletet húzunk. Az egész földszint megmaradna a községnek, a két emeleten pedig a vármegyei hivatalok helyezkednének el.*” Vármegyeház építése. Bihar Népe, 3. (1923) 15. 1923. ápr. 19. 2.

⁸⁹ Nem engednek színielőadást a községháza nagytermében. Bihar Népe, 3. (1923) 42. 1923. okt. 21. 3.

⁹⁰ BM IV.89.23.7.

8. kép. Meghívó a berettyóújfalu önkéntes tűzoltóság rendezvényére.
Bihari Múzeum gyűjteménye.

A megyeszékhelyi szerep infrastrukturális fellendülést hozott magával, melynek köszönhetően Újfaluban számos építkezés indult meg az 1920-as évek derekán. Témánk szempontjából két beruházás emelhető ki, az 1925-ben átadott vármegyeháza és az 1927-ben felavatott leventeház. Mindkét létesítmény nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a községháza „fellélegezhetett”, megszüntetve a zsúfoltságot, ezáltal az épület ismét visszatérhetett eredeti működési metódusához. A vármegyei apparátus hivatali helyiségei immár önálló épületben üzemelhettek, nagyterme pedig szintén helyt adott különféle rendezvényeknek. A leventeház elsősorban a leventegyeselet igényeit szolgálta ki, azonban a földszinten található, színpaddal is ellátott díszterem különböző előadásoknak és összejöveteleknek adott otthont. Látható, hogy az új székházak is hozzájárultak a település közösségi életének sokszínűségéhez. Míg korábban kulturális programok befogadására csupán a községháza bizonyult alkalmasnak, ezt követően jelentősen kibővültek a lehetőségek.⁹¹

Ezzel Berettyóújfalu nagyközségként egyre inkább városias kinézetet öltött magára, az átalakulás hatással volt a település központjára is, amelyben továbbra is meghatározó elem maradt a tanulmány tárgyát képező községháza.⁹² Jól érzékelteti a döntéshozók településképpel kapcsolatos koncepcióját az, hogy miután a vármegyei irányítás önálló létesítménybe költözhetett, a községháza átalakítása is napirendre került 1925-ben.⁹³ A tervek elkészítésének valamely fázisában Csanak József debreceni építész is részt vett,⁹⁴ ám konkrét szerepe eddig nincs tisztázva.⁹⁵ 1926-ban még nem, csupán 1927-ben készült el a községi képviselő-testület számára elfogadható tervrajz, ezt követően kezdődhetett meg a kivitelezők kérésése.⁹⁶ Első körben a beérkezett ajánlatokkal nem elégedett meg a testület, ezért különböző munkarészekre szétválasztva hirdettek versenytárgyalásokat. Végül főként berettyóújfalui iparosokkal és egy debreceni céggel kötött szerződést a nagyközség,⁹⁷ így a felújítás bontó-, építő-, asztalos- és lakatosmunkáit a Tóth és

⁹¹ Sándor – Török 2011. 57–58., 60–61.

⁹² Megyeri-Pálffi 2024b. 253.

⁹³ Megyeri-Pálffi 2024b. 251.

⁹⁴ Új terv készül a községháza átalakításáról. Bihar Népe, 5. (1925) 35. 1925. szept. 3. 6.

⁹⁵ Csanak József berettyóújfalui építészeti munkáihoz ld. Nyul 2024. 117–121.

⁹⁶ Versenytárgyalási hirdetmény. Bihar Népe, 5. (1925) 17. 1925. apr. 28. 7.

⁹⁷ MNL HBVL IV.406.b 179. d. 9787/1927.

Sebestyén részvénytársaság,⁹⁸ a bádogosmunkákat Schneer Pál,⁹⁹ a mázoló munkákat Schwarz Hermann és fia,¹⁰⁰ a festőmunkákat Hajós Imre,¹⁰¹ a vízvezetékkel kapcsolatos munkákat Erneszt József¹⁰² és Száva János, az üvegesmunkákat Reich József végezték.¹⁰³

Áttekintve az erre az időszakra vonatkozó vizuális forrásokat, megfigyelhetővé válnak azok a külsőségeken végzett módosítások, amelyek által a manapság is látható formáját nyerte el az épület. Ezeken az ábrázolásokon látszik, hogy kávéval alakították ki az ablakokat, illetve a földszinten a korábbi helyén egyenes záródású nyílásokkal váltották a korábbi félköríveseket, így az azok vonalát követő homlokzati rusztikázás is eltűnt.¹⁰⁴ Az eredeti megoldást ma már csak a főbejárat két oldalán lévő ablakok jelentik. Eltérés tapasztalható még a tetővel kapcsolatosan is, hiszen a képek alapján megállapítható, hogy itt a kibúvókat töfelépitményes ablakokra cserélték.¹⁰⁵ Forrásaink alapján a déli szárny kapubejárója is vélhetőleg ekkor került befalazásra.¹⁰⁶ Legszembetűnőbb különbség talán az épület előtti területen történt, amelyet 1928-tól Tisza Kálmán már említett szobra díszített, ehhez igazítva pedig parkosították közvetlen környezetét, tovább növelve a település központi terének renoméját.¹⁰⁷ Ugyanezen fotók arról árulkodnak, hogy az épület egy részén működött a Biharvármegyei Bank Részvénytársaság, amelyet nemcsak felirat jelzett, hanem a falra helyezett hirdetőtáblák is (9. kép), azonban ezeknek nyomát 1930-ban készült képeken már nem találhatjuk meg.¹⁰⁸

⁹⁸ Tóth István és Sebestyén Lajos debreceni építómesterek, építkezési anyagok gyártásával és forgalomba hozatalával foglalkozó üzlettulajdonosok. Központi Értesítő, 48/1. (1923) 1. 1923. jan. 4. 7.

⁹⁹ MNL HBVL IV.420.o 3. k. 27/1905. bejegyz.

¹⁰⁰ MNL HBVL IV.420.o 4. k. 8/1926. bejegyz.

¹⁰¹ MNL HBVL IV.420.o 4. k. 26/1928. bejegyz.

¹⁰² MNL HBVL IV.420.o 4. k. 91/1921. bejegyz.; Díszalbum 1928. 143.

¹⁰³ Az iparlajstromban eredetileg szikvízgyárosként szerepelt. MNL HBVL IV.420.o 2. k. 2/1918. bejegyz.

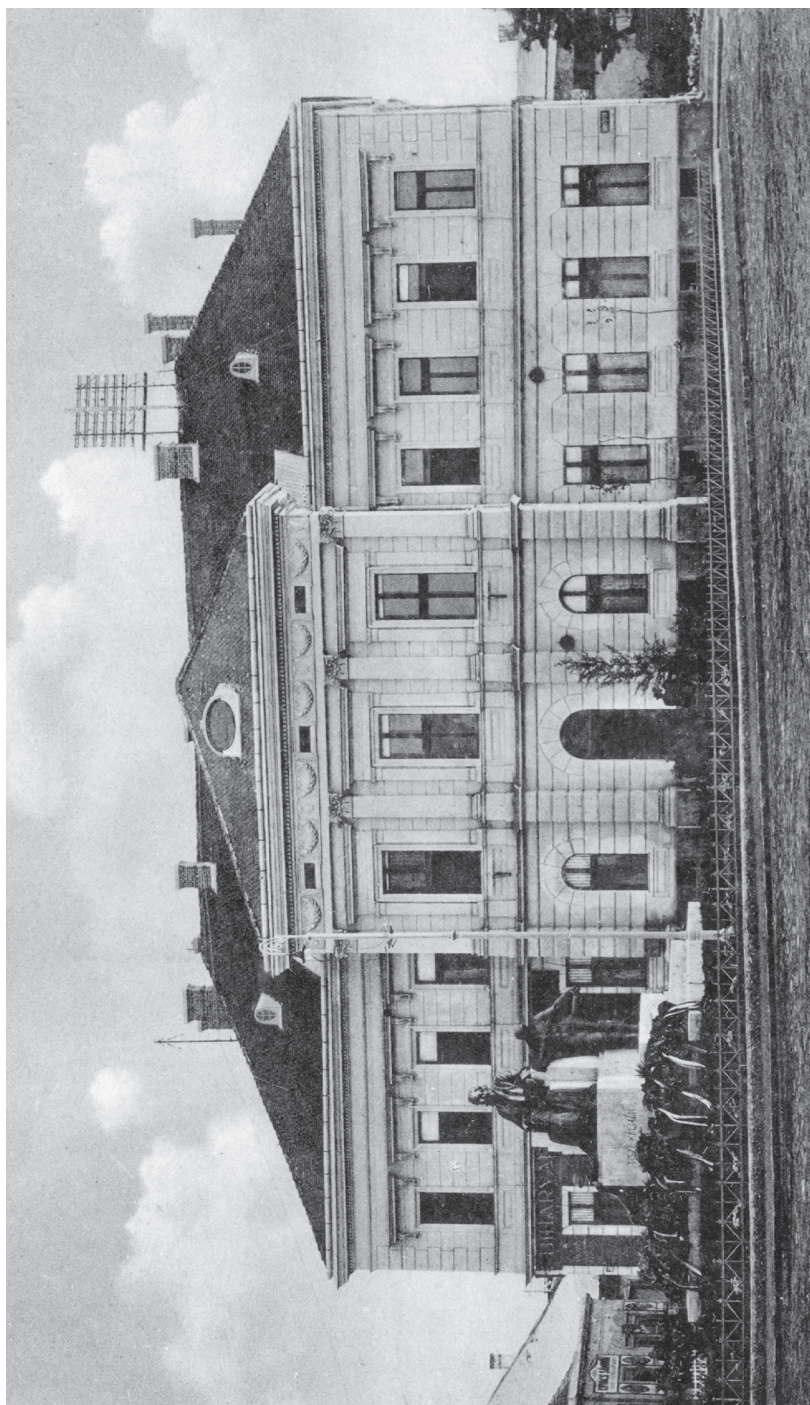
¹⁰⁴ Ezúton is köszönetet mondunk Megyeri-Pálffy Zoltánnak a fogalmi tisztázásért.

¹⁰⁵ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0166045., 1546885.

¹⁰⁶ 1925-ben még említésre kerül a kapubejáró. A községi költségvetés. Bihar Népe, 5. (1925) 50. 1925. dec. 17. 1.

¹⁰⁷ Kolozsvári 2011. 144.

¹⁰⁸ BM IV.89.154.3.

9. kép. Gróf Tisza István szobra és a községháza (képcsap). Forrás: Berettyóújfalú Topotéka

Közelebbről megvizsgálva egyes fényképeket, pedig az is feltűnik, hogy valamikor az 1930-as években a bejárat felett elhelyezésre került a községháza felirat,¹⁰⁹ amelyet egy irodalmi alkotás is megörökített, ugyanis Nadányi Zoltán 1934-ben, a *Budapesti Hírlap* hasábjain megjelent, *A világ közepe* című tárcájában említi a plasztikus betűfeliratot.¹¹⁰

Üzletek és hivatalok csakúgy, mint korábban, a Horthy-éra alatt is több esetben gazdát cseréltek az épületen belül, a földszinten és az emeleten egyaránt. Olyan állami szervek helyi fiókjai, mint a Magyar Távirati Iroda,¹¹¹ illetve a HADRÖÁ¹¹² a felső szinten voltak megtalálhatóak, az alsó szinten pedig hosszú ideig a Bihar megyei Kaszinó székelt,¹¹³ ahol férfiak politizálással, kártyázással, töltötték az időt.¹¹⁴ A képviselő-testület az 1927-es felújítási munkálatok megkezdése előtt még rendelkezett a bérbe adható helyiségekről, ekképpen az MTI, Török Sándor cukorkaárus,¹¹⁵ Báthory Sándor fodrász¹¹⁶ és a már említett Biharvármegyei Bank is szerződést köthetett a településsel.¹¹⁷ Ezen felül itt üzemeltetett cukrászdát a Petrik család, erről ifj. Barcsay László visszaemlékezésén¹¹⁸ kívül egy 1940-ben napvilágot látott turisztikai prospektus is tájékoztatást nyújt.¹¹⁹ Említést érdemelnek még az épületben működő nyomdászok, akik a kulturális élet fontos szereplőinek számítottak. Előbb Kéry Imre kezdte meg nyomdaipari tevékenységét,¹²⁰ akinek hagyatékából egy olyan fotó is előkerült, melyen az épület udvar felőli

¹⁰⁹ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0166042.; BM IV.2016.57.

¹¹⁰ Nadányi Zoltán: *A világ közepe*. Budapesti Hírlap, 54. (1934) 232. 1934. okt. 14. 11. Az irodalmi alkotás később más kötetekben is megjelent.

¹¹¹ Hírek. Bihar Népe, 5. (1925) 51. 1925. dec. 24. 6.

¹¹² Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetsége. A Hadröa helyisége. Bihar Népe, 6. (1926) 15. 1926. ápr. 12. 2.

¹¹³ Versenyárgyalási hirdetmény. Bihar Népe, 5. (1925) 17. 1925. ápr. 28. 7.

¹¹⁴ A kaszinó földszinti elhelyezéséről id. Barcsay László is beszámolt, emlékiratai szerint többször megfordult ott. BM IV.90.164. p. 20.

¹¹⁵ Hirdetmény. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 29. (1931) 20. 1931. máj. 15. 68.

¹¹⁶ MNL HBVL IV.420.o 3. k. 16/1906. bejegyz.

¹¹⁷ Derecskéről Berettyóújfaluba helyezik át a kir. tanfelügyelőséget. Bihar, 1. (1927) 13. 1927. márc. 31. 4.

¹¹⁸ BM Ad/2123-2006. p. 43–45.

¹¹⁹ Kiss 1940. 8.

¹²⁰ MNL HBVL IV.420.o 4. 60/1921. bejegyz.; Díszalbum 1928. 142.

kialakítása látható.¹²¹ Majd 1931-től Adler József működtette a sarki épületrészben nyomdáját, valamint könyv-, papír- és írószerüzletét,¹²² ahol többek között a *Kelet Népe* című folyóirat is készült.¹²³

Az 1930-as és 1940-es években jelentős külső átalakítás nem történt a szóban forgó épületen, a mindennapokban a közigazgatás, a kereskedelem és a szolgáltatóipar folytatta tevékenységét az impozáns falakon belül. Bár a második világháború során a községháza nem azonosított károkat szenvedett,¹²⁴ a harcok befejeztével, 1945-ben itt tartotta első közgyűlését az újonnan megválasztott képviselő-testület,¹²⁵ amely döntött az épület külső és belső tatarozásáról.¹²⁶

Mindeközben a főtér profiljára is kihatottak a köztörténeti események. 1940-ben, amikor Nagyvárad ismét Bihar vármegye székhelye lett, a vármegyei apparátus mellett a Tisza-szobor is költözni kényszerült, a trianoni országhatár visszaállításakor pedig a műalkotás Romániában maradt.¹²⁷ Az így megüresedett park a szovjet bevonulás után immár a háborúban elesett katonák sírkertjeként volt ismeretes, amelyet egy hősi emlékmű felállításával is jelezni kívántak (10. kép).¹²⁸

10. kép. Szovjet hősi emlékmű a községháza előtt (képeslaprészlet).
Forrás: Berettyóújfalu Topotéka

¹²¹ A kép tanúsága szerint az udvarról megközelítve is több bejárattal rendelkezett a községháza. Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0315742.

¹²² MNL HBVL IV.420.o 2. k. 22/1931. bejegyz.; Képviselőtestületi díszközgyűlés és rendkívüli közgyűlés. Bihar, 5. (1931) 18. 1931. ápr. 30. 4.

¹²³ Pálffy 1976. 60.

¹²⁴ Major 1992. 171.

¹²⁵ Szikla 2024a. 24.

¹²⁶ Szikla 2024b. 281.

¹²⁷ Kolozsvári 2011. 144.

¹²⁸ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0098816.

Összegzés helyett

Az 1874 és 1875 között felépített községháza Berettyóújfalu egyik szimbolikus épületévé vált már saját korában is, külleme alapján véve történelmi korokon átívelően megőrződött és járult hozzá a település imázsához. Kisebb-nagyobb átalakítások ugyan történtek a részleteket illetően, főbb stílusjegyeit azonban szemügyre vehetjük a mai napig. Másik fontos jellemzőként értékelhető a multifunkcionalitás, hiszen már a kezdetekkor szempont volt, hogy olyan tereket hozzanak létre, amelyek az adminisztratív feladatokon túl helyet adhattak különböző vállalkozások és szervezetek számára, ezáltal egészítve ki a település bevételi forrásait.

A szakirodalom bemutatott eredményeire támaszkodva konstatálhatjuk, hogy az építkezés bizonyos tekintetben megelőzte korát, hiszen a községi székházak fénykora az 1890-es évek közepétől az első világháború kirobbanásáig tartott.¹²⁹ Ebből feltételezhető, hogy Berettyóújfalu az országban zajló törvényhatósági városháza-építésekre reflektált, amely már az 1870-es években érezte hatását.¹³⁰ Mindenesetre az megállapítható, hogy a társadalom széles rétegei számára nyújtott szolgáltatások által az épület fokozatosan a település társadalmi, kulturális és közigazgatási életének központjává, az urbanizáció előmozdítójává, valóban a „község házává” fejlődött a vizsgált időszak végére.

Bár számos részeredményt közölhattünk 150 esztendő óta épületünk történetét feltáró kutatásunkból, a jelenleg vizsgált időintervallumra vonatkozó részletes ismertetés is még várat magára. Szintúgy elmondható ez az 1950 utáni időszakról, amikor az épület és eredeti funkciója szétvált a tanácsrendszer bevezetését követően, és olyan intézmények költözhettek be az egykori hivatal falai közé, mint a fiúkollégium, majd a rendőrség.¹³¹

A rendszerváltást követően mintegy évtizedig állt kihasználatlanul immár Berettyóújfalu Város Önkormányzata tulajdonában, várva, hogy az aktuálisan is itt található közgyűjtemények befogadására alkalmassá váljon.

¹²⁹ Brunner 2024. 30.

¹³⁰ Megyeri-Pálffy 2024a. 15.

¹³¹ Megyeri-Pálffy – Maróty 2020. 320.

2001-ben ez a pillanat is elérkezett, az alsó szintet a városi könyvtár, az emeleti szintet a Bihari Múzeum vette használatba (11. kép). 2009-ben mint műemléki érték védetté nyilvánították az épületet, majd 2019 és 2021 között egy nagyvű felújításnak köszönhetően szépült meg az egykori községháza. Ezen epizódok is bőséges alapanyagot biztosítanak kutatómunkánk folytatásához a jövőben.

11. kép. A Sinka István Városi Könyvtár és a Bihari Múzeum épülete.
(Fotó: Szűcs Endre)

Források és irodalom

Kézírtos források

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu (BM)

Ad. Adattár

IV. Általános Történeti Dokumentumok Gyűjteménye

Budapest Főváros Levéltára, BFL (Budapest)

XV. Gyűjtemények

17.b Tervtár (1786–2022). Pest szabad királyi város tervei (1786–1873).

312. Építő Bizottmány (ÉB) (1861–1873)

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, Debrecen (MNL HBVL)

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok

402. Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1871–1950)

406.b Bihar Vármegye Alispánjának iratai (1872–1950).

Közigazgatási iratok (1872–1950)

420.o Bihar Vármegye Járási Szervei iratainak levéltári gyűjteménye (1790–1944). Berettyóújfalui Járási iratok (1884–1944)

V. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek

612.a Berettyóújfalu nagyközség iratai (1707–1950).

Feudális kori iratok (1707–1843)

XV. Gyűjtemények

1.a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár kéziratos térképeinek gyűjteménye (1657–1969). Bihar vármegye

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

S Térképtár

78. Kataszteri gyűjtemény (1786–1948). Térképek

79. Kataszteri gyűjtemény (1786–1948). Iratok

Jogsabályok

1874. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről.

Nyomtatott források

Kiss 1940.

Dr. Kiss Sándor: Berettyóújfalu és környéke. Bp., 1940. (Magyar útikönyvek 2.)

Szakirodalom

Bagdi 2021.

Bagdi László: „A világ közepe” – Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2021. 7–52.

Bagdi – Török 2021.

Bagdi László – Török Péter: „Hazádnak rendületlenül”... Egy korszakos közszolgálat ünnepi beszédének margójára. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2021. 53–78.

Balogh 2017.

Balogh Judit: Mozaikok a Berettyóújfalu Királyi Járásbíróság történetéből (1872–1949). In: A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán. Debrecen, 2017. 45–56.

Baranyi 2022.

Baranyi Béla: Az Alföld fejlődéstörténetének regionális sajátosságai a polgári átmenet kezdeteitől a dualizmus végéig (1849–1918). In: Válogatott tanulmányok az Alföld történeti földrajzának kutatásához. Szerk. Kókai Sándor – Gulyás Katalin. Szolnok, 2022. 7–28. (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 62.)

Bartha 2011.

Bartha Ákos: Élet Berettyóújfaluban a dualizmustól a rendszerváltozásig. In: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2011. 50–78.

Bocsi – Gulyás 2023.

Bocsi Zsófia – Gulyás László Szabolcs: Berettyóújfalu településtörténete a középkorban. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2023. (Fejezetek Berettyóújfalu történetéből 1.)

Brunner 2023.

Brunner Attila: Magyarországi városházák. Bp., 2023.

Brunner 2024.

Brunner Attila: Nagyközségi nagyberuházások. Községházak 1900–1910 körül Kecskemét vonzáskörzetében. In: Épített közigazgatás. Szerk. Megyeri-Pálffy Zoltán. Bp., 2024. 25–46. (Jogtörténeti értekezések 66.)

Dankó 1981.

Dankó Imre: Berettyóújfalu kézművessége, árucser viszonyai. In: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 323–336.

Díszalbum 1928.

Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma. Szerk. Kemény László. Debrecen, 1928.

Duró 2014.

Duró Ferenc: „Faluváros” avagy Berettyóújfalu kortárs percepciója a XX. század első felében. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 52–69.

Gelléri 1884.

Gelléri Mór: A kiállításokról hajdan és most. Nemzetgazdasági Szemle, 8. (1884) 10. 804–849.

Kiss 1982.

Kiss Ákos: Bergh Károly kora eklektikus műve (Gregersen Gulbrand Két Nyúl utcai egykori családi palotája). Műemlékvédelem, 26. (1982) 4. 304–310.

Kolozsvári 2011.

Kolozsvári István: Köztéri és épületdíszítő műalkotások, emlékhelyek. In: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2011. 142–149.

Major 1992.

Major Zoltán László: Adatok Hajdú és Bihar megyék községi iratanyagának és irattárainak helyzetéhez az 1944–1950 közötti időszakban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX. Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1992. 165–176.

Megyeri-Pálffi 2017.

Megyeri-Pálffi Zoltán: A Berettyóújfalui Járásbíróság épületének története. In: A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán. Debrecen, 2017. 57–67.

Megyeri-Pálffi 2024a.

Megyeri-Pálffi Zoltán: A törvényhatósági jogú városok városházái a dualizmus korában. Doktori értekezés. Bp., 2024.

Megyeri-Pálffi 2024b.

Megyeri-Pálffi Zoltán: Az átköltöztetett megyeszékhely. Berettyóújfalu (városkép)változása 1920 után. In: Hangsúlyváltások – Genius loci az 1920 előtti és utáni magyar építészetben és irodalomban. Szerk. Kardeván Lapis Gergely – Tamáska Máté. Bp., 2024. 243–262.

Megyeri-Pálffi – Maróty 2020.

Megyeri-Pálffi, Zoltán – Maróty, Katalin: Changes in Administrative Status and Urban Built Forms of the Town Centre of Berettyóújfalu After the Second World War. Építés – Építészettudomány, 48. (2020) 3–4. 305–330.

Mezei – Szőke 2024.

Mezei Milán – Szőke Richárd Rajmond: Sorsfordítók – Életrajzok Berettyóújfalu múltjából. Az ötlettől a megvalósulásig – a Bihari Múzeum időszaki kiállításának forgatókönyve. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 37–74.

Molnár 1938.

Molnár Imre: Hogyan lett Biharországból Csonka-Bihar? In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 9–20. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Nyul 2024.

Nyul Imre: Egy elfeledett építésmérnök – Csanak József. Debreceni Szemle, 32. (2024) 1. 108–132.

O'sváth 1875.

O'sváth Pál: Bihar vármegye sárréti járása leírása. Nagyvárad, 1875.

Pálfy 1976.

Pálfy G. István: A Kelet Népe bölcsőjénél. Alföld, 27. (1976) 12. 60–63.

Rác 1981.

Rác István: Berettyóújfalu a török hódoltságtól a jobbágyfelszabadításig. In: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 199–219.

Sándor 2008.

„Séta a faluvárosban” – Berettyóújfalu egykor és ma. Szerk. K. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2008.

Sándor – Török 2011.

Sándor Mária – Török Péter: Adatok Berettyóújfalu két világháború közötti infrastrukturális fejlődéséhez. In: Bihar vármegye a múltó időben – Comitatul Bihor in timpul trecator. Szerk. Varjasi Imre. Debrecen, 2011. 53–70.

Szikla 2024a.

Szikla Gergő: Berettyóújfalu közigazgatás és politika története a szovjet megszállástól a tanácsrendszer kialakításáig (1944–1950). In: Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalu szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Berettyóújfalu, 2024. 21–32. (Fejezetek Berettyóújfalu történetéből 2.)

Szikla 2024b.

Szikla Gergő: Források. In: Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalú szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Berettyóújfalú, 2024. 267–302. (Fejezetek Berettyóújfalú történetéből 2.)

Tardy 2023.

Tardy György: Berettyóújfalú keletkezése, története és fejlődése. Berettyóújfalú, 1937. A szöveget gondozta, jegyzetekkel ellátta, a bevezető tanulmányt írta: Mezei Milán – Szőke Richárd Rajmond – Török Péter. A Bihari Múzeum Évkönyve XXVIII. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalú, 2023. 143–184.

Török 2011.

Török Péter: A herpályi uradalomtól a nagyközségig (1301–1876). In: Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2011. 32–49.

Vajda 2011.

Vajda Mária: A berettyóújfalú ember élete a születéstől a haláláig. In: Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2011. 116–133.

Vende 1901.

Vende Aladár: Bihar vármegye községei. In: Bihar vármegye és Nagyvárád. Szerk. Borovszky Samu. Bp., 1901. 36–166. (Magyarország vármegyéi és városai)

Sajtóforrások

A Hon	Budapesti Hírlap
Bihar	Fővárosi Lapok
Bihar Népe	Központi Értesítő
Biharmegyei Községi Értesítő	Nagyvárád
Biharvármegye Hivatalos Lapja	Sárrét

Internetes hivatkozások

II. Katonai Felmérés

<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/>

(Utolsó letöltés: 2025. október 16.)

III. Katonai Felmérés

<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/>

(Utolsó letöltés: 2025. október 16.)

Berettyóújfalu Topotéka

<https://berettyoujfalu.topoteka.net>

(Utolsó letöltés: 2025. október 8.)

Richárd Rajmond Szőke – Endre Szűcs

An outline history of the town hall of Berettyóújfalu, 1874–1945

The former town hall of Berettyóújfalu, now housing the Bihari Museum and the Sinka István Municipal Library, marked the 150th anniversary of its completion in 2025. On this occasion, the authors set out to uncover and present previously little-known information about the building, which, despite being long under-researched, has remained an integral part of everyday life in the town. Owing to the building's one-and-a-half-century history, the present study cannot offer a comprehensive account; therefore, the period under examination is limited to the time from its construction to the middle of the 20th century. Although no exact date is known for the building's completion, it was already in use by late summer or early autumn of 1875. The study examines the circumstances of its construction as well as the principal characteristics of the completed structure. The findings indicate that the building, which still stands at the centre of the town today, became not only the main seat of local administration in Berettyóújfalu but also a focal point of its economic and social life. Subsequent alterations were carried out primarily in the interior spaces, while the exterior consistently retained its main stylistic features, thereby contributing a distinctive character to the townscape.

Megyeri-Pálffi Zoltán

Csonka-Bihar vármegye és székháza Berettyóújfaluban (1925–2025)

„Az az egy utca az oka mindennek, az az egy utca, város a faluban. Először is a középületek. Az emeletes vármegyeháza, a szintén emeletes református elemi iskola, de maradjunk csak a vármegyeházánál. Ez az egy épület már magában is, a puszta ottlétével is rengeteg városias-ságot sugároz. Elképzelhető a vármegye székháza falubehelyen? Főispáni, alispáni hivatal, államépítészeti hivatal, árvaszék és egyebek? Még hozzá egy ilyen emeletes, takaros épület! Meg az elemi iskola, ismétlem, az is emeletes. Meg a községkháza, az is emeletes. Községkháza, nem városkháza, mert Berettyóújfalu hivatalosan: nagyközség. A hivatalos elnevezés azonban nem segíti ki zavarából az újfalusi embert, hiába van ott a községkháza, rajta a felirat, hogy »Községkháza«, ha viszont ugyanabban, az utcában, nem is messze tőle ott van a vármegyeháza, rajta a felirat: »Csonka Biharvármegye székháza«. Mi következik ebből? Hogy aki a községkházára megy, az is a városba megy.”¹ A Nadányi Zoltán által írt sorok jól érzékeltetik, hogy az 1920. évi trianoni döntés következtében megyeszékhellyé vált Berettyóújfalu jelentős változáson ment keresztül: a faluból város lett. Ez az állítás még akkor is igaz, ha közigazgatási-jogi értelemben a város valójában továbbra is nagyközségi jogállással bírt,² de a megyeközponttá válás jelentős mértékben hozzájárult a településkép megváltozásához:³ az 1920-as években számos olyan középület emelkedett ki a „faluváros”⁴ utcáin (s nem csak a főutcáján),⁵ amelyek máig meghatározó elemei a városképnek, ami az elmúlt évtizedekben is sokat formálódott.⁶

¹ Nadányi 1938. 464.

² A nagyközség szervezetéről részletes adatsor található a Néprajzi Múzeumban őrzött (Etnológiai Archivum, Dokumentációs Gyűjtemény, Statisztikai Gyűjtemény), 1925-ben készült Közigazgatási tájékoztató lapok gyűjteményben. A gyűjteményhez ld. Szilágyi 2016.

³ Vö. Megyeri-Pálffi 2024.

⁴ Vö. Nadányi Zoltán *Faluváros* című versével. Megjelent az Ezüstkert című kötetben, 1931-ben. Nadányi 2006.

⁵ Vö. Sándor – Török 2011.; Duró 2014. 56–67.; Török 2017. 37–39.

⁶ Vö. Megyeri-Pálffi – Marótzky 2020.; Husvéth – Kovács – Szikla 2024. 231.

A Nadányi által is „megrajzolt” városias képnek nagyon fontos eleme volt a közigazgatási változást, a megyeszékhellyé válást leginkább megjelenítő, „megtestesítő” vármegyei székház, amely 2025-ben ünnepelte felépülésének századik évfordulóját. Így erre tekintettel igyekszik e tanulmány képet adni a százasztendős berettyóújfalui megyeháza építéséről és az elmúlt évtizedekben betöltött szerepéről.

A megyeszékhellyé váló Berettyóújfalu

Az első világháború végén, az 1918. novemberi padovai fegyverszüneti, illetve belgrádi katonai egyezmények által meghatározott demarkációs vonal már előrevetítette,⁷ mégis az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés következményeként jött létre a történelmi Bihar vármegye területét kettészelő, új államhatár. A békeszerződést a Nemzetgyűlés mint 1921. évi XXXIII. törvény-cikk emelte be a magyar joganyagba.⁸ Az 1921. július 31-én kihirdetett törvénybe foglalt békeszerződés 29. cikkelye szerint úgynevezett határrendező bizottságokat kellett felállítani, amelyek által hajtották végre a határmódosításokat.⁹ Bihar tekintetében az új magyar–román államhatár meghúzása azt jelentette, hogy az ősi székhely, Nagyvárad – a megye területének nagy részével együtt – a román oldalra került.¹⁰ Mindez azt vonta maga után, hogy rendezni kellett a csonkán maradt magyarországi Bihar vármegye közigazgatását.¹¹ A kormányzat – a revíziós törekvések szem előtt tartásával – először ideiglenes jelleggel Hajdú vármegye alispánjának illetékessége alá szervezte a megmaradt bihari területeket, kivéve Sarkadot, amelyet Békés megyéhez osztottak be. A reorganizáció körülményeiről Molnár Imre 1938-ban megjelent egyik tanulmánya ad képet. E szerint a közlekedés és telefonos összeköttetés hiányosságai miatt a Debrecenből irányított közigazgatás

⁷ Vö. Chólnoky 1920. 306.

⁸ 1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Szíammal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becsikkelvezéséről.

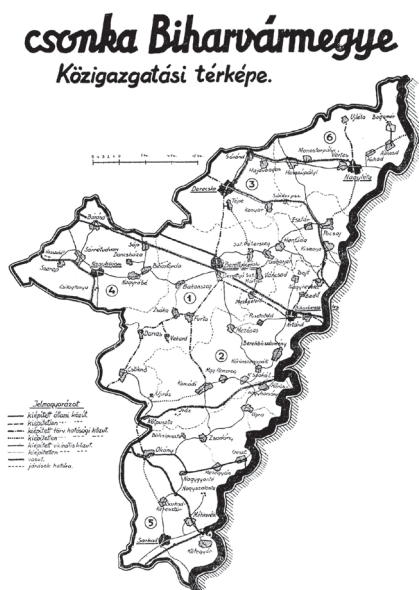
⁹ Romsics 2001. 220.

¹⁰ Molnár 1938b. 379–383.; Bartha 2011. 57.

¹¹ Vö. Sándor – Török 2011. 53–55.; Hollósi 2021. 1063.; Szikla 2024a. 23.

nehezen működött. A belügyminiszter 1920. április 6-án a felszabadult bihari területek központi igazgatásával Balásházy Iván főszolgabíróat bízta meg, aki a berettyóújfalui főszolgabírói hivatalban, majd a községházán átengedett néhány szobában megkezdte a vármegye közigazgatásának újjászervezését.¹² 1920. április 30-án Szilágyi Lajost Bihar vármegye kormánybiztosává nevezték ki,¹³ s ő volt az, akinek „*tetterős tevékenységével*” megindult az „*intenzív megyei élet*”.¹⁴ Ez azt is jelentette, hogy új vármegyeközpontot kellett kijelölni, „*egy olyan települést, amely – még ha eredendően ideiglenes szerepet is szánva neki – képes lehetett a megyei igazgatással járó feladatokat ellátni. Ha a korabeli szemlélő végigtekintett a Magyarországon maradt bihari térségen, talán számára is egyértelmű volt, hogy a szép lassan urbanizálódó Berettyóújfalu kínálkozik a megyeszékhelyi szerepkör átvételére.*”¹⁵

Ez be is következett. Noha az ideiglenesség – a határrevízióba vetett hit – mindvégig áthatotta a korszakot, a Trianont követő néhány év elteltével látszott, hogy az állam kénytelen rendezni a közigazgatást¹⁶ (1. kép) és annak infrastrukturális kérdéseit. Így Berettyóújfaluban is válaszolni kellett a kérdésre: hol működjenek megfelelő körülmények között a megyei szervek.

1. kép. Csongrád-Bihar vármegye közigazgatási térképe¹⁷

¹² Molnár 1938a. 16–17. Ld. még e kötetben Szőke Richárd Rajmond és Szűcs Endre *A berettyóújfalui községháza vázlatos története 1874–1945* című tanulmányát.

¹³ Szőke 2024. 21.

¹⁴ Vermes 1930. 12.

¹⁵ Megyeri-Pálffy 2024. 251.

¹⁶ Vö. Hajdú – Rácz 2018. 33–36.; Manzinger – Dajkó 2021. 47–48.

¹⁷ Molnár 1938b. 381.

Székházépítés a „faluvárosban”

A megyei közigazgatás, az alispáni hivatal 1920 júniusában költözött át Nagyváradról Berettyóújfaluba. *„Az áthelyezett tisztviselők munkájukat – megfelelő közigazgatási intézmény nem lévén – a berettyóújfalui községháza három szobájában kezdték meg”.* Ezek *„a hely szűkössége és hiányos felszereltsége miatt a felduzzadt apparátusnak kezdetől fogva”* alkalmatlanok voltak.¹⁸ Így az már 1920-ban sem volt kérdéses, hogy a községházában hosszú távon nem tud egymás mellett működni a települési és a területi közigazgatás.

Érdekes adalék e kezdethez, hogy a községháza az odaköltöztetett megyei hivatalok miatt vármegye-házává avanszált, legalábbis néhány korabeli sajtóforrásban ekként nevezték az épületet.¹⁹ A községháza azonban nem tölthette be a megyeháza szerepét is. Így – mondhatni párhuzamosan az 1923-ra kifutó, a közigazgatásilag ideiglenesen egyesített és megcsonkított területű megyék rendezésével²⁰ – Bihar vármegye közönsége elhatározta – még ha átmenetileg is, a határok visszaállításáig – *„egy vármegye tekintélyének megfelelő, idővel más célra is felhasználható megyei székház létesítését”*.²¹

Ez az 1922-ben fogant plánus meglehetősen nagyvonalú elképzelés volt, ugyanis az Erzsébet-ligetbe, azaz a Népkertbe²² álmodott a vármegyei vezetés egy olyan székházat, amely az összes hivatalt és még tisztviselői lakásokat is

¹⁸ Bagdi 2021. 13.

¹⁹ Vö. Molnárak Lapja, 28. (1921) 24/a. 1921. jún. 15. 299.; Választási előjátékok. Magyarság, 3. (1922) 53. 1922. márc. 5. 14.; Főszolgabíró, aljegyző és főispán titkár verekedése. Magyarország, 29. (1922) 67. 1922. márc. 22. 2.

²⁰ Ennek alapját a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről szóló 1923. évi XXXV. törvénycikk jelentette, amelynek felhatalmazása alapján 1923. november 26-án, 187.706/1923. sz. alatt rendeletet adott ki a belügyminiszter a közigazgatásilag ideiglenesen egyesített és területükben megcsonkított vármegyék új szervezetére vonatkozó rendelkezések végrehajtása tárgyában. MNL HBVL IV.406.b 103. d. 26/1923.; Magyarországi Rendeletek Tára 1924. 501–504.

²¹ MNL HBVL IV.406.b 202. d. 11266/1928. Id. még Baranyi András alispán jelentése. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

²² A berettyóújfalui „Erzsébet népkert egyesület” alapszabályát 1902-ben hagyta jóvá a belügyminiszter. Vö. Egyleti alapszabályok. Belügyi Közlöny, (1902) 50. 1902. nov. 23. 454. Az egyesület célja az volt, hogy a községben sétateret létesítsenek. Vö. Jóváhagyott alapszabályok. Szabadság, 29. (1902) 264. 1902. nov. 12. 5.

magába foglalt volna.²³ A Népkert a mai Ady Endre és Dózsa György utcák találkozásánál lévő térről, illetve a Berettyóújfalui József Attila Általános Iskola Széchenyi István Tagiskolája²⁴ területével esik egybe.²⁵ Az itteni elhelyezést valószínűleg a jó közlekedési viszonyok (a vasútállomáshoz vezető út és a főút találkozása) és a nagyobb épület befogadására alkalmas terület indokolhatta.

1923 tavaszán el is kezdődött az előkészítés. A bihariak elsőként a székházépítés mikéntjének, folyamatának megismerésére törekedtek. Erről árulkodik az az 1923. március 5-i keltezésű, az akkori Bács-Bodrog vármegye alispánja által jegyzett jelentés, amely a bajai megyei székház építésének lépéseit írja le az építkezés elhatározásától az államsegély kijárásán át a tervezésig.²⁶ Talán nem véletlen, hogy ez az alispáni jelentés fennmaradt a berettyóújfalui megyeháza iratanyagában, ugyanis 1924-re, a régi kaszárnyaépület kibővítésével, átalakításával, Münnich Aladár tervei alapján új, több hivatalnak is otthont adó székház épült fel Baján.²⁷

A következő lépés Bihar vármegye alispánjának előterjesztése volt, amelyben – tekintettel arra, hogy „a vármegyei tisztikar Berettyóújfaluban, azaz a jelenlegi székhelyén a lakás és hivatalos helyiség miértdíjával küzd” – javasolta, hogy a „mondja ki a vármegye közönsége azt, hogy Berettyóújfaluban az összes vármegyei hivatalok valamint a nagy lakáshiányra tekintettel a főispáni, alispáni és főjegyzői lakás elhelyezése végett egy vármegyei székházat épít”, az előkészítésre pedig küldjön ki egy bizottságot. A vármegyei közgyűlés 1923. március 12-i ülésén az alispáni előterjesztést teljes egészében elfogadta, s a székház építése „módozatainak és az elhelyezésnek, valamint az építéssel felmerülendő költségek mikénti fedezésének előkészítése illetve megállapítása végett a vármegye alispánjának elnökelete alatt Korbély József, Nadányi Pál, Dr. Miskolczy Pál, Balogh Tihamér, Dr. Magyar Sándor, Leszkay Gyula, Szunyogh Zoltán törvényhatósági bizottsági tagokból, valamint a vármegye főjegyzőjéből és az államépítészeti hivatal vezetőjéből összeállított bizottságot” küldött ki.²⁸

²³ MNL HBVL IV.406.b 202. d. 11266/1928. Ld. még Baranyi András alispán jelentése. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

²⁴ Ez volt a korábbi 3. Sz. Általános Iskola.

²⁵ Vö. Boruzs 1992. 22.

²⁶ MNL HBVL IV.406.b 526.d. 19094/1941. A berettyóújfalui régi megyeháza tervrajzai. Az iratcsomón belül: Bács-Bodrog-vármegye alispánjától. 2899/1923. alisp.

²⁷ Fábíán 2017. 44–45.

²⁸ MNL HBVL IV.402. 102. k. p. 24–25. 14. kgy. 2206/1923.

A bizottság 1923. április 18-án tartott ülésén²⁹ megbízta Poinár Ernő vármegyei főjegyzőt és Rózsahegyi Gyulát, az államépítészeti hivatal kirendeltségének vezetőjét, hogy „a belügyminisztérium építő osztályától a megfelelő szabványterveket soronkívül szerezzék be”. A belügyminisztérium a vármegyei megbízottakat – hatáskör-áthelyezés folytán – a Magyar Királyi Népjóléti Minisztériumhoz utalta, amelynek irattárában azonban nem voltak vármegyei székház építésére vonatkozó szabványtervek, ezért azt ajánlották, hogy lépjenek érintkezésbe Schoditsch Lajos építész tanárral, a felső ipariskola igazgatójával,³⁰ aki „a kisléptékű tervek és hozzávetőleges költségelőirányzat elkészítésére feltétlenül hajlandó lesz”. A vármegyei főjegyző és a főmérnök budapesti útjuk eredményéről április 29-én adtak számot. Beszámolójuk során azt a minisztériumi javaslatot is a bizottság elé tárták, hogy vármegye Schoditsch Lajost bízza meg, aki tapasztalt szakember. A bizottság el is határozta a nevezett építész felkérését, előtte azonban felhatalmazták az alispánt, hogy hívja meg a szakembert a bizottság soron következő ülésére. Erre 1923. május 4-én került sor. Az építész – megismerve „a székház építésének céljaira, illetve elhelyezésére a Berettyóújfalu község tulajdonát képező Népkerthnek jobb oldalán fekvő területet” – előadta elképzeléseit és ajánlatát. „Erre a bizottság, az elnöki indítvány és Schoditsch Lajos építész tanár úr felvilágosítása után elhatározta, hogy nevezett építész-tanár urat úgy a kisléptékű tervek, mint a hozzávetőleges költségvetéseknek 300,000 korona tiszteletdíj melletti elkészítésével megbízza azszal, hogy a végleges tervek és költségvetések elkészítésére való megbízás megadása végett a vármegye törvényhatósági bizottságának is őt fogja javaslatba hozni.” Az építész a terveket a bizottság 1923. május 24-i ülésén mutatta be, s előadta, hogy „a kisléptékű terven feltüntetett mozi, mintán az az épület constructióját nagyon megnehezíti, elmaradhatna, ami az építkezési költségeket is nagyban csökkentené – és így a mozi kihagyásával az alispáni hivatal is a földszintre kerül, míg a közgyűlési terem az első emeletre jönne, aminek következtében felszabaduló sonteraint raktárakul lehetne felhasználni,

²⁹ A bizottság működéséről az 1923. június 12-i rendkívüli közgyűlésen számolt be annak elnöke. Vö. MNL HBVL IV.406.b 104. d. 302/1924.; Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1923. évi június hó 12-én tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének 343. közgy. 5094. alisp. 1923. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 21. (1923) 25. 1923. jún. 21. 89–92.

³⁰ Schoditsch (néhol Schodits) Lajos (1872–1941) építész, tanár, szakíró. Vö. Gerle – Kovács – Makovecz 1990. 174.; Székely 2019. 101.

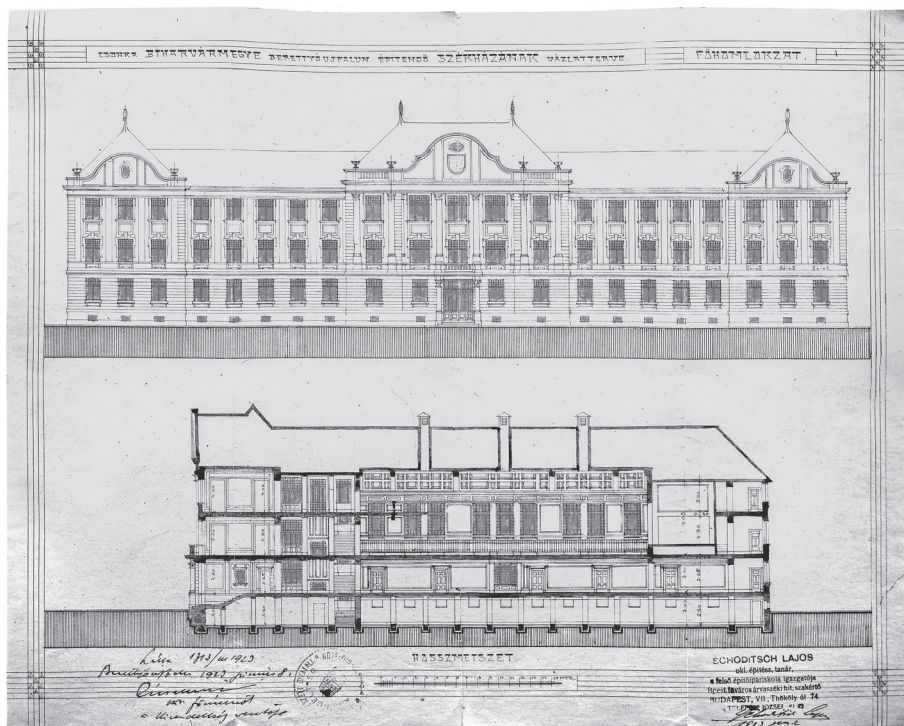
amely helyiségek bizonyára elég szép jövedelmet is biztosíthatnának.” Mindezek alapján Bihar vármegye közgyűlése az 1923. június 12-én tartott rendkívüli ülésében azt a véghatározatot hozta, amely rögzítette (1) Schoditsch Lajos megbízását a Nép-kertben építendő székház terveinek elkészítése vonatkozásában; (2) az építkezés és berendezés költségeire 600–650 millió koronát irányzott elő, amit pótdadó módjára szedne be; (3) ennek alapjaként (mivel az 1923. évi adatok akkor még nem voltak ismertek) az 1922. évi állami adókat venné figyelembe a pénzügyminiszter hozzájárulásával; (4) *„az építési költségek fedezésére [...] a magas Kormánytól egy megfelelő összegű államsegélyt kér és addig is, míg az építési célokra történt kivetés be nem hajtatné, kamatmentes kölcsön folyósítását kéri*”; (5) a művezetéssel is Schoditsch Lajos bízta meg; (6) felhatalmazta az építési bizottságot, hogy a tervek elkészülte után szűkebb körű versenytárgyalást hirdessen a kivitelezésre; (7) s feliratilag kéri a belügyminisztert, hogy e véghatározatot hagyja jóvá.³¹

Az alispán az építésszel 1923. június 1-jei keltezéssel kötötte meg a szerződést a vázlattervek, illetve azok jóváhagyása után a részletes tervek és a költségvetés, a kiviteli és munkatervek, valamint a részletrajzok elkészítésére, továbbá a művezetésre, annak *„azon részével, mely a helyszínen való tartózkodást nem tételezi fel*”.³²

Schoditsch a vázlatterveit 1923. június 2-án írta alá, az államépítészeti hivatal pedig június 8-án láttamozta őket. A tervek egy neobarokk, kétemeletes épületkomplexumot ábrázolnak, amelynek főhomlokzata szélső és középhangszűk kapott (2. kép). Valamennyi rizalitot íves oromzattal zárt a tervező, s ezek közül a középrizalité a tört vonalával a Grassalkovich-típusú kastélyokét idézi. Az épület alaprajza E betűt formáz, amelynek középső szára mélyebben benyúl a telek belsejébe. Itt kapott volna helyet a két szint magas közgyűlési terem színpaddal.

³¹ MNL HBVL IV.406.b 104. d. 302/1924.; Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1923. évi június hó 12-én tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének 343. közgy. 5094. alisp. 1923. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 21. (1923) 25. 1923. jún. 21. 89–92.

³² MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. Az iratcsomón belül: Szerződés mely egyrészről csonka Biharvármegye közönsége nevében Baranyi András alispán, másrészt Schoditsch Lajos okl. építésmérnök felső építő ipariskolai igazgató / 1. Budapest VII. Thököly ut 74. / között a következőleg kötött.

2. kép. A Schoditsch Lajos által tervezett székház főhomlokzata és hosszmetSZete³³

Az alagsorban a házfelügyelő, a hajdú és a kapus lakása mellett alispáni, főjegyzői, valamint gazdasági pincéket alakítottak volna ki, a középső szárnyban pedig bérbeadható helyiségeket, valamint 4-5 altiszti lakás kiépítésére is lehetőség nyílt volna, illetve alternatív megoldásként egy moziéra is.

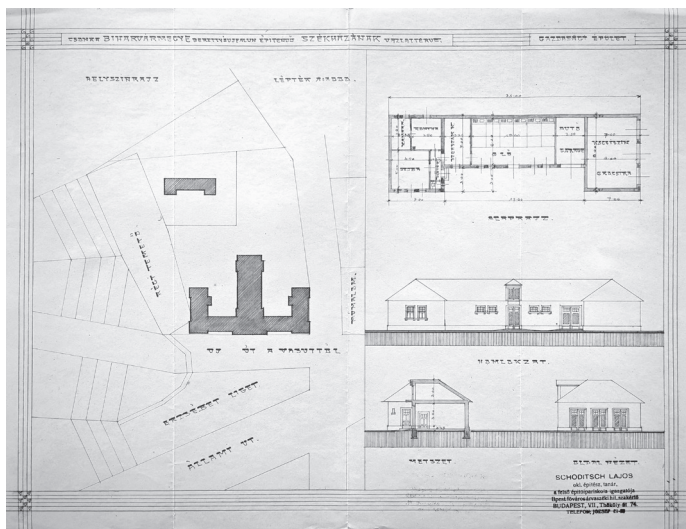
A földszint alaprajza nem található a fennmaradt iratsomóban, de nagy valószínűséggel ezen a szinten kapott volna helyet a legtöbb vármegyei hivatal, ugyan- is a felsőbb szinteken nagy alapterületű lakások kialakítása is a terv része volt.

Az első emelet bal szárnyába az alispáni, jobb szárnyában főispáni lakást tervezte be az építész, egymás tükörképeként, szalonnal, nagy ebédlővel, nappali szobával, hálósobával, vendégszobával, fürdőszobával, konyhával, cselédszobával és kamrával. Mindkét lakás kapcsolódott a középső traktusba tervezett, első

³³ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

emeleti hivatali helyiségekhez alispáni, illetve főispáni fogadó- és dolgozószobákkal, amelyek az aljegyzői, illetve a főispáni titkári szobákon keresztül a közigazgatási ülésteremhez kaptak közvetlen bejárást. E közepes terem a főhomlokzat középizalijában helyezkedett el, a mögötte lévő szárnyban pedig a főlépcső és annak előtere mögött a nagyterem (4. kép). Ennek légtere a második emeletet is kitöltötte a középső szárnyban. A szélső szárnyakban pedig egyéb funkciók találtak volna helyet: az alispáni lakás fölött, a bal szárnyban a főjegyzői lakás (csaknem azonos beosztással), tőle jobbra, a középső részen, illetve a jobb szárnyban hivatalok (gazdasági hivatal, tanfelügyelőség, állatorvos, számvevőség, államépítészeti hivatal stb.) (5. kép).

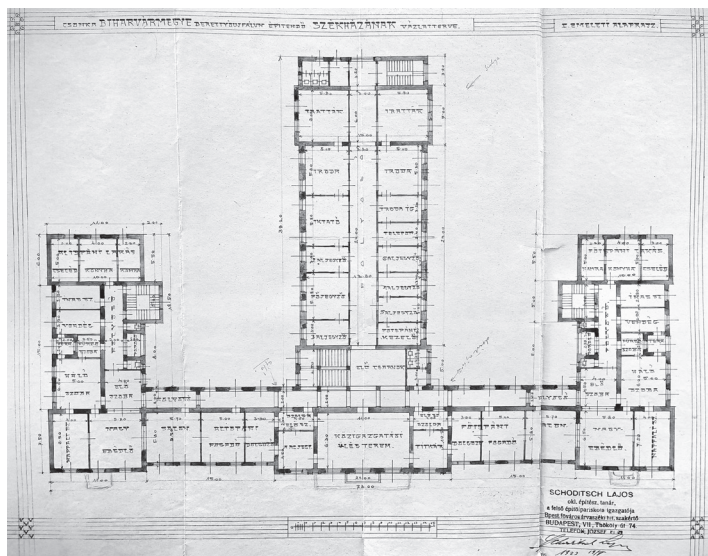
A kijelölt területre a főépület mellé egy földszintes gazdasági épületet is tervezett az építész. Ebben egy szoba-konyhás lakás, szerszámoskamra, hatállásos istálló, autógarázs és kocsisín kapott volna helyet (3. kép).³⁴

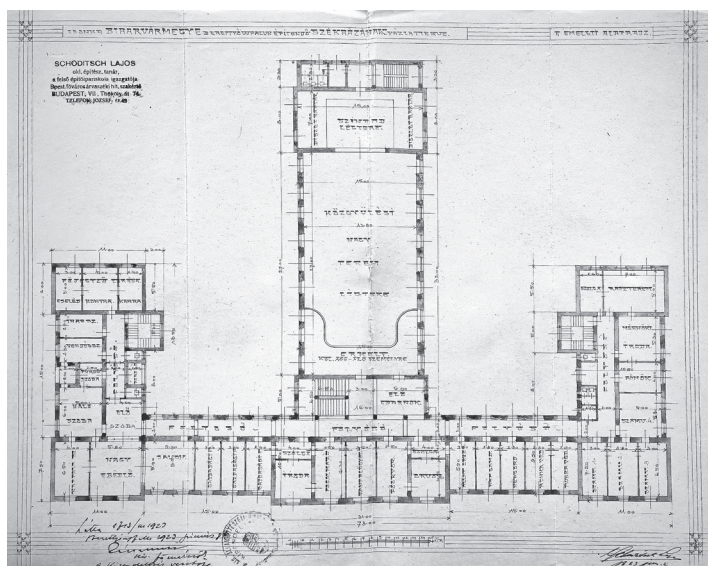
3. kép. A Schoditsch Lajos által tervezett székház helyszínrajza a telken létesítendő gazdasági épülettel³⁵

³⁴ MNL. HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. Az iratsomón belül: Csonka Biharvármegye Berettyóújfalun építendő székházának vázlatterve. Főhomlokzat, hosszmetset, számítási terv, II. emelet, gazdasági épület, I. emelet, pince (1, 2), metszetek.

³⁵ MNL. HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

4. kép. A Schoditsch Lajos által tervezett székház első emeletének alaprajza³⁶

5. kép. A Schoditsch Lajos által tervezett székház második emeletének alaprajza³⁷

³⁶ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

³⁷ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

A pénzügyminiszterhez címezve, 1923. július 27-én az alispán megfogalmazta kérvényét arra vonatkozóan, hogy az 1922. évi állami adókat vehesse alapul a vármegye „*az építési költségek fedezésére a háztartási alap javára történő kivetésnél*”.³⁸ Így 1923 szeptemberében megjelenhetett a hír a sajtóban, hogy Bihar vármegye új székházat épít Berettyóújfaluban „*a pénzügyi kormány 700 millió koronás kölcsönével*”.³⁹ Ugyanakkor a belügyminiszter leiratban közölte, hogy célszerűnek mutatkozna, ha a székház építésének ügyét és az államsegély, illetve kölcsön kérdését elkülönítenék egymástól. Erre tekintettel az 1924. február 20-án tartott rendkívüli közgyűlésen a törvényhatósági bizottság újabb határozatot hozott, amelyben – az 1923. június 12-i döntésnek megfelelően – újból kimondta, hogy „*a vármegye székházát a már elhatározott tervek és méretek szerinti kivitelben és helyen az állami hozzájárulás és támogatástól függetlenül is, felépíti*”, illetve az „*építési és berendezési költségekre a korona értékingadozására tekintettel 300 vagon búzamenyiséget irányoz elő, amelynek pénzben megfelelő egyenértékét a háztartási adózás keretén belül vármegyei pótdadó módjára, az annak alapját képező állami adók illetve a földbirtok kataszteri tiszta jövedelme után veti ki*”, aminek az alapja az 1923. évi állami adó. Továbbá felhatalmazta az alispánt a kivitelezéshez szükséges versenytárgyalások eszközzésére.⁴⁰

Így, miután a miniszteri kérésnek megfelelően az építési költségek saját fedezetét előirányozták, különválasztott ügyként a „*magas Kormányhoz*” fordultak államsegélyért: „*tekintettel a vármegye súlyos anyagi helyzetére és más e kérdéssel összefüggő méltánylandó körülményekre [...] egy megfelelő összegű államsegélynek és a munkálat megkezdése céljából a pótdadó jellegű kivetések behajtásáig*”.⁴¹

³⁸ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. Az iratcsomón belül: 5628/1923.

³⁹ Csonka-Bihar új megyeháza. Magyarság, 4. (1923) 196. 1923. szept. 1. 7.

⁴⁰ MNL HBVL IV.406.b 104. d. 302/1924. Ld. még Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1924. évi február hó 20-ik napján tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének. 6. közgy. 302. alisp. 1924. szám cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 10. 1924. márc. 6. 25.

⁴¹ MNL HBVL IV.402. 103. k. p. 10–12. Ld. még Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1924. évi február hó 20-ikán tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének. 5. közgy. 302. alisp. 1924. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 11. 1924. márc. 13. 29.

A koncepció megváltozása: építkezés a főutcán a Népkert helyett

1924 tavaszán azonban módosultak az elképzelések: a korábbi, Népkertbe tervezett nagy székház helyett egy másik helyszínen, kisebb költséggel felépítendő vármegyei székház létesítése mellett döntöttek.

A március 19-én kezdődött évnegyedes közgyűlés folyamában, április 23-án kelt határozatában a vármegyei törvényhatósági bizottság *„elvben kimondotta a vármegyei hivatalos helyiségek elhelyezése céljából épületek vételét és építkezés foganasítását és ennek keresztülvitelére nézve megfelelő utasítást adott. Ezen határozat folytán a vármegye alispánja megvette, illetőleg ideiglenes szerződés útján lekötötte Popper Jakab berettyóújfalui lakos házát, 16 vagon búza vételárát. [...] Ezen házvételek keretén belül megfontolás tárgyává tetetett azon körülmény, hogy a vármegyei összes hivatalok bár ideiglenes, de mégis hosszabb időre szóló elhelyezése is biztosíttassék, mintán Berettyóújfalui község szorgalmazza a nála elfoglalt helyiségek kiürítését, hogy épülete egy részét saját kiadásainak fedezése érdekében hasznosíthassa. Ezen elhelyezés bár ideiglenesen is, de hosszabb időre azért volna szükséges illetőleg ajánlatos, mert egyrészt a külpolitikai helyzet, másrészt az adózó közönségnek a szanalással kapcsolatosan továbbá az aranyparitásos adózásra való áttérésével történt nagy arányú igénybevétele folytán pillanatnyilag a tervezett nagy vármegyei ház felépítése bizonytalan időre eltolódást kell, hogy szenvedjen. Ezen indokok alapján terveket készíttettem – olvasható az alispáni előterjesztésben – oly irányban, hogy a legrövidebb idő alatt a legkevesebb költséggel a cél elérhető legyen. Az államépítészeti hivatal tervei szerint az ideiglenes szerződéssel lekötött Popper-ház hozzáépítés és emeletre való felépítésre alkalmas, amikor is sikerülne az árvaszékek és államépítészeti hivatalok kivételével az összes vármegyei hivatalok elhelyezése és pedig főispáni, alispáni hivatal, főügyész, számvevőség, gazdasági felügyelőség, nemzeti munkavédelem, testnevelési felügyelő, továbbá egy kapus lakáson kívül a közgyűlési terem és egy bizottsági ülésekre való kisterem kérdésének megoldása is. Az árvaszékek és államépítészeti hivatalok elhelyezése más épület vétele esetleg telekszerzés és hozzáépítés útján volna biztosítandó. [...] A tervbe vett építkezések és átalakítások az időközi drágaság tekintetbe vételével 2,000,000,000 korona, illetőleg 133,000 aranykorona, így tehát a kérdés végleges megoldása kikerekített összegként 3,500 millió korona, illetőleg 220,000 aranykoronából eszközölhető volna. [...] A régi terv kivitele ma, amikor hosszabb lejáratú kölcsönt kapni nem lehet és a kérdés megoldása csak a szükségelt összegek egyszerre leendő kivetésével történhetik meg, márpedig ez ma, amikor az adózó közönség állami előlegek, vagyon és jövedelemadó, részvényjegyzési kötelezettség,*

aranykorona adóztatás behozatalával előálló fizetési kötelezettségekkel meglehetősen igénybe van véve, nem lehetséges. [...] A kérdés megoldása most már tovább nem halasztható, mert egyrészt a lakások szabaddá tétele folytán a hivatalok el nem helyezhetők, másrészt Berettyóújfalu község sürgeti az elfoglalt helyiségek kiürítését, mert nagy anyagi veszteséget szenved. Természetesen ez a megoldás csak ideiglenes jellegű volna és ezzel nincs feladva azon óhaj, hogy az idők változásával egy a vármegyébe külsőben is méltó vármegyeház építtessék, amikor is a jelenlegi ház már mint bérház, jövedelmével nagy mértékben hozzájárulna a felveendő építési költsön törlesztéséhez.”⁴²

E hosszan idézett alispáni előterjesztés megfelelőképpen világít rá arra, hogy az anyagi körülmények és a községházában való elhelyezés alkalmatlansága, illetve az onnan való kiköltözés sürgőssége indította a csonka vármegyét arra, hogy a nagy székház helyett más, gyorsabb és olcsóbb megoldást keressen. Így az alispáni előterjesztésben szereplő Popper-féle ház megvásárlása mellett döntöttek, amelynek részbeni átalakításával és kiépítésével képzeltek el egy új megyeháza felépítését. A helyszín ekképpen a fő-, azaz a Kossuth utca lett, a mai 6. szám alatti telek (6. kép).

6. kép. A Kossuth utca látképe a katolikus templom tornyából 1905-ben, a megyeháza felépülte előtt húsz évvel⁴³

⁴² MNL HBVL IV.402. 103. k. p. 590–594. Ld. még Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1924. évi március hó 19-én tartott rendes évnegyedes közgyűlése jegyzőkönyvének. 452. közgy. 5290. alisp. 1924. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 23–24. 1924. jún. 12. 73–75.

⁴³ Berettyóújfalu Topotéka, azonosító: 0597286. Békési Imre gyűjteménye.

Az alispáni előterjesztés elfogadó közgyűlési véghatározatában a testület utasította egyúttal az alispánt, hogy *„haladéktalanul gondoskodjék, hogy a szükséges építkezések és átalakítások a feltüntetett tervek lehető figyelembevételével azonnal megkezdésnek, hogy ezek még ez évben be is fejeztesse. Megbízva egyben a berendezések beszerzésével és teljesítésével.”*⁴⁴

Olyannyira orvosolni kellett a hivatalok elhelyezését, hogy a tervezett új székház építésén kívül egyéb ingatlanok megszerzése is napirendre került. Ennek keretében kötöttek szerződést az „Ulmann Salamon rt-gal 16 vagon búzáért”, amelynek a tulajdonában állt ház birtokbavételéről és ott a számvevőség elhelyezéséről tett jelentést a következő évnegyedes közgyűlésben az alispán.⁴⁵ E ház a Kossuth utca 28. szám alatti telken állt.⁴⁶

Az építkezés

A Csonka-Bihar vármegye székházának építésével kapcsolatos dokumentációban az építési napló is fennmaradt, s ez olyan részletinformációkkal szolgál, amelyek – mondhatni – teljes képet adnak a vármegyeháza-építkezésről.⁴⁷

A szokásoknak megfelelően az építési napló előzőkén az „Isten nevében!” bejegyzés látható. Az *Építési napló* mint előnyomtatott sablon táblázatos oldalait kézzel töltötték ki. Az első oldal a legfontosabb adatokról árulkodik: Bihar vármegye székházának építési munkáira vonatkozik a napló, az építési ellenőr Rózsahegyi Gyula műszaki tanácsos volt (Berettyóújfalu, Tisztviselőtelep 9. sz.,

⁴⁴ MNL HBVL IV.402. 103. k. p. 590–594. Ld. még Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1924. évi március hó 19-én tartott rendes évnegyedes közgyűlése jegyzőkönyvének. 452. közgy. 5290. alisp. 1924. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 23–24. 1924. jún. 12. 75.

⁴⁵ MNL HBVL IV.402. 103. k. p. 639–640. Ld. még Biharvármegye törvényhatósági bizottságának Berettyóújfaluban 1924. évi június hó 18-ikán tartott rendes évnegyedes közgyűlése jegyzőkönyvének. 496. közgy. 5290. alisp. 1924. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 29. 1924. júl. 17. 110–111.

⁴⁶ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. A berettyóújfalui régi megyeháza tervrajzai. Az iratcsomón belül: Jegyzék a vármegyei Székház iratcsomójából kiemelt és a vármegyei számvevőségnél őrzött vármegyei ingatlan vagyon törzskönyvhöz felcsatolt építkezési tervrajzokról. II. Ullmann-féle ház (Kossuth utca 28. sz.) átalakítási rajza 2 drb.

⁴⁷ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. A berettyóújfalui régi megyeháza tervrajzai. Az iratcsomón belül fekete borítójú kötetben az építési napló (továbbiakban Építési napló).

hivatali címe: államépítészeti hivatal főnöke), a művezető építész pedig Varga Ferenc okleveles építész volt (Berettyóújfalu laktanya/Debrecen, Kígyó u. 10.).

Az oldal alsó felében pedig már táblázatba foglalva szerepelnek a következők, mint a munka megnevezése: „*Bihar vármegye székháza építkezésével kapcsolatosan a volt Popper-féle ház lebontása és ezen a telken építendő székház. I. Földmunka, II. Kőműves és elhelyező munka, III. Rabitz munka, IV. Műkő ~, V. Vasbeton ~, VI. Ács ~, VII. Vas ~, VIII. Tetőfedő ~, IX. Bádogos ~.*” Mindemellett a vállalkozó neve és lakhelye is bejegyzésre került: Tóth és Sebestyén okleveles építészek, építési vállalkozók, Debrecen. Valamint a vállalati összeget is rögzítették, amely 126 180,78 aranykorona volt, s a szerződés szerű befejezési időt 1925. május 1-jében határozták meg.⁴⁸

Az *Építési napló* következő oldalai, az oldalpárokat kitöltő táblázatokat tartalmazzák a pontos dátummal, az aznapi időjárással, az alkalmazott munkaerő, a munkafolyamatok részleteivel a bal oldalon, a jobb oldalon pedig az utasítások, előterjesztések és minden további részlet bővebb kifejtésére helyt adó mező látható. A dokumentum 380 számozott, de még további két kitöltött oldalból áll. Ezek alapján rekonstruálható az építkezés, amelynek legfontosabb elemei az alábbiakban olvashatók:

1924. augusztus 21-én hozzáfogtak a Popper-féle ház bontásához.⁴⁹ Négy nappal később már az alapárok ásását is elkezdték, s ezzel kapcsolatban bővebb bejegyzés is született (amiből az is kiderül, hogy az előkészületek már korábban elkezdődtek): „*A mészgödör ásása alkalmával megállapítást nyert, hogy a teherbíró talaj jóval lentebb van, mint jelenlegi épület alapja, így az államépítészeti hivatal szakvéleménye, amely szerint az épület jelenlegi formájában emeletráépítésre alkalmas lenne, megdőlt. Jelentésem erről 1924. aug. hó 17-én az alispán úrhoz beadatott. Az eredeti tervezésben felvetett néhány régi fal meghagyása azonban ennek az aláfalazása megerősítése és hordképessé tétele nem lett volna olcsóbban keresztül vihető, mint az újjáépítés, mert az alapfalazat átlag 20 cm vastag cserép és téglák törmelékben nyugszik, amely egyszerűen be lett dobálva és nincs habarcsba rakva. Erre pedig emeletet ráépíteni nem lehetett volna. A lakó kiköltözése után vált lehetségessé a meghagyásra terbe vett falnak a tüzetesebb megvizsgálása, amely alkalmával kiderült, hogy egyes téglák szét vannak málva és nem teherbírók. Így még abban az esetben is, ha az alapok*

⁴⁸ Építési napló. p. 1.

⁴⁹ Építési napló. p. 2.

*megfelelők lettek volna, a falakat teljesen le kellene bontani. Varga [...] Berger építész a munka megtekintése végett a helyszínen megjelent, és a bontás alkalmával kijelentette, hogy a meghagyásra tervbe vett falakra építetett emeleti falazatért a felelősséget nem vállalja és azt csak határozott utasításra hajlandó végrehajtani.”*⁵⁰

Mindez azt jelentette tehát, hogy a korábbi tervekkel ellentétben nem használják fel a korábbi épület egyes részleteit, hanem teljesen új szerkezetet építenek.⁵¹

Ehhez hasonló változásokról a következő napok bejegyzései is tanúskodnak. Így augusztus 29-én arról, hogy az építési bizottság elfogadta a kivitelező azon javaslatát, hogy téglaboltozat helyett vasbeton födémet építsenek, ami többletköltséget sem jelent, mert a boltozat vastartóihoz szükséges nagyobb szerkezeti magasság elhagyása fedezi a vasbeton többletköltségét.⁵² E bejegyzés azért is fontos, mert láthatóan a költségkímélés mindvégig szempont volt. Ezért érthető Varga művezető szeptember 12-i bejegyzése: *„a kiürástól eltérőleg azon iroda helyiségek, amelyek nem reprezentációs célokat szolgálnak a középfőfalban elhelyezett ácsajtók helyett gerébtokos ajtók készülnek. Az ácsajtók elhagyása amivel bélés és borítás nem szükséges az asztalos munkánál megtakarítás érhető el.”*⁵³

Egy nappal később a vállalkozó tett bejegyzést, s abban javaslatot a naplóban arra vonatkozólag, hogy *„hogyan az épület összes szerkezeti falaiban a falkötővasak helyett és azok pótlására korszerűgerendaszerű vasbeton falkötőszerkezet alkalmaztassék 0.25 m magassággal. – Ezen vasbeton szerkezet egyúttal ablakáthidalónak is képezhetik ki és azt megfelelő vasbetéttel megerősítendő.”* Ennek elfogadását a művezető is javasolta.⁵⁴

A szeptember 27-i bizottsági ülésen, illetve e helyszíni szemlén elhatározták, hogy pincét nem létesítenek a talajvíz miatt. Emellett azt is elhatározták, hogy a *„jelenleg épített raktár helyiségek”* (feltehetőleg a Popper-féle ház részei voltak), fáskamraként fognak szolgálni, illetve az istálló, kocsiszín és fáskamra helyett kétszobás, konyhás lakás lesz a földszinti hátsó szárnyban, az emeleten pedig a tervezett lakás helyett irodák. Sőt, arról is döntöttek ekkor, hogy a bizottság

⁵⁰ Építési napló. p. 4.

⁵¹ MNL HBVL IV.402. 103. k. p. 1026–1028. 797. közgy. 8095. alisp. 1924. sz.

⁵² Építési napló. p. 11.

⁵³ Építési napló. p. 27.

⁵⁴ Építési napló. p. 29.

a második emelet ráépítésének tervét költségfedezet hiányában mellőzi, illetve későbbre halasztja.⁵⁵

Az október 7-i bizottsági ülésen a központi fűtés bevezetéséről tárgyaltak, mivel az rentábilisabb volna, mint a kályhafűtés, de *„tekintettel a berendezés költségek nagyságára, továbbá, hogy az építésnél átalakításokat kellene eszközölni, a bizottság e kérdés felett napirendre tért”*. Rózsahegyi Gyula műszaki tanácsos, építési műellenőr azt javasolta ezen az ülésen, hogy *„a borított gerenda mennyezet helyett csapos gerenda, vagy tekintettel arra, hogy a második emelet kérdése előbb utóbb csak előtérbe kerül biztonsági szempontból vasbeton mennyezet készíttessék. A bizottság ehhez szükséges 148.000.000 koronát nem”* szavazta meg.⁵⁶

Egy nappal később az *Építési napló*ban már az állt, hogy az alapfalazat teljesen elkészült, illetve a földszinti is a mellékutcai vonalon és a főbejáratától jobbra, a bal oldalon pedig az áthidalókig. Továbbá a *„vasszerelés a nagyterem alatt folyamatban”* volt.⁵⁷

Időközben a Tóth és Sebestyén vállalkozás ajánlatot tett a második emelet kivitelezésére, amit az építési bizottság október 21-én tárgyalt, de mivel korábban megállapították, hogy második emeletre nincs szükség, az ajánlatot elvetették. Ugyanakkor elfogadták, hogy a kis tanácsterem felett vasbeton mennyezet készüljön, felette pedig a padláson teakonyhát létesítsenek. Ez és még egyéb részletek megtárgyalása után a bizottság *„a helyszínrre kiszállt és a munka haladása felett megelégedését fejezte ki a vállalkozónak”*, illetve hatmillió koronát előirányzott a bokrétaünnepélyre.⁵⁸

Október végére az emeleti falegyen is elkészült,⁵⁹ november elején pedig a tetőfedésről döntöttek: a cserépfedést választották a palával szemben a kedvezőbb költségek miatt.⁶⁰

November közepén a manzárdtető színeiről az építésvezető és az ellenőr a sürgősségre tekintettel a bizottság utólagos jóváhagyása mellett döntött: az

⁵⁵ Építési napló. p. 41.

⁵⁶ Építési napló. p. 49.

⁵⁷ Építési napló. p. 51.

⁵⁸ Építési napló. p. 59–62.

⁵⁹ Építési napló. p. 63.

⁶⁰ Építési napló. p. 69.

osztópárkányt barnára, a csatorna-kampóvasakat és az esőbilincseket pedig szürkére rendelték mázolni.⁶¹

1924 decemberében már az asztalosmunkákra szerződtek, versenytárgyalás után a Dunaharaszti Faipari Rt.-vel állapodtak meg,⁶² amely cég 1925 februárjában a lakatosmunkákat is elnyerte, ugyanis a bizottság *„különös súlyt fektetett arra, hogy a szállított asztalos és lakatos munkát egy vállalkozó készítse el, mert ebben az előforduló hibákért a vállalkozó könnyebben felelősségre vonható és az asztalos munka márc 1-én már felvasalva leszállíttatik, úgyhogy a munka megkezdhető.”*⁶³

Az 1925. február 28-i bejegyzések szerint az építésvezető kifizette a bútorozás előlegeit a vállalkozóknak, a Vajda és Auspitz cégnek, a Dunaharaszti Faipari Rt.-nek, Haas Fülöp és Társa cégnek a szőnyegekért, valamint a Mahunka Búrtorgyárnak, a Magyar Bőrszékiparnak, a Műasztalos Szövetkezetnek és a Magyar Bőrszékgyárnak.⁶⁴ E neves cégek mellett a hajópadló készítésével a generálkivitelezőt bízták meg.⁶⁵

1925 áprilisának első napjaiban került sor a díszterem páholymellvédjének zsaluzására,⁶⁶ illetve a hónap közepén a homlokzati címer elkészítése is napirendre került.⁶⁷ S ez már azt sugallná, hogy befejezéséhez közeledett az építkezés, és a május elsejei céldátumot is tartani tudják, azonban a hónap végén, az április 25-én tartott bizottsági ülés másról árulkodott. Még hiányoztak a vaskályhák, a művezető sürgette a vízvezeték- és csatornázási munkák kiadását, hogy a június 15-i befejezés megvalósulhasson. Ugyanekkor a bizottság még egy, a timpanon fölötti dobra állítandó zászlórúdról, valamint a homlokzaton elhelyezendő két darab zászlótartóról is határozott, továbbá arról is, hogy a Dunaharaszti Faipartól rendelik meg a főlépcsőház korlátjának keménykarfáját. És ugyanezen ülésben fogadták el a kivitelező ajánlatát a címer elkészítésére azzal, hogy az terméskőből

⁶¹ Építési napló. p. 73.

⁶² Építési napló. p. 112.

⁶³ Építési napló. p. 118.

⁶⁴ Építési napló. p. 120.

⁶⁵ Építési napló. p. 122.

⁶⁶ Építési napló. p. 137.

⁶⁷ Építési napló. p. 156.

készüljön, valamint a tapétázásra Szabó József debreceni kárpitos ajánlatát is, ami összesen négy darab ajtó bordó ripsz szövettel való kárpitozására vonatkozott. Ezeken kívül határoztak a világítás, a vaskályhák, a vízvezetékek,⁶⁸ a nyílászárók festése, a mellékutcai árok befedése kérdéseiben is. S talán az utókor számára a leginformatívabb és legszimbolikusabb bizottsági határozat volt az építést megörökítő emléktábla megrendelése. Ennek a szövegét a következőképpen rögzítették:

„Épült
nagybányai vitéz Horthy Miklós úr öfőméltóságának kormányzósága
gróf Bethlen István miniszterelnök
Nagyrákóci és Kelemenfalvi Rakovszky Iván belügyminiszter
zsadányi és törökszentmiklósi Almásy Sándor főispán
váradi és micskei Baranyi András alispán
működése idején Csonka-Bihar vármegye közönségének áldozat készségéből.
1924–925 évben
Tervezte: Varga Ferenc építész mérnök
Építette: Tóth és Sebestyén építési vállalkozók”.⁶⁹

A címer gipszmodellje május 4-re készült el, némi módosítás után ekkor hagyta jóvá Varga Ferenc művezető,⁷⁰ aki tíz nappal később a vaskályhákat rendelte meg a debreceni Sesztina Lajostól,⁷¹ 25-én pedig a főispáni és alispáni dolgozók képtartó rézrúdait, illetve a szőnyegtartó rézrudakat a szintén debreceni Vas- és Rézbútorgyártól.⁷²

Mindezekből megint csak kiderül, hogy az épület nem készült el az eredetileg tervezett időpontra, bár 1925. május 18-án sor került az ünnepélyes zárókőletételre.⁷³ Sőt, júliusban problémák jelentkeztek, ugyanis a díszterem mennyezeten repedések jelentek meg, aminek a pontos okát nem tudták meghatározni.⁷⁴

⁶⁸ A vízvezetéki és csatornázási munkákkal Bründl Jánost bízták meg. Építési napló. p. 174.; MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941. Vállalati szerződés. (Bründl János)

⁶⁹ Építési napló. p. 164–170.

⁷⁰ Építési napló. p. 178.

⁷¹ Építési napló. p. 206.

⁷² Építési napló. p. 226–228.

⁷³ Sándor – Török 2011. 58.; Ld. még Sándor 2025.

⁷⁴ Építési napló. p. 324.

Majd az *Építési napló* következő lapjain kibontakozik, hogy a mennyezeti bordák gipszmunkái – a párkányok kialakítása – nem megfelelően készültek el, nem száradtak ki időben, így a festővállalkozó beszüntette a munkát. Ebből vita is keletkezett, de végül augusztusban megállapodtak a felek.⁷⁵

A későbbi alispáni jelentés szerint 1925. július 15-re készült el az épület a díszterem kivételével, s a hivatalok 27-én beköltöztek.⁷⁶ Már felavatása előtt prominens személy vehette szemügyre, ugyanis József főherceg a szeptember 6-án Debrecenből induló és Gyuláig tartó útja során Berettyóújfaluban is megállt, ahol „előbb a főszolgabíró, majd csonka Biharmegye újonnan épült székházára előtt az alispán üdvözölte”.⁷⁷ Nem kellett azonban sokat várni a felavatásra, ami ünnepélyes keretek között történt meg 1925. szeptember 16-án.

A székház felavatása

Az átadásról a sajtó is beszámolt⁷⁸ (7–8. kép), legrészletesebben a helyi lap, a *Bihar Népe*, az események másnapján. A címlapon Barcsay Károly *Székházavatás* című patetikus hangvételi írása kapott helyet, amelyben az első világháborút követő politikai változásokat és a területveszteségek felemlítését követően szimbolikus feladatokkal ruházta fel a homlokzatával kelet felé, az ősi vármegyeszékhely, Várad felé néző, frissen elkészült épületet: „Az új székház ideiglenes őrtorony csupán, amelyről szerte a megyére éber katonák örököső vigyázása árad. Bástyafok legyen az új épület, amelyen minden kísérlete a felforgatásnak összetörve hull alá, világítótorony, melynek ormáról vezetésugárként ragyog szerte bús éjszakánkban az ősi hagyományok őrtüze, és az új székház a nemzetet megmentő országot építő nagy munkának hajléka, hol szüntelenül a nagy cél felé tör a hazaszeretettől fűtött magyar akarat.”⁷⁹

⁷⁵ Vö. *Építési napló*. p. 328., 343., 356–362., 364–374.

⁷⁶ MNL HBVL IV.406.b 202. d. 11266/1928. I.d. még Baranyi András alispán jelentése. *Bihar Népe*, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

⁷⁷ József főherceget egész Békésvármegye ünnepelte. *Körösvidék*, 6. (1925) 202. 1925. szept. 8. 1.

⁷⁸ Csonka-Biharmegye székházának felavatása. *Budapesti Hirlap*, 45. (1925) 206. 1925. szept. 15. 3.; Fölvatták Biharmegye új székházát. 8 *Órai Ujság*, 11. (1925) 208. 1925. szept. 17. 2.; Fölvatták Csonka Biharmegye új székházát. *Budapesti Hirlap*, 45. (1925) 208. 1925. szept. 17. 6.; *Tolnai Világlapja*, 25. (1925) 41. 1925. okt. 7. 12.

⁷⁹ Barcsay Károly: *Székházavatás*. *Bihar Népe*, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 1.

A hetilap felelős szerkesztőjének gondolatait az újság saját, két és fél oldalnyi részletes beszámolója követte *Csonka-Bihar megye székházának felavatása* címmel. Ebben hangot adtak annak a kettős érzésnek, amely az avatást áthatotta: „Mert amikor a berettyóújfalui megyeházát avatják, lehetetlen nem gondolni a nagyváradi székházra.”⁸⁰ Majd a megérkezett vendégeket vették számba: a kormányt (Rakovszky Iván akadályoztatása miatt) Vadnay Tibor belügyi államtitkár képviselte, akit az állomáson Almásy Sándor főispán és Molnár Imre vármegyei főjegyző fogadott, és Baranyi András üdvözölt a vármegyházán. „Megérkeztek még a felavatásra Mikecz Dezső szabolcsi alispán, Kovacsics Dezső békésmegyei főispán, Alexander Imre szolnoki alispán, Fráter Jenő altábornagy, dr. Csatóry Béla min. tanácsos, vitész Szentgyörgyi Lajos tábornok, dr. Hlatty Endre, Erődi Harrach Tibor nemzetgyűlési képviselő, Lándor Tivadar, a Budapesti Hírlap felelős szerkesztője, dr. Fráter Pál nemzetgyűlési képviselő, Némák Ödön alezredes, Balásovits Ernő kormányfőtanácsos, Gajdáczy Jenő min. tan., Kormos Árpád szolnoki árvaszéki elnök, Tóth Tamás szolnoki polgármester, Szathmáry László kir. közjegyző, dr. Mártonffy Bogdán kir. közjegyző, Sefcsik István fősolgabíró, Bak Andor fősolgabíró, Surgott Aladár vezérigazgató, Kovács Nagy Sándor és Létay Ernő nemzetgyűlési képviselők, dr. Kerekes Sándor szolnoki főjegyző, Madarász Imre Szolnok vármegyei másodfőjegyző, Nádányi Zoltán hírlapíró, Tabéry Géza nagyváradi író és még számosan.”

A díszközgyűlésről is érzékletes leírást adott a lap: „Csonka-Bihar megye új székházának nagyterme ezúttal nyílt meg először és nemesen egyszerű pompájával, kék függönyeivel, a művészi ívelésű pábolyokkal, az oláhoktól visszakeletkezett rég elmúlt idők nagy embereit ábrázoló festményekkel az elfogódottság érzését kelti a belépőben.

Már 11 óra után kezdtek gyülekezni a törvényhatósági bizottság tagjai, a vendégek és lassankint, amint telt a terem, halkan zibongás áradt szét, a pábolyokban díszes hölgyközönség foglalt helyet, élén a berettyóújfalui magyar asszonyok által himézett címerrel díszített közép-pábolyban a Mánusz elnökségével. Zsúfolásig megtelt a terem, amikor a folyosó csengői megszólaltak és az emelvény mögött felállottak Szolnok, Békés, Hajdú, Szabolcs és Bihar vármegyéknek díszruhába öltözött hajdúi. A következő pillanatban harsány éljenzés közben vonult be Almásy Sándor főispán Baranyi András alispánnal az élén a vármegye tisztikarától kísérve. A közönség feláll, a hajdúk kardot rántanak és a pábolyok mögött felhangzanak a magyar Hírszék gyönyörű akkordjai a Petőfi Dalegylet előadásában Debreczeny Lajos karnagy vezetésével.

⁸⁰ Csonka-Bihar megye székházának felavatása. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 1.

Az ünnepi hangulat lenyűgözi a teremben levőket és ebben a pillanatban az egész ország minden fájdalma, de egyben minden hite, bizodalma és reményége ott ült az arcokon, ott dobogott a szívekben, az áment együtt rebegte minden ajak és a könnyes szemekben, amelyek ebben a pillanatban gyönyörűséges szent egyetértéssel fűződtek egymásba, kiült az élő magyar jövőndő gyémántos ragyogása, a feltámadás szent hite.”

Elsőként Almásy Sándor főispán szólalt fel, megnyitóbeszédében az öröm és veszteség kettős érzését és a megye sorsát emelte ki: *„Bihar vármegye a történelem országútján fekszik s jaj de sokszor átgázolt eleven testén a történelem.”*⁸¹ Majd Baranyi András alispán tette meg jelentését a székházépítés folyamatáról, kitérve a vállalkozókra, a júliusi beköltözésre, valamint arra, hogy nem minden hivatalt tudtak elhelyezni az épületben: *„A telek méreteinek korlátozása következtében az összes hivataloknak az épületben való elhelyezése keresztülvibető nem volt, így [...] az építkezésre előirányzott költség keretén belül megvásároltuk a Sárreti Takarékpénztár tulajdonát képezett közelben fekvő épületet is, ahol a vármegyei számvevőség helyzetet el s gondoskodás történt a közel jövőben már szervezendő levéltár részére is hivatalos helyiségről. Ugyanez épület udvari részében helyeztük el a vármegyei fogatot is.”*⁸²

Baranyi beszámolója után Balogh Elemér törvényhatósági bizottsági tag mondott beszédet, amelyben újfent a kettős érzések kaptak szerepet, s a Magyarország feltámadásához vezető *„nehéz építőmunka”* folytatására buzdított: *„Itt van a mi nagy mártírunk arcképe, az ő szelleme figyelmeztet bennünket kötelességeinkre és az ő emlékébe vetett erős hitünk megmutatja számunkra az utat, melyen haladnunk kell és én úgy érzem, hogy az ő szelleme azt mondja nekünk, hogy az ő arcképének nem itt, hanem a vármegye ősi székházában van a helye.”*⁸³ Ezzel Tisza István Detre Szilárd budapesti festőművész által készített portréjára utalt, amelyet még 1924 májusában avattak fel és helyeztek el az akkor még a községházán működő csonka vármegye közgyűlési termének falán,⁸⁴ s ez értelemszerűen átkerült az új épületbe is.

⁸¹ Almásy Sándor főispán megnyitó beszéde. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

⁸² MNL HBVL IV.406.b 202. d. 11266/1928. Ld. még Baranyi András alispán jelentése. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

⁸³ Balogh Elemér beszéde. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

⁸⁴ Vö. Jegyzőkönyv. Felvétellett Berettyóújfaluban, Biharvármegye törvényhatósági bizottságának 1924. évi május hó 21. napján tartott rendkívüli diszközgyűléséről. 451. közgy. 5728. alisp. 1924. sz. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 22. (1924) 18. (Feltehetőleg helyesen 19. szám, amely csak a nevezett jegyzőkönyvet tartalmazza 9 oldal terjedelemben.) 1924. máj. 1. Ld. még Horánszky 2010. 95.

„Balogh Elemér beszédét megható jelenet követte. Dr. Molnár Imréné lépett elő dr. Fráter Lászlóné és dr. Nadányi Jánosné kíséretében, mind a hárman gyászruhában. Bihar vármegye magyar asszonyainak nevében dr. Molnár Imréné Bihar vármegye színeiből álló gyászfátyollal bevont nehez selyemszalagot helyezett el arra a régi zászlóra, amelyet 1861-ben nagy Bihar megye asszonyainak szorgos keze készített »Bihar vármegyének és országunknak«”.⁸⁵

Ezt a Szózat eléneklése követte, majd Ertsey Péter kormányfőtanácsos mondta el ünnepi beszédét, amelyben többek között az „épület munkavezetőjének és az építő munkatársainak” fejezte ki köszönetét, illetve indítványozta, hogy ha „az Istennek megmászhatatlan akaratából ami ősi várunkat és templomunkat visszakapjuk, akkor e vármegye törvényhatósági bizottsága már most elhatározza, hogy ezt a Székházat a magyarok Istenének dicsőségére a magyar nemzet nyomorultjainak és szegényeinek és szerencsétlen betegeinek gyógyítására kórházzá avatja fel.” Az indítványt a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.⁸⁶ A Himnusz eléneklése után „főispán zárószavával a lélekemelő közgyűlés véget ért”, de az események sora még nem: a díszközgyűlés után a község háza nagytermében „háromszázteritűs” bankettet tartottak, majd a „vendégek a délutáni gyorssal egy fenséges ünnepség emlékével utaztak el Berettyóújfaluból”.⁸⁷

Berettyóújfalú díszközgyűlése a város új székházában. Ezen avatták fel ünnepélyes keretek között Csonka-Bihar megye székhelyének új város-házát. (Jelfy Gyula felvétele.)

7. kép. Csonka-Bihar vármegye díszközgyűlése az új székház avatása alkalmából⁸⁸

⁸⁵ Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 2.

⁸⁶ Dr Ertsey Péter. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 3.

⁸⁷ A bankett. Bihar Népe, 5. (1925) 37. 1925. szept. 17. 3.

⁸⁸ Tolnai Világlapja, 25. (1925) 41. 1925. okt. 7. 12., Arcanum Újságok

8. kép. Az új székházról készült, a timpanon fölötti zászló részletét is megmutató sajtófelvétel 1925-ből⁸⁹

⁸⁹ Pesti Hírlap, 47. (1925) 220. 1925. okt. 1. 12., Arcanum Újságok

Állandó épület, változó funkciók

Az 1925-ben elkészült épület

Varga Ferenc nemcsak az építkezés művezetője volt, hanem ő jegyezte a vármegye-házának a terveit is. Az 1925 őszére elkészült egyemeletes székház – miként az építéstörténetből is kirajzolódott – nem biztosított helyet valamennyi vármegyei hivatalnak. A korabeli, 1924 augusztusára datált alaprajzok egészében egy, nyíló szárú U alakú, de a főutca és a mellékutca mentén L alakban oldal-, illetve függő-folyosós, kéttraktusos szárnyakat mutatnak, míg a telek hátsó részén egyemenetes szárny zárja a telket.

Az épületnek az 1920-as évek miliőjébe illő, visszafogott, klasszicizáló ízvilágú, neobarokk főhomlokzata 9 tengelyes, 2+5+2 elosztásban, középizalattal, amelynek bal szélén nyílik a főbejárat-kocsibehajtó (9. kép). Ez az elhelyezés ket-téosztja az épület földszinti helyiségstruktúráját: a főbejárat bal oldalán egy keske-nyebb, míg jobb oldalán a mellékutcára simuló, több helyiséget magába foglaló, a fő- és mellékutca sarkán beforduló épületszárny húzódik (10. kép).

9. kép. A volt megyeháza épülete napjainkban (A szerző felvétele)

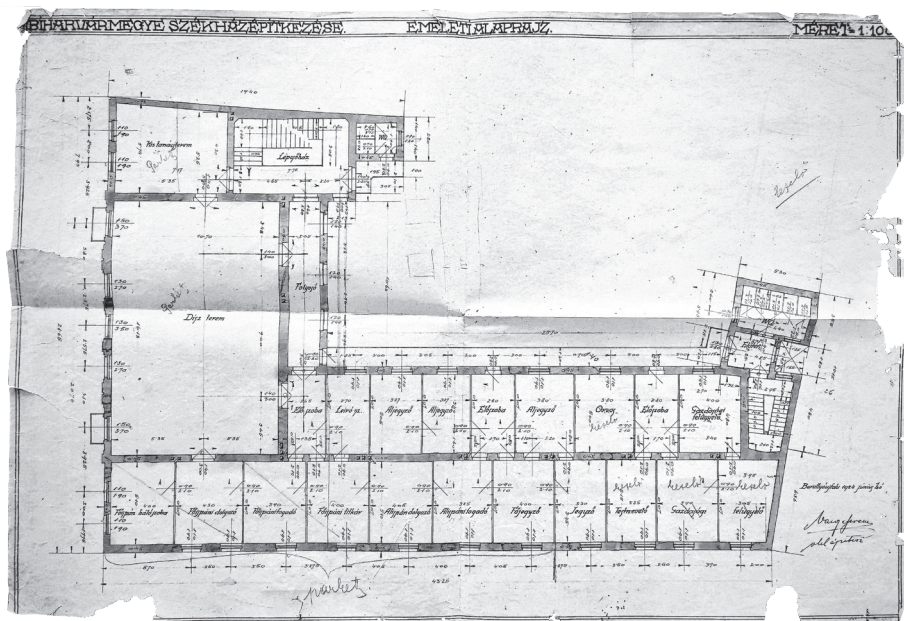
A főbejárat jobb oldalára esnek tehát az érdemi helyiségek az épületben. A földszinten levéltárról, számvevősegről, államépítészeti, valamint nemzetvédelmi hivatalról árulkodnak a feliratok. E vármegyei szervek egymás mellett futó helyiségekben kaptak helyet, s bár nem ez a legelőnyösebb alaprajzi megoldás, az irodasorok mind a viszonylag tágas belső udvar, mind a mellékutca felől fényhez juthattak.

10. kép. A földszint alaprajza, Varga Ferenc terve, 1924⁹⁰

⁹⁰ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

Az emelet helyiségstruktúrája csak annyiban tér el a földszintétől, hogy a főfronton a több mint 170 m² alapterületű díszterem, illetve tőle balra a kis tanácsterem kapott helyet. A jobb oldalon a legfontosabb vármegyei szervek szobái sorakoztak: a sarkon a főispáni hálószoba, dolgozó (közvetlen bejáratral a díszterembe), fogadó, titkár szobája. E helyiségcsoportot az alispáné követi, majd a főjegyzőé, testnevelőé, gazdasági felügyelőé a mellékutca frontján, az udvari irodasorban pedig az aljegyzőé és az orvosé (11. kép).

11. kép. Az emelet alaprajza, Varga Ferenc terve, 1924⁹¹

Az alaprajzi feliratokat és a már tárgyalt, a megnyitás alkalmával tett alispáni jelentést összevetve kiderül, hogy az átadásra változott az épületben elhelyezett hivatalok köre: a számvevőség és a levéltár nem kapott helyet az új székházban. A levéltár elhelyezéséről Szálkai Tamás publikációi nyújtanak információkat: csak 1926-ban állították fel újra a levéltári hivatalt,⁹² s mivel a Nagyváradról áthozott

⁹¹ MNL HBVL IV.406.b 526. d. 19094/1941.

⁹² Szálkai 2023. 71.

iratok nagy mennyisége miatt az új székházba tervezett helyiségek szűknek bizonyultak, a hivatalt a megyeháza mellett lévő háztömbben, az akkori Kossuth utca 28. szám alatt helyezték el az Államépítészeti Hivatallal együtt, külön épületben, ami „*azonban nem volt alkalmas irattárolásra*”.⁹³

1927-ben fontos, szimbolikus értékkel gyarapodott a berettyóújfalui vármegyei székház. Februárban került sor a Feszty Árpád által, 1899-ben elkészült, *Zsolt eljegyzése Hamzsával, Mén Marót lányával* című festményének átadására. A mű még Bihar vármegye 1896. május 12-én tartott, millenniumi díszközgyűlésének elhatározása nyomán készült el, és a nagyváradi megyeháza nagytermének falát díszítette. Csak évekkel a trianoni határok meghúzása után történt meg a megyei vagyon likvidálása, s ekkor került át a festmény a berettyóújfalui új székház dísztermébe,⁹⁴ más magyar tárgyú képekkel együtt, amelyekkel a hivatali helyiségeket díszítették (12. kép).⁹⁵

12. kép. Zsolt vezér eljegyzése, Feszty Árpád festménye⁹⁶

⁹³ Szálkai 2020. 85.

⁹⁴ Vö. Feszty: Zsolt fejedelem eljegyzése visszakérült Magyarországra. Budapesti Hírlap, 47. (1927) 39. 1927. febr. 18. 11. A képről ld. Feszty Árpád. Művészet, 13. (1914) 6. 293.; Feszty 2017.; Görbe 2023. 712–713.

⁹⁵ Berettyóújfalui megkapja az oláhoktól az összes magyartárgyú képeket. A képekkel Csonka-Bihar vármegye új székházát fogják feldíszíteni. Tiszántúli Hírlap, 8. (1927) 45. 1927. febr. 24. 5.

⁹⁶ Művészet, 13. (1914) 6. 293., Arcanum Újságok

A revízió után

„NAGYVÁRAD VISSZATÉRT! fölíratot viseli az a nemzetiszínkeretes ünnepi meghívó, amelyet az anyaországbeli csonka Bihar megye alispánja, dr. vitéz Nadányi János küldött szerkesztőségünk címére” – olvasható a nagyvárad kiadású *Magyar Lapok* 1940. szeptember 24-i számában. A meghívó a berettyóújfalui vármegyeháza nagy tanácsstermében megtartandó törvényhatósági bizottsági rendes félévi közgyűlésre szól, amelyet szeptember 25-re tűzött ki a főispán, s ez volt „az első üdvözlés, amelyet az anyaországbeli csonka Bihar megye küld a most visszatért Biharmegyébe.”⁹⁷

A hír nemcsak az egykori megyeszékhelynek az 1940. augusztus 30-i, a második bécsi döntésen alapuló visszatértét jelezte,⁹⁸ hanem előrevetítette azt is, hogy a berettyóújfalui székház hamarosan „visszaengedi” hivatalait Váradnak. A meghirdetett ülés tulajdonképpen búcsú volt. „Az ünnepi közgyűlésen Molnár Imre főispán beszédet mondott. A főispán beszéde után Balogh Elemér gazdasági főtanácsos beszélt, majd Szilágyi Lajos cs. és kir. kamarás felsőházi tag tartott beszédet.”⁹⁹

1940. november 1-jén az MTI közölte, hogy a Csonka-Bihar megyei hivatalok rövidesen visszaköltöznek Nagyváradra,¹⁰⁰ de nemcsak a hivatalok tértek vissza, hanem a műkincsek is, köztük Feszty Árpád nagyméretű festménye.¹⁰¹ A főispán azonban nem, ugyanis Molnár Imrét Csongrád vármegyébe helyezték át.¹⁰² Utódját, Cziffra Kálmánt 1941. április 2-án iktatták be már Nagyváradon, „Bihar vármegye székházának közgyűlési termében a megye törvényhatósági bizottságának alakuló díszközgyűlésén” (13. kép).¹⁰³

A hivatalok visszaköltözése azt is jelentette tehát, hogy a berettyóújfalui székház, 15 évvel elkészülte után kiürült (14. kép). Ez persze nem jelentette azt, hogy ne kívánták volna hasznosítani, hiszen már az avatásakor indítvány született arra,

⁹⁷ Nagyvárad visszatért! *Magyar Lapok*, 9. (1940) 202. 1940. szept. 24. 7.

⁹⁸ Vö. Szikla 2024a. 24.

⁹⁹ Csonka Biharmegye ünnepélyes közgyűlése. *Ellenzék*, 61. (1940) 224. 1940. szept. 30. 4.

¹⁰⁰ Napi Hírek, 1940. nov. 1. 14. kiadás. 15 óra 50 perc.

¹⁰¹ Nagyvárad, december 6. *Napi Hírek*, 1940. dec. 6. 31. kiadás. 19 ó 25 p.

¹⁰² „Nagy szeretettel készülök Csongrád vármegyébe” Dr. Molnár Imre főispán nyilatkozata. *Szentesi Napló*, 22. (1940) 267. 1940. nov. 24. 3.

¹⁰³ Nagyvárad, április 2. *Napi Hírek*, 1941. ápr. 2. 20. kiadás. 15 ó 40 p.

hogy kórházzá alakítják az épületet.¹⁰⁴ E cél nyilvánvalóan okafogyottá vált, hiszen 1928. október 28-án átadták Biharmegye gróf Tisza István Közkórházát.¹⁰⁵ Így más funkciót kellett keresni a székháznak, s a többi megyei épületnek is. Ezek hasznosításáról – miután leleplezték a kormányzó életnagyságú, Medgyessy-Schwartz Antal által készített festményét – 1941. április 30-án, az első rendes váradai közgyűlésen döntöttek: „A vármegye berettyóújfalui ingatlanait – mintán a megyeszékhelyt áthelyezték – értékesítik. A volt vármegyeháza épületében a kultuszminisztérium középfokú gazdasági iskolát létesít, a kultúrban a földművelésügyi minisztérium gazdasági tanfolyamot rendez, a levéltár épületét átadják a berettyóújfalusi gazdakörnek. Hozzájárult a közgyűlés ahhoz is, hogy Berettyóújfaluról Nagyváradra helyezték Tisza Kálmán szobrát.”¹⁰⁶

A bihari főispán beiktatása. Nagyváradon, Bihar vármegye ősi székhelyén ünnepélyes díszközgyűlés keretében iktatták be tisztségébe dr Cziffra Kálmán főispánt és a vármegye 210 törvényhatósági bizottsági tagját. A közgyűlés hódoló táviratot intézett Magyarország kormányzójához. Az ünnepi közgyűlésen vitéz Bonczos Miklós belügyi államtitkár is megjelent. — Dr Cziffra Kálmán, Bihar vármegye főispánja (balszáron) az előkelőségek között. (Muzstea felv.)

13. kép. Cziffra Kálmán beiktatása¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ld. korábban.

¹⁰⁵ Nagy 1938. 266.

¹⁰⁶ Fontos határozatok az első bihari megyegyűlésen. Függetlenség, 9. (1941) 98. 1941. máj. 1. 5.

¹⁰⁷ Tolnai Világlapja, 43. (1941) 16. 1941. ápr. 16. 19., Arcanum Újságok

A nevezett közgyűlésen az alispáni előterjesztés részletezte, hogy a „modern, egyemeletes vármegyeháza [...] – szakértők véleménye szerint is – kiválóan alkalmas középfokú gazdasági iskola és internátus céljaira”, amelyre azért van szükség, mert „Bihar vármegye hosszú évek óta nagy hiányát érzi egy mezőgazdasági középiskolának, tekintve, hogy a lakosság csaknem kizárólag agrárfoglalkozású”. A közgyűlés elfogadta ezt azzal a kitéttel, hogy mindaddig, amíg az épületet oktatási célra használják, nem kér bérösszeget, de az átalakítás költségeit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium viseli. Emellett kimondták azt is, hogy a megürült tisztviselő-telepi lakásokat elősorban az iskola tanári karának adják bérbe.¹⁰⁸

A volt államépítészeti hivatal és levéltár Kossuth utca 28. szám alatti épülete felől pedig azt a döntést hozták, hogy azt a berettyóújfalui Gazdakörnek eladják az általa felajánlott 10 000 pengős vételárért, holott az ingatlan forgalmi értéke ettől magasabb, de mivel „a vármegyei székhely község közönsége a vármegyével szemben az ott töltött 20 év alatt mindig a legnemesebben viselkedett, a vármegyének kötelessége volna a berettyóújfalui Gazdakörnek segéllyel a segítségére sietni”.¹⁰⁹

Mindemellett határozat született az alispán felhatalmazásáról abban a vonatkozásban, hogy „a vármegyeháza dísztermét és az esetleg szükséges egyéb termeket és helyiségeket az igénylők részére legjobb belátása szerint esetenként rendelkezésére bocsássa”, illetve a közgyűlés „a megyei épületek felügyeletével Daróczi Sándor 7 gyermekes berettyóújfalui napszámot bízta meg és részére ellenértékként a vármegyeházán egy szoba, konyha lakást bocsátott bérfizetés nélkül használatára”.¹¹⁰

¹⁰⁸ Biharvármegye Törvényhatósági Bizottságának Nagyváradon, 1941. évi április hó 30. napján tartott rendes féléves közgyűlése jegyzőkönyvének 103. közgy. 11.180. alisp. 1940. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 39. (1941) 21. 1941. máj. 22. 129–130.

¹⁰⁹ Biharvármegye Törvényhatósági Bizottságának Nagyváradon 1941. évi április hó 30. napján tartott rendes féléves közgyűlése jegyzőkönyvének 87. közgy. 2391 alisp. 1941 sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 39. (1941) 20. 1941. máj. 15. 109–110.

¹¹⁰ MNL HBVL IV.406.b 501. d. 957/1941. I.d. még Biharvármegye törvényhatósága kisgyűlésének Nagyváradon 1941. évi április hó 29. napján tartott rendes havi ülése jegyzőkönyvének 16. kisgy. 957. alisp. 1941. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 39. (1941) 22. 1941. máj. 29. 154–155.

14. kép. Költözik a vármegyháza Nagyváradra, 1940. december
(Dr. Barcsay László felvétele)¹¹¹

¹¹¹ Bihari Múzeum gyűjteménye, leltári szám: BM IV.2009.53.

A második világháború után

Az 1945. január 20-án aláírt és az 1945. évi V. törvénycikkkel ratifikált fegyverszüneti egyezmény 2. pontja értelmében Magyarországnak vissza kellett vonnia csapatait az 1937. december 31-én fennállott határok mögé, s ezzel együtt kötelezte magát, hogy *„batályon kívül helyez minden olyan törvényhozási és közigazgatási szabályt, amely az annekszióra vagy pedig csehszlovák, jugoszláv és román területek Magyarországhoz csatolására vonatkozik”*.¹¹² Ennek következménye tehát az volt, hogy Nagyvárad ismételten a határ másik oldalára került, így az újra létező Csonka-Bihar megye székhelyének szerepét ezúttal is Berettyóújfalu vette át.¹¹³

Így a község vált a formálódó új rendszer megyei megnyilvánulásainak színterévé.¹¹⁴ Bár közvetlenül a háború utáni években még a demokratikus irányok felé haladt a közjogi rendszer átalakulása, aminek megfelelően megalkották 1946. évi I. törvénycikket rögzítendő a köztársasági államformát.¹¹⁵ Néhány év múlva azonban bekövetkezett a szovjet minta átvétele, amely testet öltött egy alkotmányban is, a *Magyar Népköztársaság Alkotmányában*. Az 1949. évi XX. törvény nem hagyta érintetlenül a közigazgatási szervezetet sem: az önkormányzatiságot felváltotta a tanácsrendszer, amelyet részleteiben az 1950. évi I. törvénnyel szabályoztak.¹¹⁶

Ennek az átalakulásnak következménye volt a megyerendszer átalakítása is. Ennek keretében Csonka-Bihar vármegyéjét összevonták a szomszédos Hajdú vármegyével és létrejött Hajdú-Bihar megye, amelynek székhelye Debrecen lett. Ez magával vonta azt is, hogy Berettyóújfalu elvesztette a megyeközpont státusát.¹¹⁷

Ebben az 1945 és 1950 közötti, néhány évnyi – ismét átmeneti – megyeszékhelyi periódusban az 1925-ben átadott épület működött a megye székházaként. A megyei hivatalos lap több száma is arról árulkodik, hogy itt működött

¹¹² 1945. évi V. törvénycikk a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. 2. pont.

¹¹³ Vö. Szikla 2024b. 21–22.

¹¹⁴ Vö. Reakció elleni harc Biharban. Néplap, 2. (1945) 100. 1945. máj. 6. 3.

¹¹⁵ Vö. 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról.

¹¹⁶ 1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról.

¹¹⁷ A Berettyóújfalut érintő változásokhoz ld. Gazdag 1981.; Bartha 2011. 70–71.; Kolozsvári 2011. 134.; Szikla 2024b.

a főispán,¹¹⁸ az alispáni hivatal,¹¹⁹ a törvényhatósági bizottság,¹²⁰ a számvevőség.¹²¹ 1947-re helyreállították a háborús károkat,¹²² illetve belső átalakításokat is végeztek,¹²³ továbbá a korábbi gyakorlatnak megfelelően rendezvények helyszínéként is szolgált az épület.¹²⁴

1950. március 4-én a következőkről tájékozódhattak a *Néplap* olvasói: „*Hajdú és Bihar vármegye közigazgatásának egyesítése március 16-án következik be és Bihar vármegye megszűnik önálló vármegye lenni. A bihari vármegyei hivatalok már megkezdtek költözködéssüket a debreceni vármegyházára. Elsőnek érkezett meg teherautókon a vármegyei irattár és levéltár közel két vagonot kiterő anyaga. Ezt a hatalmas anyagot Debrecenben újra átvizsgálják és rendezik. Most már naponta érkeznek szállítmányok Berettyóújfaluból és nemcsak a hivatalok berendezése és irattára kerül Debrecenbe, hanem a hivatalok is átköltöznek. [...]*”¹²⁵

Bő fél évvel később az „elhagyott” megyeháza díszterme egy új korszak kezdetének vált helyszínévé, amiről a megyei lap 1950. október 23-i számában számolt be az ideológiát jól lefestő módon: „*Történelmi jelentőségű napja volt csütörtökön Berettyóújfalun dolgozó népének. Egyszerű, cserzettarcú férfiak, bekötöttfejű parasztasszonyok*

¹¹⁸ Vö. Csonka-Biharvármegye Alispánjától. 339/1946. sz. Tárgy: Járási jegyzői állások betöltése. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 43. (1946) 1. 1946. ápr. 1. 4.

¹¹⁹ Vö. Bihar vármegye Igazoló Választmányától. 3633/1946. alisp. sz. Tárgy: Kovács Jolán törvényhatósági bizottsági tag lemondása. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 43. (1946) 6–7. 1946. okt. 20. 5.

¹²⁰ Vö. Csonka-Bihar vármegye Törvényhatósági Bizottságának Berettyóújfaluban, 1946. évi szeptember hó 4. napján tartott rendes féléves közgyűlése jegyzőkönyvének. 95. közgy. 6229. alisp. 1946. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 43. (1946) 6–7. 1946. okt. 20. 1–2.

¹²¹ Vö. Csonka Biharvármegye Alispánjától. 3014–1947. szám, Tárgy: Vármegyei alapok 1944–1945. évi zárszámadásainak meghirdetése. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 44. (1947) 3. 1947. márc. 15. 6.

¹²² Vö. Biharvármegye törvényhatósági bizottsága Berettyóújfaluban 1947. évi június hó 25. napján tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének. 87. közgy. 6529. alisp. 1947. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 44. (1947) 8. 1947. júl. 1. 7.

¹²³ Vö. Biharvármegye törvényhatósági bizottsága Berettyóújfaluban 1947. évi június hó 25. napján tartott rendkívüli közgyűlése jegyzőkönyvének. 85. közgy. 6527. alisp. 1947. sz. cikkelye. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 44. (1947) 9. 1947. júl. 15. 1–2.

¹²⁴ Vö. Biharvármegye Közlöleti Szövetkezete. 11-1948. Meghívó. Biharvármegye Hivatalos Lapja, 45. (1948) 8. 1948. ápr. 15. 29.; Ma sportvezetői értekezet Berettyóújfaluban. Néplap, 7. (1950) 8. 1950. jan. 10. 6.

¹²⁵ A biharvármegyei hivatalok megkezdtek költözésüket Debrecenbe. Néplap, 7. (1950) 54. 1950. márc. 4. 4.

*vonultak be a volt vármegyeháza dísztermébe, ahol néhány évvel ezelőtt még a Bölönyiek, Nadányik uralkodtak a dolgozó nép felett. Helyüket most a nép fiai, leányai foglalták el. Már fesztelenül moxognak a szépen feldíszített teremben, otthon érzik magukat, hisz a felszabadulás óta megszokták, hogy nem kell kalapgyűrve és meggörnyedve járulni a közigazgatás elé. A teremben nemcsak tanácsstagok vannak jelen, hanem eljöttek a község, a gépállomás, a termelőcsoportok dolgozói is, hogy részt vegyenek a tanácsnak ezen a nagyjelentőségű első ülésén. A választási bizottság elnöke kibirdeti a választás eredményét. Diadalmas számok ezek, örömmel lehet megállapítani, hogy a község népe egyhangúlag adta szavazatát a népi tanácsokra. 6459 fő szavazott a Népfontra, a választók 98,8 százaléka. Soba nem látott győzelme ez Berettyóújfalu dolgozó népének. [...]*¹²⁶

A szocializmus évtizedeiben

A megyeegyesítést követően az egykori vármegyei székház a járási hivatalnak adott otthont,¹²⁷ majd e közigazgatási egységek 1984. január 1-jei megszűnését követően több szervezet hajlékává vált az épület.¹²⁸

Ebben a periódusban is számos rendezvény helyszínévé vált az egykori megyeházi díszterem,¹²⁹ hiszen hiánypótló volt a településen, ami 1979. január 1-jével közigazgatási értelemben is a városok közé emelkedett.¹³⁰ A városi tanács ünnepi alakuló ülésének is az egykori megyeházi nagyterem adott otthont (15. kép).¹³¹

¹²⁶ „Minden erővel azon leszünk, hogy megfeleljünk a dolgozó nép bizalmának”. Megtartotta alakuló ülését Berettyóújfalu község Tanácsa. Néplap, 7. (1950) 252. 1950. okt. 28. 3.

¹²⁷ Vö. Kétéves a Népbolt. Debreczen, 27. (1950) 291. 1950. dec. 15. 3.; Miért tenyészt az amerikai szövőlepkét a gáborjáni tanács? Néplap, 9. (1952) 160. 1952. júl. 10. 4.; Munkásör ünnepség Berettyóújfaluban. Hajdú-bihari Napló, 24. (1967) 42. 1967. febr. 18. 1.; Varga 1981. 669.; Sándor 2008. 36.

¹²⁸ Sándor 2025.

¹²⁹ Ld. pl. Kongresszus előtt. A román nemzetiségi megyei küldöttértekezlete. Hajdú-bihari Napló, 35. (1978) 246. 1978. okt. 18. 1–2.

¹³⁰ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 19/1978. számú határozata egyes nagyközségek várossá szervezéséről. Magyar Közlöny, Évf. n. (1978) 68. 1978. okt. 6. 703.

¹³¹ Hajdú-Bihar ötödik városa. Megtartotta alakuló ülését a Berettyóújfalu városi Tanács. Hajdú-bihari Napló, 36. (1979) 2. 1979. jan. 4. 1–2.

15. kép. A városi tanács ünnepi alakuló ülésén Kállai Gyula átadja a városalapító oklevelet Kovács Lajosnak, valamint az ülés résztvevői¹³²

¹³² Hajdú-bihari Napló, 36. (1979) 2. 1979. jan. 4. 1., Arcanum Újságok

A hivatalosan várossá vált „faluváros” az 1980-as évek elején új tanácsí székház építésébe fogott.¹³³ Az új városháza 1983-ban készült el,¹³⁴ s bár ebben a Magyar Nemzeti Bank fiókján¹³⁵ kívül új ügyfélszolgálati irodát is kialakítottak a közigazgatás és az állampolgári ügyintézés hatékonyabbá tétele érdekében,¹³⁶ ez sem „tette feleslegessé” a volt megyeháza, azaz a volt járási hivatal épületét: továbbra is székházként, székhelyként¹³⁷ és rendezvényhelyszínként működött.¹³⁸ Emellett a múltja sem merült feledésbe: 1982-ben emléktáblát helyeztek el a főhomlokzatán Nadányi Zoltán előtt tisztelegve (16. kép).¹³⁹

16. kép. Nadányi Zoltán emléktáblája az egykori megyeháza homlokzatán (A szerző felvétele)

¹³³ Vö. Görömbölyi László: Két évvel az avatás után. Harminc község „fővárosa”. Magyar Nemzet, 37. (1981) 111. 1981. máj. 14. 5.; Építkezés Berettyóújfaluban. Hajdú-bihari Napló, 39. (1982) 154. 1982. júl. 3. 3.; Keresztényi Nándor: Ébred a határ. Magyar Nemzet, 46. (1983) 59. 1983. márc. 11. 7.

¹³⁴ Kiss 1984. 73. Ld. még Megyeri-Pálffy – Marótzky 2020. 320.

¹³⁵ Vö. Pénzügyi híradó. Mérleg, 28. (1984) 12. 1984. dec. 1. 5.

¹³⁶ Ügyfélszolgálati iroda Berettyóújfaluban. Hajdú-bihari Napló, 41. (1984) 160. 1984. júl. 10. 8.

¹³⁷ Pl. a Hazafias Népfront az épület fsz. 4. sz. helyiségét használta. Vö. Vélemények, ellenvélemények – hírek. Magyar Nemzet, 52. (1989) 224. 1989. szept. 23. 13.

¹³⁸ Vö. pl. A bihari vers- és prózamondó verseny eredménye. Hajdú-bihari Napló, 41. (1984) 81. 1984. ápr. 6. 2.; A magyar nyelv hete. Hogyan beszél az ifúság? Hajdú-bihari Napló, 41. (1984) 90. 1984. ápr. 17. 1.

¹³⁹ Október 9-én... Magyar Nemzet, 38. (1982) 219. 1982. szept. 18. 10.; Harasztosi 1983. 43.

A rendszerváltás után és napjainkban

Bár 1984-től már nem léteztek a járások, így a hozzájuk rendelt szervek sem e jelzővel működtek, mégis a Kossuth utca 6. szám alatti épületet továbbra is „*volt járási hivatalként*” azonosították. Ezt például számos, a rendszerváltáskor megtartott politikai rendezvény meghívója is tükrözte.¹⁴⁰ Sőt, 1990. október 27-én – a várossá vált település tanácsához hasonlóan – az önkormányzat képviselő-testülete is „*a volt járási hivatal tanácskozó termében*” tartotta meg alakuló ülését, ahonnan „*[n]em hiányoztak az ünnepélyes külsőségek*” sem.¹⁴¹

A székháznak, illetve dísztermének mint rendezvényhelyszínnek a jelentősége ezt követően sem csökkent. Nemcsak politikai,¹⁴² hanem kulturális¹⁴³ és szakmai eseményeknek¹⁴⁴ is teret adott, s ad ma is (17. kép).

2013. január 1-jétől újra működik a járások rendszere Magyarországon.¹⁴⁵ Az ezzel összefüggésben felállított járási hivatalok is ekkor kezdték meg munkájukat. A Berettyóújfalui Járási Hivatal már létrejöttének pillanatában a „*volt járási hivatal*” épületében kapott helyet. A Kossuth utca 6. szám alatti egykori vármegyei székház ekkor már újabb arcát mutatta, hiszen 2009-ben tervek születtek a meglévő irodaház felújítására és bővítésére.¹⁴⁶ A rekonstrukció keretében az épület hátsó,

¹⁴⁰ Vö. pl. Pártprogramok. Hajdú-bihari Napló, 47. (1990) 65. 1990. márc. 19. 8.; Párthírek. Hajdú-bihari Napló, 47. (1990) 238. 1990. okt. 10. 16.

¹⁴¹ Az önkormányzat alakuló ülése Berettyóújfaluban. A polgármester az MDF jelöltje lett. Hajdú-bihari Napló, 47. (1990) 253. 1990. okt. 29. 2.

¹⁴² Pl. Párthírek. Hajdú-bihari Napló, 48. (1991) 24. 1991. jan. 29. 16.; Közélet. Hajdú-bihari Napló, 49. (1992) 261. 1992. nov. 5. 4.; Ma. Népszava, 122. (1994) 58. 1994. márc. 10. 5.; Közélet. Hajdú-bihari Napló, 51. (1994) 89. 1994. ápr. 16. 11.

¹⁴³ Pl. 1993. decemberében a városi Ifjúsági fúvószenekar is itt adott karácsonyi hangversenyt Szilágyi Péter vezényletével. Vö. Programok. Hajdú-bihari Napló, 50. (1993) 300. 1993. december 23. 11. Ld. továbbá Mindenféle. Hajdú-bihari Napló, 54. (1997) 128. 1997. június 4. 15.; A magyar kultúra hete. Reggeli Újság, 8. (2011) 2083. 2011. jan. 15. 7.

¹⁴⁴ Pl. Ingyenes koleszterinszint-ellenőrzés. Hajdú-bihari Napló, 53. (1996) 274. 1996. nov. 23. 9.; Magyar Parasztszövetség. Hajdú-bihari Napló, 55. (1998) 241. 1998. okt. 14. 5.; Október a reformáció hónapja. Reformátusok Lapja, 52. (2008) 40. 2008. okt. 5. 9.

¹⁴⁵ Vö. 1299/2011. (IX. 1.) Korm. határozat a járások kialakításáról; 2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról; 218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról.

¹⁴⁶ Ld. Tervdokumentáció 2009. (A dokumentáció rendelkezésre bocsátásáért Solya Lászlót, a Berettyóújfalu Város Önkormányzat Városfejlesztési Irodájának városfejlesztési irodavezetőjét illeti a köszönet.)

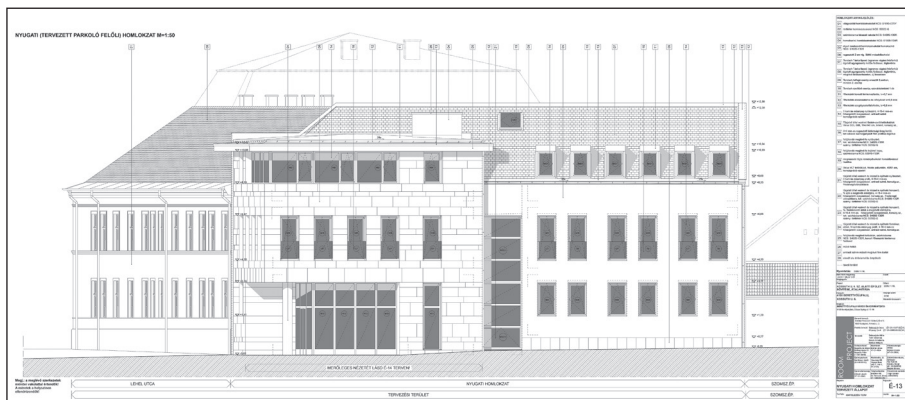
addig földszintes része emeletesre bővült, illetve a városi sportszarnok irányában új irodaszárny épült. „Az épület tömegének tervezésekor, a meglévő épülethez való igazodás volt a fő szempont, (eresz, gerinc, nyílásrendszer) de egy új, a mai építészeti stílust magában hordozó homlokzatképzéssel teremtettük meg a meglévő épülettől való elkülönülést” – olvasható a tervdokumentációban (18–19. kép).¹⁴⁷

17. kép. A közelmúlt egyik szakmai eseménye: a magyar kultúra ünnepe programsorozatba illeszkedően 2017. január 23-án, a Debreceni Törvényszék, a Berettyóújfalui Járásbíróság, Berettyóújfalu Város Önkormányzata és a Berettyó Kulturális Központ rendezésében *A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban* címmel konferenciát és bíróságtörténeti kiállítást tartottak a volt megyeháza dísztermében¹⁴⁸ (Batta Gergő felvétele)

¹⁴⁷ Tervdokumentáció 2009. Műleírás. 8.

¹⁴⁸ Az eseményhez ld. A kultúra része a jogi kultúra. Hajdú-bihari Napló, 74. (2017) 22. 2017. jan. 26. 5.

18. kép. A volt megyeházi új irodaszárny homlokzata¹⁴⁹

2011. június 4-én, a nemzeti összetartozás napján a városnapi rendezvény-sorozat zárásaként adták át a felújított és új szárnyal bővített székházat, amelynek dísztermét egykori megyei alispánról, Fráter Lászlóról nevezték el, aki előtt tisztelegve domborműves emléktáblát (Kurucz Imre alkotása¹⁵⁰) is elhelyeztek (20. kép).¹⁵¹ Az Európai Unió és az Európai Regionális Fejlesztési Alap társfinanszírozásával, a „Berettyóújfalu az egészséges város” című projekt¹⁵² keretében megvalósult rekonstrukcióval a város már a 2013-ban újrainduló járási feladatok ellátására készült.¹⁵³

2013-tól a valamikori vármegyeháza nagy részét megkapta tehát a Berettyóújfalu Járási Hivatal ingyenes használatra az önkormányzattal kötött megállapodás

¹⁴⁹ Nyugati (tervezett parkoló felőli) homlokzat. M=1:50. É-13. Tervdokumentáció 2009. Kivitelezési terv. 15.

¹⁵⁰ Vö. A legszívesebben márvánnyal. Hajdú-bihari Napló, 68. (2011) 135. 2011. jún. 10. 4.

¹⁵¹ Nyíró Gizella: Fráter László nevét viseli a Vármegyeháza díszterme. Bihari Hírlap, 21. (2011) 5. 2011. júl. 2.

¹⁵² Az önkormányzat pályázatot nyújtott be az Új Magyarország Fejlesztési Terv Észak-Alföldi Operatív Program támogatási rendszeréhez a „Funkcióbővítő integrált települési fejlesztések” című pályázati kiírásra, amelyen az ÉAOP-5.1.1/D-21-2009-0005 azonosító számú, „Berettyóújfalu az egészséges város” című projekt pozitív elbírálásban részesült. Vö. Megújul Berettyóújfalu városközpontja. Hajdú-bihari Napló, 68. (2011) 124. 2011. máj. 28. 5.

¹⁵³ Nyíró Gizella: Fráter László nevét viseli a Vármegyeháza díszterme. Bihari Hírlap, 21. (2011) 5. 2011. júl. 2.

alapján. Az épület az elmúlt években is változott:¹⁵⁴ 2014-ben megújult a Fráter László-terem és a hozzá vezető lépcsőház,¹⁵⁵ 2015 őszén a földszinten kormányablakot alakítottak ki,¹⁵⁶ 2017 tavaszán–nyarán energetikai felújításon esett át a székház,¹⁵⁷ valamint ősszel az adóhatóság számára és további járási feladatokhoz kapcsolódóan ügyfélszolgálati teret hoztak létre, továbbá az emeleten belső fel-táró folyosót építettek ki irodák átalakításával párhuzamosan.¹⁵⁸

19. kép. A volt megyeháza és a 2011-ben elkészült irodaszárnya napjainkban
(A szerző felvétele)

¹⁵⁴ A közelmúlt épületet érintő beruházásairól az információkért és a kapcsolódó műszaki dokumentációjáért a Hajdú-Bihar Vármegyei Kormányhivatal Berettyóújfalui Járási Hivatalának vezetőjét, Pálfi Anikót illeti köszönet.

¹⁵⁵ Berettyóhír 2014.

¹⁵⁶ Ld. Berettyóújfalui Kormányablak 2015.

¹⁵⁷ Ld. Berettyóújfalui Járási Hivatal épületének energetikai korszerűsítése 2017.

¹⁵⁸ Ld. Berettyóújfalui Járási Hivatal épületének belső átalakítása 2017.

20. kép. A díszterem előtti folyosó (A szerző felvétele)

21. kép. Bihar vármegye címere a berettyóújfalvi székház főhomlokzatán
(A szerző felvétele)

Záró gondolatok

Az öröm és a tragédia érzései hatották át Berettyóújfalut akkor, amikor 1925. szeptember 16-án átadták Csonka-Bihar vármegye székházát. Legalábbis az avatási ünnepen megszólaló vármegyei potentátok beszédeikben nem mulasztottak el hangot adni a trianoni határ nyomán kettészakított megye sorsa fölött érzett szomorúságnak, ugyanakkor az új székház felépülte örömmel töltötte el a szívüket. Ehhez hasonló kettőséget jelentett a határrevízió reménye, az ehhez kapcsolódó ideiglenesség és az állandó épület elkészülte, a vármegyei hivatalok méltó elhelyezése.

A vármegyei székház és az 1920-as években megjelent megannyi új középület megjelenése élesztette fel leginkább azt az ellentmondást, amely találóan Nadányi Zoltán megfogalmazásában öltött testet: Berettyóújfalu a „faluváros”. Bár talán megengedhető a gondolat, hogy e feszültség – amely a település elnevezése és fejlettsége, földrajzi környezetében betöltött kiemelkedő szerepe között érezhető – nem volt újkeletű, hiszen a „várossá” alakulás már jóval az 1920-as évek előtt megkezdődött. Ugyanakkor tagadhatatlan: a megyeszékhellyé válás kényszerűsége jelentősen előmozdította a folyamatot.

Mindennek fontos és látható szimbóluma a száz éve épített, a történelmi Bihar címerével díszített vármegyeiháza, amely funkciójában nagyjából csak két évtizedet tölthetett (21. kép). E rövid időszak ellenére mégis jól látszik, hogy a megyeszékhelyi státus elvesztése nem csorbította a székház jelentőségét. Maradt továbbra is hivatali épülete a régi és majd újraéledő járásnak, s helyszínét adta a faluból hivatalosan is várossá váló település jeles eseményeinek. S talán joggal állíthatjuk, hogy nincs olyan berettyóújfalui, akinek ne fűződne valamilyen élménye és érzése Csonka-Bihar vármegye százéves székházához.

Források és irodalom

Kézírtos források

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu (BM)

IV. Általános Történeti Dokumentumok Gyűjteménye

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, Debrecen (MNL HBVL)

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok

402. Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1871–1950)

406.b Bihar Vármegye Alispánjának iratai (1872–1950).

Közigazgatási iratok (1872–1950)

Jogsabályok

1921. évi XXXIII. törvénycikk az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlovén Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákországgal 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről.

1923. évi XXXV. törvénycikk a közszolgálatban álló tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámának csökkentéséről és egyes kapcsolatos intézkedésekről.

A m. kir. belügyminiszter 1923. évi 187.706. számú rendelete a közigazgatásilag ideiglenesen egyesített és területükben megcsonkított vármegyék új szervezetére vonatkozó rendelkezések végrehajtásáról. 1923. november 26.

1945. évi V. törvénycikk a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről.

1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról.

1950. évi I. törvény a helyi tanácsokról.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 19/1978. számú határozata egyes nagyközségek várossá szervezéséről.

1299/2011. (IX. 1.) Korm. határozat a járások kialakításáról.

218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendelet a járási (fővárosi kerületi) hivatalokról.

2012. évi XCIII. törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról.

Nyomtatott források

Cholnoky 1920.

A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neuilly s/S.-ben 1920 januárius–március havában. I. kötet. Szerk. Cholnoky Jenő. Bp., 1920.

Berettyóújfalu Kormányablak 2015.

Berettyóújfalu kormányablak. Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal Integrált Ügyfélszolgálatok Kialakítása Projektiroda. 2015. Megrendelő: Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal; tervező: Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal Integrált Ügyfélszolgálatok Kialakítása Projektiroda; projektiroda vezetője: Varga Zsolt; vezető tervező: Zács András; építész tervező: Deák-Halasy Rita; statikus tervező: Kerényi László; épületgépészeti tervező: Temesvári Tervező Kft.; elektromos tervező: Kelevill-fz. Kft.; rehabilitációs szakmérnök: Laki Tamás; tűzvédelmi mérnök: Szöllősi Levente.

Berettyóújfalu Járási Hivatal épületének belső átalakítása 2017.

Berettyóújfalu Járási Hivatal épületének belső átalakítása; tervező: P-Tervezőiroda Kft. 2017. Építész tervező: Péter Zoltán; statikus tervező: Kiss Imre.

Berettyóújfalu Járási Hivatal épületének energetikai korszerűsítése 2017.

KEHOP-5.2.2-16-2016-00047 azonosító számú „A Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal által használt/vagyonkezelt középületek kiemelt épületenergetikai fejlesztései” pályázathoz Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal iroda funkciójú épület, 4100 Berettyóújfalu, Kossuth u. 6. hrsz.: 3418; építtető: Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal; generál tervező: Péter Zoltán – P-Tervezőiroda Kft.; építész tervező: Gortka István; építész munkatárs: Kóródy-Kiss Gabriella.

Magyarországi Rendeletek Tára 1924.

Magyarországi Rendeletek Tára. Ötvenhetedik évfolyam. 1923. Bp., 1924.

Tervdokumentáció 2009.

Berettyóújfalu, Kossuth u. 6. sz, hrsz/3418 alatti épület átalakításának építési engedélyezési terv alapján készült kiviteli tervdokumentációja. Room Projekt Tervező Kft. Budapest, 2009. november 16. Építtető: Berettyóújfalu Város Önkormányzata; építész tervező: Sebestyén Imre, Ghyczy Emil; szerkesztőtervező: Hegedűs Péter, épületgépésztervező: Komlóssy László; villamostervező: Márczé László; tűzvédelmi szakértő: Végh Sándor; rehabilitációs szakértő: Győri Enikő.

Szakirodalom

Bagdi 2021.

Bagdi László: „A világ közepe” – Berettyóújfalu vármegyeszékhellyé alakulása 1920–1928. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2021. 7–52.

Bartha 2011.

Bartha Ákos: Élet Berettyóújfaluban a dualizmustól a rendszerváltozásig. In: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2011. 50–78.

Boruzs 1992.

Boruzs Bernát: Újfalu és Szentmárton. Gondolatok Berettyóújfaluról, a városról és annak ürügyén. Településfejlesztés, Évf. n. (1992) 6. 19–26.

Duró 2014.

Duró Ferenc: „Faluváros”, avagy Berettyóújfalu kortárs percepciója a 20. század első felében. In: Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 51–69.

Fábián 2017.

Fábián Borbála: Kaszárnyából vármegyekékháza Baján. Honismeret, 45. (2017) 4. 41–45.

Gazdag 1981.

Gazdag István: Berettyóújfalu a népi demokratikus forradalom időszakában. In: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 515–527.

Gerle – Kovács – Makovecz 1990.

Gerle János – Kovács Attila – Makovecz Imre: A századforduló magyar építésze. Bp., 1990.

Görbe 2023.

Görbe Márk: Grandiózus művek mestere, Feszty Árpád. Egy újra felfedezett festő. Élet és Tudomány, 78. (2023) 23. 710–714. 2023. június 9.

Hajdú – Rácz 2018.

Hajdú Zoltán – Rácz Szilárd: A területi magyar közigazgatás modernizációs kihívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban. Bp., 2018.

Harasztosi 1983.

Harasztosi Csaba: Emléktábla-avatás Berettyóújfaluban. Honismeret, 11. (1983) 4. 43.

Hollósi 2021.

Hollósi Gábor: Megyerendezéseink. Élet és Tudomány, 76. (2021) 34. 2021. augusztus 20. 1062–1064.

Horánszky 2010.

Horánszky Nándor: A Tisza (István)-évkönyvek repertórium. Trianoni Szemle, 2. (2010) 1. 92–101.

Husvéth – Kovács – Szikla 2024.

Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő: Iparosodás és várossá fejlődés (1950–1979). In: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalu szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Szerk. Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő – Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 165–231.

Kiss 1984.

Kiss Jenő: Tanácsház–MNB székház, Berettyóújfalu. Magyar Építőipar, 33. (1984) 1–2. 73.

Kolozsvári 2011.

Kolozsvári István: Úton egy egészséges város felé – Berettyóújfalu az ezredfordulón. In: Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2011. 134–141.

Manzinger – Dajkó 2021.

Manzinger Krisztián – Dajkó Ferenc Dániel: A Trianonban szétvágott megyék átszervezése az 1920-as években Magyarországon és a szomszédos államokban. Állam- és nemzetépítési törekvések. In: A közép-európai országok együttműködése: 1920–2020. Szerk. Miklósné Zakar Andrea – Manzinger Krisztián – Becsey Zsolt László. Bp., 2021. 43–66. (*Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum* 37.)

Megyeri-Pálffi 2024.

Megyeri-Pálffi Zoltán: Az átköltöztetett megyeszékhely: Berettyóújfalu (városkép) változása 1920 után. In: Hangsúlyváltások – Genius loci az 1920 előtti és utáni magyar építészetben és irodalomban. Szerk. Kardeván Lapis Gergely – Tamáska Máté. Bp., 2024. 243–262.

Megyeri-Pálffi – Maróty 2020.

Megyeri-Pálffi, Zoltán – Maróty, Katalin: Changes in Administrative Status and Urban Built Forms of the Town Centre of Berettyóújfalu After the Second World War. *Építés-Építészettudomány*, 48. (2020) 3–4. 305–329.

Molnár 1938a.

Molnár Imre: Hogyan lett Biharországból Csonka-Bihar? In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 9–20. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Molnár 1938b.

Molnár Imre: A közigazgatás fejlődése Biharvármegyében. In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 379–383. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Nadányi 1938.

Nadányi Zoltán: A világ közepe. In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 462–467. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Nagy 1938.

Nagy Géza: Bihar-vármegye Gróf Tisza István közkórházának első tíz esztendeje. In: Bihar vármegye. Szerk. Nadányi Zoltán. Bp., 1938. 266–280. (Magyar városok és vármegyék monográfiája 25.)

Romsics 2001.

Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Bp., 2001.

Sándor 2008.

„Séta a faluvárosban” – Berettyóújfalu egykor és ma. Szerk. K. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2008.

Sándor – Török 2011.

Sándor Mária – Török Péter: Adatok Berettyóújfalu két világháború közötti infrastrukturális fejlődéséhez. In: Bihar vármegye a múltó időben – Comitatul Bihor in timpul trecator. Szerk. Varjasi Imre. Debrecen, 2011. 53–70.

Szálkai 2020.

Szálkai Tamás: Trianon árnyékában – Bihar megye levéltára és levéltárosai. Levéltári Szemle, 70. (2020) 3. 82–104.

Szálkai 2023.

Szálkai Tamás: Tanulmányok Bihar vármegye levéltára történetéből. Debrecen, 2023.

Székely 2019.

Székely Márton: Építészeti tervpályázatok Magyarországon 1891–1918 között. (Doktori értekezés) Bp., 2019.

Szikla 2024a.

Szikla Gergő: Járások és járásbíróságok Bihar és Hajdú vármegyékben (1850–) 1872–1950. In: Elfeledett bíróságok Hajdú-Bihar vármegyében. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán. Debrecen, 2024. 13–28.

Szikla 2024b.

Szikla Gergő: Berettyóújfalu közigazgatás és politika története a szovjet megszállástól a tanácsrendszer kialakításáig (1944–1950). In: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalu szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Szerk. Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő – Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 21–35.

Szilágyi 2016.

Szilágyi Zsolt: Az 1925. évi közigazgatási tájékoztató lapok forrásértéke és forráskritikája az alföldi községek példáján. In: Vidéki élet és vidéki társadalom Magyarországon. Szerk. Pap József – Tóth Árpád. Bp., 2016. 94–112.

Szőke 2024.

Szőke Richárd Rajmond: Katona, szerkesztő, képviselőjelölt – Adalékok piskárosi dr. Szilágyi Lajos élettörténetéhez. In: Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 7–36.

Török 2017.

Török Péter: Nova villától a Faluvárosig. Berettyóújfalu múltjának vázlatos áttekintése a középkortól 1944-ig. In: A jogszolgáltatás története Berettyóújfaluban. Szerk. Megyeri-Pálffi Zoltán. Debrecen, 2017. 33–42.

Varga 1981.

Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981.

Vermes 1930.

Bihar vármegye tíz évvel Trianon után. Szerk. Vermes Ernő. Berettyóújfalu, 1930.

Sajtóforrások

8 Órai Ujság	Hajdú-bihari Napló	Napi Hírek
Belügyi Közlöny	Körösvidék	Néplap
Bihar Népe	Magyar Közlöny	Népszava
Bihari Hírlap	Magyar Lapok	Pesti Hírlap
Biharvármegye	Magyar Nemzet	Reformátusok Lapja
Hivatalos Lapja	Magyarország	Reggeli Újság
Budapesti Hírlap	Magyarság	Szabadság
Debreczen	Mérleg	Szentesi Napló
Ellenzék	Molnárok Lapja	Tiszántúli Hírlap
Függetlenség	Művészet	Tolnai Világlapja

Internetes hivatkozások

Berettyóhír 2014.

Hamarosan megújul a Járási Hivatal Fráter László terme. Berettyóhír.hu, 2014. aug. 24. <https://www.berettyohir.hu/index.php/koezelet/aktualis/4227-hamarosan-megujul-a-jarasi-hivatal-frater-laszlo-terme> (Utolsó letöltés: 2025. december 21.)

Berettyóújfalu Topotéka

<https://berettyoujfalu.topoteka.net> (Utolsó letöltés: 2025. december 21.)

Feszty 2017.

Feszty Árpád nevű Facebook-profil bejegyzése. 2017. november 3. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1637256353005040&id=124257724304918&set=a.127648843965806&locale=hi_IN (Utolsó letöltés: 2025. december 21.)

Nadányi 2006.

Nadányi Zoltán: Ezüstkert. 1931. In: Nadányi Zoltán összegyűjtött versei. S.a.r. Urbán László. 2006. <https://mek.oszk.hu/04700/04728/html/index.htm> (Utolsó letöltés: 2025. december 21.)

Sándor 2025.

Sándor Mária: Megyeháza? Kossuth 6.? Járási hivatal? – 100 éves csonka Bihar vármegye székháza. Bihari Múzeum Blog, 2025. május 18. https://biharimuzeum.blog.hu/2025/05/18/megyehaza_kossuth_6_jarasi_hivatal_100_eves_csonka_bihar_varmegye_szekhaza (Utolsó letöltés: 2025. december 21.)

Zoltán Megyeri-Pálffi

Csonka-Bihar County and its County Hall in Berettyóújfalu (1925–2025)

Following the Treaty of Trianon in 1920, which ended World War I, most of the historic county of Bihar and its county seat, Oradea, became part of Romania. Berettyóújfalu became the seat of Csonka [truncated]-Bihar County, the part of the county that remained in Hungary. The relocated county offices were initially housed in the village hall, but the county then decided that a suitable and dignified county hall should be built for the county authorities.

First, a two-story county hall accommodating all departments was planned in the Népker. The plans for this were drawn up by architect and teacher Lajos Schoditsch in 1923.

In view of the costs, the concept changed in 1924: a house was bought on the main street of the settlement, which would have been partially demolished and partially expanded to create a new county hall, smaller than the previous plans. Finally, for technical reasons, a completely new building was erected on the selected plot. The plans were drawn up by Ferenc Varga, an architect from Debrecen, who was also entrusted with the construction management. The main contractor was the Tóth and Sebestyén company.

The county hall of Csonka-Bihar County was completed in 1925 at 6 Kossuth Street in Berettyóújfalu, and the ceremonial handover took place on September 16.

Between 1940 and 1945, due to territorial revisions, the county administration once again operated in Oradea. After World War II, the 1937 borders were restored, so Berettyóújfalu became the county seat again, and the offices moved back to the county hall. In 1950, Hajdú-Bihar County was established with Debrecen as its centre. After that, the county hall functioned as a district office until 1984, then became the headquarters of various organizations. Since 2013, the district office has been operating in the building again, which was renovated in 2011 and expanded with a new office wing. Since its construction, the building's ceremonial hall has been the venue for important events in the town.

Pálfi Krisztina

Az 1739–40-es pestisjárvány berettyóújfalui áldozatainak listája

Ebben a forrásközlésben arra vállalkoztam, hogy feldolgozom a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában őrzött 1739–40-es berettyóújfalui „pestis-listát”, azaz a pestisjárvány helyi áldozatainak névsorait.¹ Az előtanulmányban elemzem továbbá a Károlyi család levéltárában található heti jelentéseket a járvány idejéből, amelyek a fertőzött települések halálozási adatait tartalmazzák.²

Családfakutatói munkám során több esetben is hasznosnak bizonyultak az iratok, hiszen a 18. századra és azt megelőzően csupán olyan összeírások állnak rendelkezésre, amelyek a helyi társadalom bizonyos rétegeit tartalmazzák,³ illetve a berettyóújfalui református egyház anyakönyvei is csak 1756-tól érhetők el.⁴ A Bihar vármegyében 1738 és 1743 között dühöngő pestisjárvány során elhunytak neveit tartalmazó listák azonban fennmaradtak,⁵ és ezekben már nemcsak a jobbágytelekkel rendelkező, az adóterheket viselő népességet találjuk meg hanem a szegényebbektől kezdve a nemeseket, férfiakat, nőket, mindenkit.⁶

¹ Az összeírás három példányban is fennmaradt. Megállapítható, hogy ugyanazokat a neveket tartalmazzák, ugyanolyan sorrendben. MNL HBVL IV.4.a 2. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 3. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 4. k. p. 11–21.

² MNL OL P 396 6. 3. No. 54–83.

³ Az időszakra vonatkozóan adóösszeírások szolgálhatnak forrásul Berettyóújfalut illetően az 1692., 1713., 1720., 1723., 1728. és az 1730. évekből. Ezek a conscriptiók azonban nem teljesek, hiszen 1692-ben még portyáztak a török csapatok, az emberek elbujdostak, elmenekültek lakóhelyükről. Az 1713-as összeírás nem tartalmazza a nemeseket, zsidókat, papokat, tanítókat, valamint az 1720. évinél szintén nem írták össze a nemeseket, valamint azt a szegény réteget, akiknek csak házuk volt vagy az sem. Ezekben a lajstromokban nőket, gyermekeket nem találhatunk, csak 16 év feletti férfiakat. Kováts 1981. 145.

⁴ Kováts 1981. 145.

⁵ A berettyóújfalui listán kívül többek között Derecske, Báránd, Furta, Zsáka, Váncsod, Szentpéterszeg, Gáborján, Hencida, Komádi halottainak név szerinti összeírása is megmaradt. A felsorolás nem teljes és a továbbiakban ezekkel a listákkal nem foglalkozom.

⁶ Kováts 1981. 145.

Az eddig megjelent szakirodalom szerint az 1739–40-es berettyóújfalui pestisnek 930 áldozata volt.⁷ Az elhunytak névsorát és a heti jelentéseket összevetve az is kiderül, hogy ez a szám nem pontos és az eltérés számottevő. A differenciának több oka lehet. Egész Biharban, az egész országban tombolt a járvány, családok haltak ki, előfordult, hogy az is meghalt, aki a heti jelentést küldte a vármegyének, ennek okán az adatszolgáltatás pontatlan volt, főleg ebben a kaotikus állapotban.⁸ Görbedi András, a berettyóújfalui református egyház történetét feldolgozó munkájában ugyan közzétette a községben pestis következtében elhunyt 930 személy adatait tartalmazó összeírást magyar átírásban,⁹ az általam most forrásközlésben publikált listában az eredeti formájú, latin nevek szerepelnek.

Az iratok keletkezése idején a korai abszolutizmus Magyar Királyságában III. Károly (1711–1740) az uralkodó. Majd 40 év telt el a török uralom és alig 30 év a Rákóczi-szabadságharc óta.¹⁰ Ez egy békés időszak, az ország ügyeit Pozsonyból irányították, itt volt a székhelye a Magyar Királyi Helytartótanácsnak.¹¹ Bécsből irányították a had-,¹² külügy- és pénzügyet, a magyar és az erdélyi országgyűlés külön ülésezhetett.¹³ Ebben a nyugodt időszakban tarolta le az országot az 1738-tól 1743-ig tartó pestisjárvány.¹⁴

A pestisről

Dögvész, döghalál, fekete halál, guga, ragadós dögös mirigy, csoma – ezek mind a kór elnevezései. A pestis patkányok, illetve ezek bolhái által terjesztett egyik legveszélyesebb fertőző járvány, de cseppfertőzéssel is terjed. Több formája

⁷ Kováts 1981. 156.

⁸ Dávid 1971. 194.

⁹ Görbedi András a Berettyóújfalui Református Egyházközség presbitere volt. Kézirata a Bihari Múzeum adattárában található, széles körben nem hozzáférhető. BM Ad/3069-2017. Görbedi András: A Berettyóújfalui Református Anyaszentegyház története. Kézirat.

¹⁰ Halmos 1993. 156–157.

¹¹ Marczali 1999. 77.

¹² Marczali 1999. 44.

¹³ Marczali 1999. 23–86.

¹⁴ Dávid 1971. 193.

ismert: bubópestis¹⁵, szepdikémiás pestis és a tüdőpestis. A betegség lappangási ideje 2–5 nap, a kezeletlen betegek 60%-a meghal 3–5 napon belül, elsősorban szepszis miatt.¹⁶

A középkorban és az újkorban Európa-szerte többször is aratott a fekete halál, s ez megtizedelte a népességet. Európa legnagyobb pestisjárványa 1347 és 1353 között zajlott és a legforgalmasabb kereskedelmi útvonalak mentén terjedt.¹⁷ A Belső-Ázsiából indult dögvész¹⁸ 1349-re elérte hazánkat, de csak szórványosan jelent meg és jóval kevesebb volt az áldozat más területekhez képest. Ehhez hozzájárult a hidegebb, szárazabb időjárás, az alacsony népsűrűség, a nagy, zsúfolt városok és tengeri kikötők hiánya, valamint az, hogy a magyar lakosságot nem sújtották sorozatos éhínségek.¹⁹

A következő évszázadokban sem tűnt el a ragály, rendszeresen végigsöpört hazánkon. Főleg a 15. század második felében, majd a 17. században sűrűsödtek a járványok, és a 18. század első felében több évig is elhúzódott egy-egy hullám.

A pestis a 18. századi Magyarországon

Különösen kritikus volt az 1708-ban jelentkező, majd 1709–10-ben tetőző járvány. Ezekben az években becslések szerint kb. 300 000–500 000 ember vesztette életét a Magyar Királyság területén, ahol a lélekszám 4 millió körül mozgott.

¹⁵ A bubópestis tünetei: orrvérzés, láz, fej- és végtagfájdalom, nyirokcsomók megduzzadása, bevérzése, emiatt kékes-feketés színűek lesznek és előbb-utóbb kicsattannak. A testet sebek, pokolvarok borítják.

¹⁶ Szima 2021.

¹⁷ Klaniczay 2005. 75.

¹⁸ A pestis a Krím félszigetről indult, ahol a mongolok a déli parton lévő genovai telepet és kereskedelmi lerakatot, Kaffát (kikötőváros a Krím félsziget délkeleti részén, ma Feodoszija) ostromolták, mikor a seregben kitört a pestis. Mielőtt a támadók elvonultak, katapulttal belőtték a fertőzött holttesteket a városfalon belülré. A genovaiak jó keresztény módjára, mit sem sejtve eltemették a hullákat, de hamarosan ők is betegek lettek. Hajóra szálltak, magukkal vitték a betegeket és a halottakat, így vitték be a járványt a kontinens belsejébe. Katus 2014. 732.

¹⁹ Jánokiné 2020.

A lakosság 8–12%-a hunyt el a pestis következtében.²⁰ Ez a hullám még II. Rákóczi Ferenc kuruc seregét is megroppantotta.²¹ Károlyi Sándor, Rákóczi generálisa és felesége, Barkóczy Krisztina levelezéséből²² nyomon követhetők a személyes veszteségek és a pestis haladási útvonala.²³

Próbáltak akkor is védekezni a betegség ellen, de nem sok eredménnyel.²⁴ Egyes helyeken a lakásokat fenyővel, borókával füstölték, a falakat, bútorokat ecettel mosták le, a fertőzött házakat bezárták hosszú időre, a beteg ruháját, ágát elégették.²⁵ A megfertőződött falvakat katonasággal vették körül, azonban a katonák, illetve azok a lakosok, akik megtehették elszöktek, elbujdostak, kerülve a járvány gócpontjait, a sűrűn lakott területeket, városokat és falvakat, inkább az erdőket, pusztákat járták.²⁶ Orvosságot is használtak, általában terjéket.²⁷

Súlyos volt az 1738-tól 1743-ig tartó járvány is, amely két hullámban tarolt.²⁸ 1737-ben jelent meg a magyar területeken, a Török Birodalom felől, Havasföldről, Brassó körül hatolt Erdélybe. A Déli-Kárpátokkal párhuzamosan, a Maros

²⁰ Alföldi 2021. 42.

²¹ Rákóczi 1708 júniusában értesült arról, hogy Aradon szórványos pestisgyanús megbetegedés fordult elő és még a hónap végén elrendelte a járványgyanús helyekről, elsősorban a délről érkezők 40 napos karanténját. Kis 1993. 85–86. Bercsényi Miklós, Rákóczi főgenerálisa rettegett a pestistől, nem mert nagy kísérettel járni, egyik várból és nemesi udvarházból a másikba ment és rendkívüli óvintézkedéseket tett a pestis ellen, eközben Rákóczi Ferenc félt a seregével a falvakban megszállni a pestis miatt, bár tél volt, a fagyos földön aludtak és meg kellett elégedniük a szélirányban emelt védőfalakkal. Rákóczi 1979. 395., 401.

²² Fogarassy – Kovács 2011.

²³ A járvány 1710 nyarán már Olcsvát is elérte. Barkóczy Krisztina 1710. július 5-i, Olcsván kelt levelében még azt írta a férjének, hogy „*itt a pestis még istennek bála igen gyengén van, egy halottnál több nem volt, egy-kettő esik néha mirigybe.*” Következő leveleiben már a betegség igen gyors terjedéséről ír. Úgy döntött, hogy családjával együtt elmenekül, fiúkat, Lászlót a gelénesi Koháry-birtokra viteti, majd Salánkra, végül vissza Olcsvára, menekülve a pestis elől. Lászlón rövid időn belül megjelentek a betegség tünetei. Barkóczy Krisztina 1710. november 7-én Radványból már így ír férjének: „*Szegény, édes Lacimot a Jóisten magához vette, legyen áldott a szent neve.*” Alföldi 2021. 42–43.

²⁴ Zay Anna 1719-ben írt Herbáriumában összefoglalta a pestis elleni védekezést, amit lehetett, saját háza népén ki is próbált. A Herbáriumban olvashatjuk az egyik alapelvet, miszerint „*cito, procul, tarde*”, vagyis hamar, messze, soká, ami annyit tesz, hogy a pestis közeledtével minél hamarabb nagyon messzire kell menni és minél később kell visszajönni. Kis 1993. 88.

²⁵ Kis 1993. 87.

²⁶ Kis 1993. 87.

²⁷ A ternye nevű virág magját ecetben összetörték és ezt tették rá a pestises sebre. Surányi 1987. 85.

²⁸ Dávid 1971. 193.

és a Körös völgyében terjedt nyugat felé, 1738-ban elérte az Alföld déli részét, a Bánátot, Szeged környékét és a Duna–Tisza közét. Bajánál, Kalocsánál egyelőre a Duna vonala szabott határt a járvány terjedésének. 1738 őszén a Tiszántúlon északi irányban a Szegvár–Hódmezővásárhely–Békéscsaba–Nagyszalonta vonalig nyomult előre, de november végén már Öcsödön, a Körösök alsó folyása mentén is felütötte a fejét a járvány, december utolsó napjaiban pedig – mintegy 60 kilométeres ugrást téve Békésben – előbb Bajomban (Biharnagybajom) majd Füzesgyarmaton mutatkozott.²⁹

Ezt, az utolsó országos méretű pestisjárványt a törökországi háborúból hazatérő katonák hurcolták be Erdélybe és onnan a Magyar Királyság területére.³⁰ A Nagyszebenből kiinduló járványt már 1737 végén jelentették a pozsonyi székhelyű Magyar Királyi Helytartótanácsnak.³¹ 1738. augusztus 22-én a Magyar Királyi Helytartótanács Szegeden, Szabadkán, Bács-Bodrog vármegyében, a Bánátban, Erdélyben pedig főleg Hunyad vármegyében, Nagyszebenben és Déván rendelt el szigorú óvintézkedéseket, a védővonalak gondos őrzését. Szeptember 3-án Kecskeméten, Szolnokon és Péterváradon állítottak fel újabb veszteglőhelyeket a temesi Bánságból és Erdélyből érkező utasok ellenőrzésére. A fertőzött helyekről jövőknek 60, a gyanús helységekből érkezőknek 42 napot kellett vesztegelniük és csak a mindvégig tünetmentes embereket engedték tovább az ország egészséges vidékei felé. A rendeletek elsősorban a vándorkereskedésből élő „szertekőborló görögök, rácok, zsidók, koldusok, cigányok és sáfrányos tótok mozgását igyekeztek szabályozni és meggátolni, mert ezeknek a vásárról vásárra, egyik városból a másikba vándorló elemeknek a pestis terjesztésében nagy szerepük volt.”³²

A kór egyre nagyobb arányú terjedése arra készítette az uralkodót, III. Károlyt, hogy utasítsa a Magyar Királyi Helytartótanácsot egy egészségügyi bizottság, azaz a Commissio Sanitatis felállítására.³³ Az 1738. augusztus 26-án kelt királyi leirat hangsúlyozta, hogy a bizottság feladata az egész ország egészségügyi viszo-

²⁹ Moess – M. Román 1980. 120.

³⁰ Felhő 1961. 113.

³¹ Dávid 1973. 77.

³² Dávid 1973. 80.

³³ Dávid 1973. 83.

nyaira kiterjedő felügyelet és részletesen felsorolta a védőintézkedéseket. 1738 szeptemberében kezdte meg működését a bizottság az esztergomi érsek elnökelete alatt, majd 1738. november 3-án gróf Pálffy János országbíróként nevezte ki a király a bizottság elnökévé.³⁴

A Tiszántúlon tomboló járvány megfékezésével az uralkodó a már említett Károlyi Sándort bízta meg. A vármegyék, városok, falvak elöljárói pontosan küldték neki a heti jelentéseket a járvány ellen tett óvintézkedésekről. A délről terjedő betegség hamarosan északon is megjelent. 1738-ban Csongrád, majd a nyár folyamán Békés és Bács-Bodrog vármegyében is pusztított. Ekkor már Kecskeméten, Szegeden, Szolnokon Bács-Bodrog vármegyében, a Temesi Bánságban, míg Erdélyben Hunyad vármegyében, Nagyszebenben és Déván is ellenőrizték az utazókat, kóborlókat, vásárra tartókat. A téli hideg hatására csökkent a halottak száma, de 1739-ben újra kiújult a járvány és egyre több vármegye lett fertőzött. Fejér vármegye mellett Tolna, Abaúj, Bihar, sőt a távoli Nyitra vármegye is érintett lett és a járvány elérte Szabolcs és Szatmár vármegyéket is.³⁵

Az 1739–40-es dögvész Biharban

Bihar vármegye első óvintézkedéséről Búcsy Mihály vármegyei alispán levele tanúskodik 1738 májusából. Ebből kiderül, hogy a pestis először a Marostól délre eső Temesi Bánság területén jelent meg, Arad vármegye viszont már elég korán, május első napjaiban értesítette a bihariakat, hogy a velük szomszédos Zaránd vármegyében megjelent a betegség. A levél érkezése után másnap összehívták Bihar vármegye nemesi közgyűlését és döntést hoztak arról, hogy a vármegye fegyvereseit a váradi püspökség hajdúival együtt kivezénylik a Fekete-Körös mentére, ami Bihar természetes határa Zaránddal. A fegyveresek parancsot kaptak, hogy senkit ne engedjenek át és felhatalmazták őket, hogy aki erőszakkal akar átkelni azt fegyverrel szólítsák fel és ha nem engedelmeskedik, rá is lőhetnek.³⁶

³⁴ Felhő 1961. 114.

³⁵ Kulcsár 2020.

³⁶ Seres 2009. 101.

A fertőzött települések köré vesztegzárat állítottak fel. Megtiltottak mindenféle csoportosulást, gyülekezést, beleértve az aratást és a szüretet. Bezártak a csap-székek, szüneteltek a vásárok, lepecsételték a templom ajtaját, tilos volt a halottat bevinni. Megtiltották a harangozást, nem engedélyezték a nyilvános temetéseket, a hozzátartozók nem kísérhették utolsó útjára a halottat, nem tarthattak prédikációt a halott fölött, tiltották a torokat. Lakott helytől 500 vagy még több lépés távolságra lehetett a pestistemető, a járvány áldozatait kétszer olyan mélyre kellett eltemetni. Sokszor koporsó nélkül, textilbe csavarva vagy létrán vitték a halottat a temetőbe. Pap és anyakönyvezés nélkül temettek, hogy ezzel is megakadályozzák a betegség terjedését. A pestisben meghaltakat rendszerint tömegsírba temették. A települések köré vont vesztegzár miatt nem tudták a földeket művelni, több helyen éhínség alakult ki, például Szoboszlón is, ahol a karantén nem a város határánál volt, hanem a város falánál. Az emberek az állatokkal együtt a karanténon belül voltak, míg az élelem a falakon kívül, a város kútjaiban pedig ihatatlan minőségben állt a víz a helyiek rendelkezésére.³⁷

A hosszan tartó zárlat, az éhínség, a vízhiány és a temetkezés megszigorítása miatt elégedetlenkedett a lakosság és helyenként fel is lázadt. Így történt Debrecenben is, ahol a vesztegzár 1739 májusától 1740 áprilisáig tartott, bár itt el tudták kerülni az éhínséget, tanulva Szoboszló példájából.³⁸ A legnagyobb rendzavarás 1739. augusztus 30–31-én történt, a katonaságot kellett a tömeg ellen bevetni. Volt, akit agyonlőttek és többen elmenekültek a városból.³⁹ Helytörténeti érdekesség, hogy fennmaradt a város orvosa, Buzinkai György tollából származó, a járvány idején készült rövid értekezés, melyben közzétette az általa hatásosnak tartott védekezési formákat.⁴⁰

³⁷ Kövér 1965. 583.

³⁸ Magyary-Kossa 1940. 119.

³⁹ Moess – M. Román 1980. 127.

⁴⁰ A kiadvány szerint a szájat, orrot, gyomrot védeni kell. Keszkenőt rózsá- vagy levendulaecetbe kell áztatni és gyakran szagolni, rozmaringgal vagy levendulavirággal kevert pipadohányt kell szívni. Narancs- vagy citromhéjat kell rágni, semmihez nem szabad hozzáérni, nem szabad leülni, közös edényből nem lehet inni. Füstölni, gőzölni kell a ruhákat és a helyiségeket. A jómódúak fűgét, diót, rutát vágjanak össze, öntsék le borral vagy égetett borral (pálinka) és egyék meg, szegényebbeknek elég a fokhagymás, pirítós kenyér egy pohár borral. Igazából ezeket a tanácsokat a doktoroknak és a borbélyoknak ajánlotta, akik harcoltak a pestis ellen, mert „*Ki a pestisnek leghívebben szolgál, Azt éri gyakrabban s hamarabb a Halál*”. Buzinkai 1739. A5.

A Károlyi Sándorhoz befutó jelentések alapján a ragály Biharban 1738. október végén jelent meg, az első fertőzött települések közé tartozott Sarkad, Kötegyház, Szalonta és Nagybajom.⁴¹ Mindeközben Bihar vármegyét körülölelte a pestis, 1739. januárban Karcagot érte el, márciusra pedig Püspökladányt és a már említett Szoboszlót. Áprilisban észak felé Balmazújvárosig terjedt és szintén ebben a hónapban elérte Sápót, májusban pedig Földest, Szovátot és Nádudvart. Nagybajomban 1738 decemberében ütötte fel a fejét a járvány.⁴² Berekböszörményben 1738. december 28-án jelent meg a kór, Harsányban (Körösnagyharsány) egy nappal később. Berettyóújfalu közvetlen környezetében Bakonszeg 1739. április 10-én lett járványos hely, nagy valószínűség szerint innen terjedt át településünkre, amelyet 1739. április 15-én ért el a pestis. Derecskét április 23-án érte el, majd májusban Gáborján, Konyár és Ártánd vált járványos helyé. A pestis júniusban Pocsajt, Sasst (Mezősas), Kereszttest, Komádit és Szentmártont, valamint Tépét is elérte. Júliusban már Csökmőről is jelentettek megbetegedéseket. Augusztusban Szentpéterszeg sem maradt ki a járványból, szeptemberben már Darvasról, Furtáról és Váncsodról is küldték a jelentéseket a megbetegedésekről. Zsákán október elején volt az első haláleset.⁴³

1739 szeptemberében Bakonszegen és Berekböszörményben is lezajlott a járvány. Októberben Tépén, novemberben Mezősason, Gáborjánban, Derecskén, decemberben Konyáron, Ártádon, Csökmőn, Darvason, Biharkeresztesen, Pocsajon, Furtán, 1740. januárban Harsányban és Komádiban is véget ért.⁴⁴

Első szakaszában a dögvész Bihar vármegye 79 települését érintette és 22 436 ember hunyt el 1740 elejéig a debreceni járvány adatait is beleszámolva. 1741 novemberétől ismét felélénkült a fekete halál, Darvason ismét megjelent a betegség. A második hullám 1743 végén zárult és többnyire a vármegye addig még nem fertőzött területeit érintette.⁴⁵

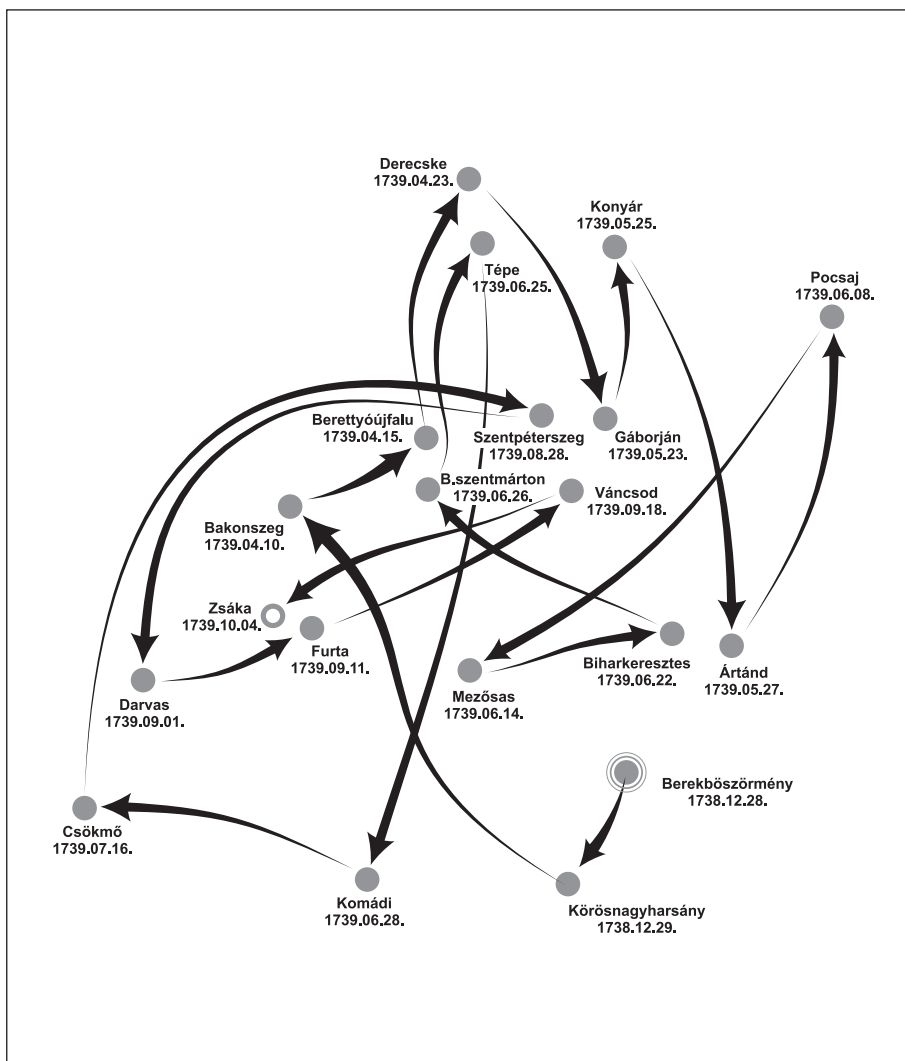
⁴¹ Dávid 1971. 193.

⁴² Moess – M. Román 1980. 120.

⁴³ MNL OL P 396 6. 3. No. 75.

⁴⁴ MNL OL P 396 6. 3. No. 83.

⁴⁵ Dávid 1971. 193.

1. térkép. Az említett Bihar vármegyei települések a pestis kezdő időpontjával⁴⁶

⁴⁶ A Károlyi-levéltárban található összesített jelentésekben fel vannak sorolva a Bihar vármegyei települések a pestis kezdő időpontjával, így az általam megadott adatok alapján készült a térkép, bemutatva a pestis terjedését. MNL OL P 396 6. 3. No. 75. A térkép Szűcs Endre munkája, amit ezúton is köszönök neki.

A pestis Berettyóújfaluban

Berettyóújfaluban 1739. május 23-ig 16 ember vesztette életét a járvány következtében. Június 23-ig heti 25–28 volt a halottak száma, majd berobbant a járvány, június 23. és 30. között 86 ember halt meg, ami napi átlagban 12 elhunytat jelent. A pestis július 8. és 16. között tetőzött 126 halottal. A következő 8 napban volt egy kis csökkenés, majd július 24. és 31. között 110-en hunytak el a kór következtében. Innentől kezdve szeptember közepéig csökkenő tendencia figyelhető meg, a szeptember 17-e előtti héten 10 halott volt. Szeptember 17. és 30. között ismét berobbant a pestis és két hét alatt 90 embert temettek el. Októbertől enyhült a járvány, heti 3–8 áldozatot szedett. November 4. és 11. között van még egy kis kiugrás 19 elhunytal, de innentől kezdve véglegesen csökken a halottak száma, karácsony hetében már csak egy ember halt meg a fertőzésben. 1740. január 6-ig még két halottat jelentenek, de utána nincs már pestises megbetegedés Berettyóújfaluban.⁴⁷

A Károlyi Sándornak küldött jelentésekből állítottam össze az alábbi táblázatot, amely megmutatja, hogy Berettyóújfaluban hány ember halt meg hetente pestisben a közelmúltban, a járvány kezdetétől és összesen, valamint, hogy mennyi fertőzött ember volt (*1. táblázat*). Az 1739. június 15-től 23-ig és a július 31-től az augusztus 7-éig tartó időszak hiányzik a levéltári összeírásokból, de mivel egyik hétről a másikkra átvitték az összesített adatokat, így a hiányzó részt tudtam pótolni. A pótlást dőlt betűvel szedtem.

⁴⁷ MNL OL P 396 6. 3. No. 54–83.

Időszak kezdete	Időszak vége	Pestisben meghaltak			Fertőzés alatt állt
		Időszak alatt	Kezdetektől	Összes	
máj 23.	jún. 2.	16	4	20	1
jún 2.	jún. 8.	–	20	20	–
jún. 8.	jún. 15.	28	20	48	12
<i>jún. 15.</i>	<i>jún. 23.</i>	<i>25</i>	<i>48</i>	<i>73</i>	–
jún 23.	jún. 30.	86	73	159	90
júl 1.	júl. 8.	60	159	219	60
júl. 8.	júl. 16.	124	219	343	90
júl. 16.	júl. 24.	96	343	439	50
júl. 24.	júl. 31.	110	439	549	65
<i>júl. 31.</i>	<i>aug. 7.</i>	<i>51</i>	<i>549</i>	<i>600</i>	–
aug. 7.	aug. 13.	51	600	651	38
aug. 13.	aug. 20.	44	651	695	31
aug. 20.	aug. 27.	45	695	740	16
aug. 27.	szept. 3.	40	740	780	27
szept. 3.	szept. 10.	27	780	807	10
szept. 10.	szept. 17.	10	807	817	6
szept. 17.	szept. 30.	90	817	907	6
szept. 30.	okt. 7.	28	907	935	4
okt. 7.	okt. 14.	3	935	938	2
okt. 14.	okt. 21.	8	938	946	2
okt. 21.	okt. 28.	6	946	952	5
okt. 28.	nov. 4.	7	952	959	4
nov. 4.	nov. 11.	19	959	978	11
nov. 11.	nov. 18.	9	978	987	6
nov. 18.	nov. 25.	10	987	997	9
nov. 25.	dec. 2.	7	997	1004	5
dec. 2.	dec. 9.	6	1004	1010	3
dec. 9.	dec. 16.	3	1010	1013	–
dec. 16.	dec. 23.	2	1013	1015	2
dec. 23.	dec. 30.	1	1015	1016	–
dec. 30.	jan. 6.	2	1016	1018	–
jan. 6.	jan. 14.	–	1018	1018	–

1. táblázat. Heti jelentések Berettyóújfaluból a pestisben elhaltak és fertőzöttek számával

A közlésre kerülő névsorban a pestisben elhunytakat járasonként, helységenként, név, nem és életkor megadásával találjuk.⁴⁸ A bihari összeírást Pongrácz Mátyás egészségügyi főbiztos készítette, összesen 93 település halottait jegyezte le.⁴⁹ Ebben a „pestislistában” 930 berettyóújfalui elhunyt szerepel,⁵⁰ ezzel szemben a Károlyi Sándorhoz befutó heti jelentések szerint Berettyóújfaluban a halottak száma összesen 1018 fő.⁵¹ A járvány előtt Berettyóújfalu lakossága 3000–3800 fő, 1739 végén 2100–2800 között lehetett.⁵² Láthatjuk, a 20 év alattiak az összes halott 70,6%-át teszik ki, tehát leginkább a fiatalok estek áldozatul a betegségnek. A legidősebb elhunyt 84 éves volt (2. táblázat).

Korcsoport	Halottak száma	Arányuk az összes halotthoz képest
0–1 éves	55	5,91%
2–4 éves	149	16 ⁰ %
5–10 éves	212	22,79%
11–20 éves	241	25,79%
21–30 éves	124	13,33%
31–40 éves	58	6,23%
41–50 éves	49	5,26%
51–60 éves	31	3,33%
61–84 éves	11	1,18 ⁰ %

2. táblázat. A Berettyóújfaluban pestisben elhunytak korcsoportonkénti megoszlása

⁴⁸ MNL HBVL IV.4.a 2. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 3. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 4. k. p. 11–21.

⁴⁹ BM Ad/3069-2017. Görbedi András: A Berettyóújfalui Református Anyaszentegyház története. Kézirat. p. 280.

⁵⁰ MNL HBVL IV.4.a 2. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 3. k. p. 11–21.; MNL HBVL IV.4.a 4. k. p. 11–21.

⁵¹ MNL OL P 396 6. 3. No. 83.

⁵² Kováts 1981. 163. A járvány okozta pusztítás további érzékeltetésére: a Balog családnevűek közül 58-an hunytak el.

Az elhunytakat Berettyóújfaluban a mai Csendes temető mellé temették el az úgynevezett pestises temetőbe, amely ma már egy puszta, kopár terület. A ravatalozó és a Budai Nagy Antal utca között található ez a rész, amit a járvány után lezártak és többé nem nyitottak meg.⁵³

Berettyóújfalu mezőváros kutatható állapotban maradt jegyzőkönyve⁵⁴ az 1707 és 1843 közötti időszakot öleli fel, de semmilyen információt nem tartalmaz a kórságra vonatkozóan, csak „szegény városunk” formában írnak a pestis utáni években a településről. Innen megtudható az is, hogy 1739-ben Kenyeres Balog György volt a település főbírája, aki szintén megtalálható a halottak között, 56 évesen hunyt el, 1740-ben már Halasi István a település első embere.⁵⁵

A ma Berettyóújfaluhoz tartozó Berettyószentmártonban 1739. június 26-tól november 18-ig tartott a pestis.⁵⁶ A települést allodium⁵⁷ Szentmártonként találjuk feltüntetve a „pestislistában”, mindösszesen 17 halottal, amelyből 10 férfi és 7 nő. A név szerinti felsorolás itt hiányzik.⁵⁸

A forrásról

A latin nyelvű forrásban szereplő neveket betűhív átírásban adtam meg.⁵⁹ A listában található rövidítéseket dőlt betűvel oldottam fel. A 195 családnevet tartalmazó összeírásban használt írásmódot vettem át, csak az ékezeteket pótoltam. A levéltárban fellelhető három azonos tartalmú névsorban bizonyos nevek eltérő írásmódban szerepelnek, ezeket a 3. táblázatban foglaltam össze a szövegben való felbukkanásuk sorrendjében.

⁵³ BM Ad/3069-2017. Görbedi András: A Berettyóújfalui Református Anyaszentegyház története. Kézirat. p. 264.

⁵⁴ MNL HBVL V.612.a 1. k.

⁵⁵ MNL HBVL V.612.a 1. k. p. 84.

⁵⁶ MNL OL P 396 6. 3. No. 75.; MNL OL P 396 6. 3. No. 83.

⁵⁷ Hűbéri kötelékkel nem terhelt feudális birtoktípus.

⁵⁸ MNL HBVL IV.4.a 3. k. p. 263–264.

⁵⁹ MNL HBVL IV.4.a 3. k. p. 11–21.

A variáns	B variáns	C variáns
Mattyus	Matyus	Manyus
Orbany	Orbán	Orbán
Körtövélyesi	Körtvélyesi	Körtvélyesy
Balasi	Balási	Balási
Pusi	Pesti	Pesti
Sebesten	Sebestyén	Sebestyén
Tenyeri	Tengeri	Tengeri
Madarasi	Madarász	Madarász
Tur	Tar	Tar
Bojti	Bojti	Bőjty
Gönczi	Konzi	Konzi
Harangy	Harangi	Harangi
Zebők	Zsebők	Zsebők
Bálási	Balási	Balási
Boros	Borsos	Borzos
Csokoni	Csököni	Csőkőnyi
Csőkőnyi		
Csőkonyi		
Matolcsi	Matolcsi	Matóczy
		Matolczi
		Matolcsy
Forragi	Fónagi	Fónagy
Bogasi	Bogáti	Bogáti
Fabjan	Fábián	Fábián

A variáns	B variáns	C variáns
Czenni	Czeni	Cseni
Szetei	Szatai	Szatai
Illyési	Illési	Illési
Szatmári	Szattmári	Szatmári
Aszalós	Asztalos	Asztalos
Comaromi	Komáromi	Komáromi
Erdélyi	Erdei	Erdei
Birizdó	Pirizdó	Pirizdó
Szikusi	Sziksza	Sziksza

3. táblázat. A berettyóújfalui „pestislistában” található családnév-eltérések

A forrásban a férfiak száma 515, a nőké 415, összesen 930. Név szerint 912 személyt jegyeztek fel, a többi 18 elhunyt „az előző anyja”, „az előző felesége” jelöléssel helyettesítették. „Sic!” jelzéssel jelöltem, ahol az elhunyt nemét rosszul vagy egyáltalán nem adták meg, a hiányt pótoltam, a tévedést korrigáltam.

A listában található latin szavak jelentése:

*relict*a – özvegye valakinek

vidua – özvegy

item filij tres major – ugyanott három nagy fiú

consortis ejusdem – előző felesége (tehát a listában előzőleg szereplő személy felesége)

mater ejusdem – előző anyja

Forrásközlés

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Martinus Bihari	1		46
Juditha Ács		1	92
Samuel Bihari	1		2
Sara Bihari		1	8
Stephanus Remete	1		3
Elisabetha Remete		1	7
Paulus Bacsó	1		27
Susanna Nagy		1	22
Andreas Bacsó	1		6
<i>Relicta</i> Georgius Dávid		1	36
Joannes Dávid	1		2
Maria Dávid		1	15
Joannes Szabó	1		17
Rebeka Szabó		1	7
Stephanus Vajda	1		7
Joannes Isó	1		42
Petrus Sz Bacsó	1		50
Stephanus Strangos	1		25
Joannes Strangos	1		13
Andreas Strangos	1		1
Elisabetha Strangos		1	3
Catharina Nagy		1	2
Petrus Ölyüs	1		60
Joannes Mátyus	1		10
Elisabetha Mátyus		1	2
<i>Relicta</i> Joannis Orbán		1	40
Michael Junák	1		25
Elisabetha Orbán		1	18
Gasparus Hajdú	1		30
Michael Strangos	1		15

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Paulus Orbán	1		13
Catharina Orbán		1	8
Rebeka Orbánn		1	10
Joannes Orbán	1		6
Joannes Koncz	1		60
Elisabetha Jakab		1	46
Paulus Koncz	1		18
Martinus Koncz	1		16
Stephanus Szabó	1		40
Sara Fazekas		1	8
Catharina Gyenge		1	1
Paulus Szabó	1		2
Stephanus Pap	1		50
Joannes Pap	1		30
Andreas Pap	1		20
Michael Pap	1		9
Elisabetha Pap		1	19
Joannes Nagy	1		50
Andreas Nagy	1		22
Stephanus Nagy	1		15
Mária Nagy		1	12
Joannes Nagy	1		6
Barbara Hatházi		1	13
Elisabetha Veres		1	8
Sara Veres		1	1
Stephanus Veres	1		13
Stephanus Lázár	1		40
Elisabetha Szabó		1	23
Michael Nagy	1		5
Catharina Nagy		1	11

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Michael Molnár	1		27
Sara Molnár		1	22
Joannes Erdei	1		1
Anna Szőke		1	50
Maria Balog		1	6
Elisabetha Fábián		1	8
Michael Molnár	1		1
Andreas Molnár	1		4
Sara Csökönyi		1	14
Sophia Csökönyi		1	1
Maria Csökönyi		1	6
Stephanus Czirják	1		22
Michael Czirják	1		9
Elisabetha Czirják		1	5
Joannes Bacsó	1		18
Elisabetha Takács		1	28
Anna Takács		1	11
Eva Kis		1	9
Stephanus Balog	1		50
Joannes Balog	1		21
<i>Relicta</i> Franciscus Csiffi		1	56
Joannes Czeni	1		36
Sara Czeni		1	15
Stephanus Kálmány	1		60
Petrus Kálmány	1		12
<i>Relicta</i> Andreas Kálmány		1	26
Michael Szatai	1		27
Elisabetha Szőke		1	11
Stephanus Balog	1		34
Consortis ejusdem		1	24
Sara Balog		1	8
Helena Balog		1	4

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Michael Balog	1		1
<i>Relicta</i> Michaelis Balog		1	20
Mater ejusdem		1	50
<i>Relicta</i> Paulus Gara		1	32
Michael Gara	1		8
Michael Zilák	1		28
Stephanus Zilák	1		9
Franciscus Zilák	1		6
Stephanus Illési	1		26
Andreas Illési	1		4
Nicolaus Imre	1		50
Sara Imre		1	4
Catharina Imre		1	2
Mathias Nyuzó	1		70
Sara Nyuzó		1	20
Anna Nyuzó		1	2
Demetrius Mihály	1		30
Petrus Szabó	1		28
Elisabetha Szűcs		1	6
Stephanus Varga	1		50
Consortis ejusdem		1	30
Juditha Varga		1	1
Juditha Gorsás		1	8
Georgius Kis	1		21
Michael Kis	1		12
Franciscus Kis	1	1 (<i>sic!</i>)	8
Elisabetha Tollas		1	20
Barbara Tollas		1	30
Michael Ombodi	1		26
Stephanus Ombodi	1		8
Michael Szattmári	1		12
Sara Szattmári		1	29

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Helena Nagy		1	4
Sara Nagy		1	2
Elisabetha Nagy		1	11
Stephanus Lisztes	1		22
Michael Lisztes	1		19
Paulus Lisztes	1		11
Franciscus Lisztes	1		6
Elisabetha Lisztes		1	4
<i>Relicta</i> Michaelis Lisztes		1	60
<i>Relicta</i> Ladislans Ács		1	50
Anna Ács		1	9
Sara Ács		1	7
Andreas Ács	1		5
Petrus Verebély	1		50
Stephanus Lázár	1		15
Elisabetha Lázár		1	1
Georgius Margitai	1		50
Stephanus Margitai	1		14
Sara Margitai		1	18
Samuel Margitai	1		12
Andreas Fatzi	1		6
Catharina Nagy		1	20
Elisabetha Debreczeni		1	15
Stephanus Szolár	1		30
<i>Relicta</i> Georgius Fodor		1	25
Eva Fodor		1	6
Maria Fodor		1	8
Stephanus Faragó	1		16
Stephanus Csepregi	1		50
Maria Nagy		1	42
Elisabetha Csepregi		1	18
Item fily tres major	3		14

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Sara Csepregi		1	2
Stephanus Lisztes	1		50
Franciscus Lisztes	1		17
Petrus Lisztes	1		14
Michael Szeles	1		25
Helena Szász		1	50
Michael Lakatos	1		46
Michael Lakatos	1		14
Sara Lakatos		1	15
Maria Lakatos		1	9
Elisabetha Lakatos		1	4
Sara Bacsó		1	18
Stephanus Bor	1		25
Joannes Oroszi	1		40
Michael Körtvélyesi	1		8
Alexander Lisztes	1		4
Elisabetha Lisztes		1	13
Anna Korpádi		1	2
Franciscus Balog	1		4
Rebeka Balási		1	7
Andreas Kovács	1		30
Sara Kovács		1	18
Catharina Kovács		1	2
<i>Relicta</i> Andreas Kovács		1	21
Gasparus Szabó	1		60
Sara Ökrös		1	26
Andreas Ökrös	1		5
Sara Ökrös		1	3
Andreas Csarkó	1		65
Maria Katona		1	15
Andreas Katona	1		5
Paulus Daróczi	1		12

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Stephanus Gyöngyösi	1		8
Elisabetha Gyöngyösi		1	8
Sara Mezei		1	16
Anna Mezei		1	1
Stephanus Mezei	1		14
Juditha Mezei		1	5
Maria Mezei		1	3
Elisabetha Szító		1	15
Helena Szító		1	12
Sara Szító		1	9
Joannes Szító	1		4
Sara Szabó		1	8
Joannes Tóth	1		60
Michael Tóth	1		24
Joannes Tóth	1		26
Helena Pirizdó		1	20
Elisabetha Gaál		1	18
Helena Tóth		1	7
Rebeka Tóth		1	11
Sara Tóth		1	5
Elisabetha Tóth		1	7
Elisabetha Tóth		1	3
Elisabetha Tóth		1	6
Petrus Csonka	1		50
<i>Relicta</i> Stephanus Szabó		1	50
Andreas Szabó	1		20
Franciscus Szabó	1		13
Stephanus Gujás	1		30
Catharina Szabó		1	24
Michael Bondár	1		18
Joannes Szilágyi	1		5
Stephanus Balog	1		9

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Stephanus Balog	1		1
Elisabetha Balog		1	1
Catharina Török		1	20
Maria Nagy		1	8
Michael Nagy	1		5
Rebeka Nagy		1	15
<i>Relicta</i> Joannis Bokor		1	50
Stephanus Bokor	1		18
Joannes Bokor	1		20
Elisabetha Bokor		1	4
Rebeka Bokor		1	2
<i>Relicta</i> Joannis Mezei		1	20
Elisabetha Mezei		1	4
Joannes Mezei	1		3
Andreas Pap	1		50
Helena Bocskai		1	40
Sara Csiffi		1	22
Elisabetha Csiffi		1	18
<i>Relicta</i> Georgius Szűcs		1	20
<i>Relicta</i> Joannis Gujás		1	20
Petrus Gujás	1		20
Georgius Gujás	1		25
Stephanus Gujás	1		1
Michael Verebély	1		20
<i>Relicta</i> Michaelis Pesti		1	40
Stephanus Pesti	1		15
Nicolaus Pesti	1		9
Joannes Pesti	1		10
Juditha Pesti		1	12
Stephanus Tóth	1		50
Consortis ejusdem	1		40
<i>Relicta</i> Pauli Szűcs		1	18

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Tóth		1	11
Stephanus Tóth	1		2
Maria Tóth		1	1
Martinus Keresztszegi	1		27
Joannes Keresztszegi	1		15
Martinus Keresztszegi	1		2
Joannes Bodor	1		40
Consortis ejusdem		1	36
Joannes Bodor	1		15
Juditha Bodor		1	16
Michael Bodor	1		4
Catharina Bodor		1	5
Georgius Kis	1		50
Stephanus Kis	1		46
Joannes Kis	1		14
Michael Kis	1		3
Helena Kis		1	2
Helena Kis		1	12
Elisabetha Kis		1	10
Stephanus Sebestyén	1		14
Catharina Kis		1	5
Elisabetha Tóth		1	10
<i>Relicta</i> Andreas Kovács		1	26
Stephanus Kovács	1		1
Michael Vékony	1		5
Stephanus Derecskei	1		60
Andreas Derecskei	1		20
Petrus Derecskei	1		1
Catharina Kalán		1	26
Elisabetha Derecskei		1	4
Catharina Derecskei		1	3
Stephanus Erdei	1		28

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
<i>Relicta Joannis Kerékjártó</i>		1	60
Elisabetha Kerékjártó		1	11
Andreas Dankó	1		15
Catharina Dankó		1	10
Elisabetha Dankó		1	7
Maria Dankó		1	4
Sara Dankó		1	2
Stephanus Szalai	1		22
Petrus Szalai	1		12
Stephanus Szalai	1		10
Paulus Szalai	1		10
Petrus Debreczeni	1		31
Joannes Debreczeni	1		40
Stephanus Debreczeni	1		60
Stephanus Kecskeméti	1		18
Joannes Pap	1		60
Consortis ejusdem		1	45
Joannes Veres	1		36
<i>Relicta Joannis Veres</i>		1	26
Georgius Veres	1		31
Consortis ejusdem		1	24
Anna Veres		1	13
Catharina Veres		1	4
Elisabetha Veres		1	2
Georgius Tengeri	1		50
Georgius Kovács	1		14
Catharina Kovács		1	40
Stephanus Kovács	1		5
Joannes Kerékjártó	1		41
Stephanus Kerékjártó	1		14
Sara Kerékjártó		1	4
Elisabetha Kerékjártó		1	2

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Georgius Balog	1		31
Consortis ejusdem		1	24
Joannes Balog	1		2
Stephanus Csaba	1		13
Zakarias Madarász	1		23
Joannes Madarász	1		10
Stephanus Madarász	1		4
Catharina Madarász		1	14
Elisabetha Madarász		1	8
<i>Relicta</i> Pauli Vég		1	21
Elisabetha Vég		1	12
Catharina Vég	1		4
Stephanus Vég	1		3
Andreas Turos	1		60
Stephanus Turos	1		3
<i>Relicta</i> Joannis Tár		1	60
Catharina Kis		1	28
Joannes Balog	1		40
Stephanus Balog	1		6
Michael Balog	1		1
Elisabetha Balog		1	9
Stephanus Bogáti	1		36
Petrus Szabó	1		50
Stephanus Szabó	1		17
Joannes Szabó	1		12
Michael Szabó	1		10
Joannes Szabó	1		10
Martinus Varga	1		7
Stephanus Varga	1		1
Elisabetha Varga		1	14
Sara Varga		1	12
Catharina Varga		1	5

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Maria Varga		1	3
Stephanus Balog	1		46
Joannes Balog	1		4
<i>Relicta</i> Georgius Balog		1	60
Elisabetha Balog		1	12
Catharina Balog		1	10
Maria Balog		1	8
Sara Balog		1	6
Helena Méhes		1	30
Stephanus Balog	1		14
Georgius Balog	1		3
Elisabetha Balog		1	8
Maria Balog		1	13
Andreas Nagy	1		40
Stephanus Kis	1		4
Andreas Kis	1		3
Petrus Balog	1		14
Joannes Balog	1		5
Stephanus Balog	1		4
Gasparus Balog	1		1
Joannes Bak	1		70
Stephanus Bak	1		11
Andreas Bak	1		7
Michael Bak	1		4
Joannes Kis	1		35
<i>Relicta</i> Gasparius Virág		1	32
Sara Virág		1	13
Elisabetha Virág		1	6
Catharina Virág		1	3
Sara Kis		1	23
Elisabetha Kis		1	13
Stephanus Horváth	1		8

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Andreas Horváth	1		6
Joannes Horváth	1		1
Sara Kis		1	3
Sara Olasz		1	14
Elisabetha Olasz		1	11
Catharina Olasz		1	14
Georgius Kis	1		8
Joannes Kis	1		5
Stephanus Kis	1		3
Andreas Kis	1		1
Elisabetha Kis		1	18
Sara Kis		1	9
Joannes Mándoki	1		7
Elisabetha Nagy		1	17
Michael Gorsás	1		19
Stephanus Gorsás	1		15
Joannes Gorsás	1		16
Andreas Gorsás	1		5
Stephanus Gorsás	1		3
Joannes Szabó	1		40
Consortis ejusdem		1	30
Michael Nagy	1		25
Elisabetha Nagy		1	6
Catharina Nagy		1	4
Juditha Nagy		1	2
Stephanus Nagy	1		60
Elisabetha Nagy		1	14
Stephanus Nagy	1		16
Samuel Dankó	1		46
Stephanus Dankó	1		17
Andreas Dankó	1		5
Catharina Dankó		1	20

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Sara Dankó		1	14
Eva Dankó		1	7
Catharina Dankó		1	9
Anna Dankó		1	5
Andreas Szeles	1		35
Paulus Szeles	1		19
Stephanus Szeles	1		17
Joannes Szeles	1		3
<i>Relicta</i> Pauli Szeles	1		60
Sara Szeles		1	13
Elisabetha Szeles		1	5
Georgius Balog	1		56
Alexander Balog	1		37
Georgius Balog	1		25
Sigmundus Balog	1		4
Elisabetha Balog		1	4
Catharina Balog		1	2
Eva Balog		1	3
Stephanus Peckes	1		20
Andreas Peckes	1		2
Joannes Peckes	1		6
Catharina Peckes		1	3
Joannes Szilágyi	1		27
Stephanus Szilágyi	1		2
Andreas Magyar	1		60
Andreas Bojti	1		22
Stephanus Bojti	1		8
Elisabetha Bojti		1	25
Sara Bojti		1	4
Joannes Nagy	1		17
Stephanus Nagy	1		15
Catharina Nagy		1	35

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Nagy		1	5
Stephanus Vég	1		31
Michael Jámbo	1		45
Elisabetha Jámbo		1	8
Joannes Gorsás	1		22
Joannes Kis	1		60
Consortis ejusdem		1	40
Elisabetha Kis		1	8
Gasparus Balog	1		5
Catharina Hekezi		1	30
Elisabetha Balog		1	3
Joannes Balog	1		18
Stephanus Balog	1		10
Elisabetha Balog		1	5
Michael Simon	1		40
Consortis ejusdem		1	25
Stephanus Atyai	1		18
Franciscus Szőke	1		70
Joannes Szőke	1		17
Stephanus Szőke	1		20
Stephanus Dobi	1		5
Michael Dobi	1		2
Franciscus Szőke	1		50
Franciscus Szabó	1		6
Michael Szabó	1		21
Catharina Szabó		1	6
Michael Dobi	1		9
Andreas Dobi	1		14
Joannes Dobi	1		2
Joannes Gál	1		17
Catharina Gál		1	7
Maria Gaál		1	14

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Georgius Aranyi	1		2
Sara Aranyi		1	11
Matheus Aranyi	1		4
Georgius Soldos	1		30
Relicta Joannis Soldos		1	50
Maria Soldos		1	25
Elisabetha Soldos		1	13
Eva Soldos		1	4
Andreas Futás	1		2
Elisabetha Fazekas		1	25
Sara Futás		1	3
Nicolaus Cserge	1		4
Relicta Nicolau		1	35
Sara Cserge		1	5
Joannes Magyar	1		12
Elisabetha Czigány		1	10
Catharina Czigány		1	9
Gasparus Komzi	1		35
Stephanus Ványai	1		22
Elisabetha Ványai		1	13
Joannes Gyulai	1		8
Stephanus Gyulai	1		5
Michael Kecskeméti	1		28
Michael Kerekes	1		50
Elisabetha Kerekes		1	10
Sara Kerekes		1	7
Catharina Kerekes		1	5
Michael Kerekes	1		16
Andreas Harangi	1		30
Stephanus Harangi	1		1
Georgius Fazekas	1		13
Stephanus Fazekas	1		5

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Michael Fazekas	1		18
Helena Fazekas		1	28
Elisabetha Fazekas		1	1
Joannes Balog	1		25
Stephanus Balog	1		9
<i>Relicta</i> Joannis Balog		1	40
Joannes Pikó	1		7
Andreas Pikó	1		5
Demetrius Erdős	1		60
Consortis ejusdem		1	50
Elisabetha Erdős		1	18
Andreas Horváth	1		3
Stephanus Horváth	1		1
Elisabetha Horváth		1	10
Andreas Aranyi	1		20
Stephanus Aranyi	1		12
Joannes Aranyi	1		5
Michael Aranyi	1		7
Elisabetha Hajdú		1	13
Elisabetha Aranyi		1	35
Michael Szabó	1		4
Joannes Szabó	1		1
Elisabetha Szabó		1	5
Andreas Varga	1		36
Consortis ejusdem		1	25
Stephanus Varga	1		15
Elisabetha Varga		1	7
Catharina Varga		1	1
Georgius Varga	1		36
Stephanus Szabó	1		2
Sara Szabó		1	8
Georgius Harangi	1		1

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Balás		1	1
Catharina Balási		1	5
Maria Balási		1	2
Joannes Zsebők	1		8
Elisabetha Zsebők		1	20
Sara Aranyi		1	15
Franciscus Szigeti	1		60
Consortis ejusdem		1	40
Stephanus Szigeti	1		18
Joannes Szigeti	1		7
Michael Szigeti	1		3
Andreas Szigeti	1		2
Elisabetha Szigeti		1	22
Catharina Szigeti		1	8
Maria Szigeti		1	3
Stephanus Ványai	1		10
Stephanus Makai	1		13
Andreas Makai	1		10
Elisabetha Makai		1	9
Sara Makai		1	2
Georgius Oroszi	1		50
Stephanus Oroszi	1		27
Andreas Oroszi	1		25
Elisabetha Oroszi		1	14
Martinus Karácson	1		18
Elisabetha Karácson	1 (<i>sic!</i>)	1	14
Helena Karácson		1	12
Sara Karácson		1	2
Joannes Molnár	1		27
Consortis ejusdem		1	20
Catharina Molnár		1	18
Benjamin Bemzki	1		40

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Sara Bemzki		1	4
Valentinus Török	1		18
Catharina Török		1	14
Andreas Dancs	1		60
Elisabetha Dancs		1	13
Stephanus Dancs	1		8
Sara Dancs		1	11
Helena Dancs		1	9
Catharina Dancs		1	22
Joannes Borsos	1		16
Stephanus Pero	1		16
Michael Pero	1		14
Elisabetha Pero		1	10
Andreas Borzos	1		6
Sara Borzos		1	1
Georgius Aranyi	1		23
Andreas Aranyi	1		3
Stephanus Aranyi	1		1
Joannes Kis Pál	1		30
Stephanus Kis Pál	1		17
Elisabetha Kis Pál		1	18
Joannes Halasi	1		22
Helena Halasi	1 <i>(sic!)</i>	1	16
Sara Halasi		1	14
Joannes Balog	1		6
Elisabetha Balog		1	18
Paulus Kovács	1		28
Joannes Kovács	1		2
Franciscus Kis	1		14
Elisabetha Kis		1	6
Joannes Szabó	1		40
Stephanus Szabó	1		23

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Andreas Szabó	1		6
Elisabetha Varga		1	39
Helena Varga		1	4
Sara Varga		1	9
Paulus Ballai	1		28
<i>Relicta Joannis</i> Ungur		1	36
Sara Ungur		1	12
<i>Relicta Petrus Török</i>		1	30
Sara Török		1	9
Joannes Aranyi	1		10
Catharina Aranyi		1	3
Maria Szűcs		1	30
Stephanus Szűcs	1		3
Andreas <i>Szentmihályi</i>	1		40
Josephus Kodormány	1		10
Paulus Kodormány	1		8
Alexander Kodormány	1		6
Joannes Kónya	1		12
Franciscus Bene	1		2
Gasparus Nyúzó	1		16
Sara Nyúzó		1	10
Maria Nyúzó		1	6
Elisabetha Nyúzó		1	3
Michael Kodormány	1		8
Sara Kodormány		1	7
Elisabetha Szántó		1	30
Stephanus Szántó	1		1
Joannes Szántó	1		8
Michael Kodormány	1		50
Maria Kodormány		1	3
Stephanus Czirják	1		56
Sara Czirják		1	3

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Thomas Molnár	1		16
Michael Miskei	1		10
Stephanus Miskei	1		11
Elisabetha Komáromi		1	7
Stephanus Komáromi	1		11
Michael Komáromi	1		9
Andreas Komáromi	1		3
Joannes Komáromi	1		40
Sara Czirják		1	30
Juditha Tóth		1	14
Elisabetha Tóth		1	3
Sara Báthori		1	3
Andreas Báthori	1		1
Elisabetha Bondár		1	30
Sara Báthori		1	13
Michael Bondár	1		8
Catherina Bondár		1	4
Franciscus Kovács	1		12
Catharina Kovács		1	4
Sara Kovács		1	1
Elisabetha Kovács		1	2
Alexander Kovács	1		10
Andreas Kovács	1		4
Michael Kovács	1		18
Catharina Szabó		1	14
Andreas Szabó	1		9
Andreas Matolcsi	1		27
Joannes Matolcsi	1		1
Joannes Márton	1		84
Stephanus Matolcsi	1		30
Juditha Márton		1	16
Catharina Matolcsi		1	5

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Stephanus Matolcsi	1		15
Michael Jenei	1		17
Susanna Jenei		1	13
Franciscus Miskei	1		12
Sara Fodor		1	21
Rebeka Fodor		1	16
Susanna Keszi		1	9
Martinus Molnár	1		20
Michael Csököni	1		16
Rebeka Csököni		1	11
Catharina Csököni		1	9
Anna Csököni		1	1
Joannes Pap	1		70
Georgius Pap	1		18
Josephus Pap	1		11
Paulus Pap	1		5
Franciscus Pap	1		3
Elisabetha Pap		1	19
Martinus Pap	1		16
Georgius Pap	1		7
Elisabetha Varjú		1	15
Joannes Varjú	1		18
Michael Varjú	1		8
Franciscus Fónagy	1		4
Joannes Fónagy	1		22
Michael Fónagy	1		9
Joannes Mészáros	1		6
Georgius Fónagy	1		56
Juditha Fónagy		1	16
Elisabetha Bogáti		1	3
Joannes Kovács	1		9
Andreas Kovács	1		7

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Kovács		1	16
Helena Kovács		1	3
Georgius Csarkó	1		6
Catharina Csarkó		1	7
Helena Csarkó		1	5
Sara Csarkó		1	1
Petrus Kis	1		60
Catharina Kis		1	50
Joannes Bogáti	1		27
Stephanus Bogáti	1		9
Michael Bogáti	1		7
Franciscus Bogáti	1		4
Martinus Bogáti	1		2
Elisabetha Bogáti		1	11
Stephanus Pikó	1		3
Michael Pikó	1		7
Elisabetha Pikó		1	1
Elisabetha Tóth		1	30
Elisabetha Tóth		1	7
Juditha Tóth		1	5
Elisabetha Zálog		1	1
Georgius Kecskeméti	1		12
Michael Kecskeméti	1		27
Sara Csarkó		1	1
Petrus Vég	1		50
Sara Vég		1	3
Helena Török		1	40
Joannes Török	1		18
Stephanus Török	1		12
Petrus Török	1		8
Elisabetha Török		1	15
Helena Török		1	6

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Mária Török		1	3
Franciscus Balog		1	9
Joannes Balog	1		4
Helena Balog		1	13
Paulus Kovács	1		14
Sara Fekete		1	20
Susana Fekete		1	13
Helena Fekete		1	3
Elisabetha Balog		1	14
Georgius Balog	1		2
Stephanus Fábián	1		30
Andreas Fábián	1		2
Petrus Fábián	1		4
Elisabetha Fábián		1	26
Barbara Fábián		1	50
Helena Fábián		1	15
Elisabetha Fábián		1	5
Petrus Nagy	1		40
Lucas Nagy	1		46
Elisabetha Nagy		1	9
Petrus Nagy	1		5
Joannes Nagy	1		15
Elisabetha Marosi		1	16
Juditha Marosi		1	12
Paulus Török	1		8
Sara Török		1	3
Stephanus Karácson	1		70
Andreas Karácson	1		21
Joannes Karácson	1		1
Stephanus Böszörményi	1		7
Michael Böszörményi	1		5
Maria Böszörményi		1	1

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Sara Bor		1	2
Joannes Nagy	1		2
Sara Nagy		1	1
Joannes Fodor	1		1
Franciscus Kovács	1		50
Stephanus Kovács	1		20
Michael Kovács	1		15
Sara Kovács		1	16
Franciscus Kovács	1		5
Michael Kovács	1		3
<i>Relicta</i> Petrus Csuha		1	28
Petrus Csuha	1		22
Stephanus Csuha	1		1
<i>Relicta</i> Joannis Nyeste		1	50
Josephus Mosik	1		18
Anna Mosik		1	14
Andreas Kovács	1		30
Michael Kovács	1		5
Catharina Sárkány		1	9
Joannes Katona	1		42
Joannes Katona	1		3
Elisabetha Katona	1(<i>sic!</i>)	1	8
Catherina Katona		1	4
Petrus Nagy	1		50
Petrus Nagy	1		27
Joannes Nagy	1		8
Franciscus Nagy	1		6
Stephanus Nagy	1		2
Alexander Nagy	1		3
Stephanus Pálffi	1		28
Michael Pálffi	1		6
Elisabetha Kis		1	9

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Andreas Mohácsi	1		28
Anna Tóth		1	60
Catharina Mohácsi		1	19
Stephanus Méhes	1		4
Elisabetha Méhes		1	14
Catharina Méhes		1	12
Helena Méhes		1	5
Stephanus Rácz	1		2
Elisabetha Rácz		1	7
Joannes Asztalos	1		28
Michael Asztalos	1		10
Petrus Asztalos	1		8
Helena Asztalos		1	2
Stephanus Futás	1		70
Consortis ejusdem		1	50
Stephanus Futás	1		40
Elisabetha Kántor		1	28
Michael Cseres	1		28
Joannes Mohácsi	1		16
Joannes Imre	1		6
Catharina Imre		1	11
Elisabetha Imre		1	9
Georgius Dávid	1		40
Paulus Fodor	1		7
Franciscus Fodor	1		27
Stephanus Daróczi	1		10
Joannes Daróczi	1		5
Elisabetha Daróczi		1	1
Stephanus Szökőcs	1		6
Anna Borbála		1	60
Sara Szökőcs		1	15
Michael Komáromi	1		26

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Michael Imre	1		16
Sara Imre		1	18
Michael Varga	1		23
Anna Tarhos		1	22
Stephanus Varga	1		3
Catherina Varga		1	1
Samuel Varga	1		11
Franciscus Szilágyi	1		25
Georgius Szilágyi	1		4
Michael Szilágyi	1		69
Anna Szilágyi		1	32
Juditha Méhes		1	4
Elisabetha Tóth		1	22
Petrus Méhes	1		4
Stephanus Szilágyi	1		1
Paulus Pengő	1		28
Stephanus Pengő	1		11
Helena Pengő		1	1
Stephanus Cseh	1		31
Elisabetha Cseh		1	1
Joannes Olasz	1		15
Franciscus Posár	1		24
Catharina Posár		1	16
Elisabetha Posár		1	12
Helena Posár		1	4
Michael Posár	1		2
Michael Szőke	1		18
Elisabetha Szőke		1	14
Michael Olasz	1		70
Consort ^{is} ejusdem		1	53
Vidua Catharina Sütő		1	23
Michael Olasz	1		5

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Catharina Olasz		1	3
Joannes Hatházi	1		9
Stephanus Olasz	1		11
Joannes Buncz	1		60
Andreas Buncz	1		21
Joannes Buncz	1		6
Stephanus Buncz	1		14
Rebeka Buncz		1	17
Catharina Buncz		1	11
Michael Erdei	1		28
Petrus Erdei	1		6
Joannes Erdei	1		9
Stephanus Erdei	1		7
Elisabetha Erdei		1	2
Franciscus Nagy	1		35
Andreas Nagy	1		7
Sara Nagy		1	10
Anna Rikási		1	20
Elisabetha Vincze		1	1
Franciscus Kis	1		34
Petrus Kis	1		11
Sara Kis	1 (<i>sic!</i>)	1	10
Michael Kis	1		60
Catharina Háló		1	16
Stephanus Szabó	1		16
Stephanus Magyar	1		13
Andreas Magyar	1		10
Sara Magyar		1	18
Elisabetha Magyar		1	12
Sara Pap		1	7
Joannes Varga	1		28
Andreas Varga	1		3

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Varga	1 <i>(sic!)</i>	1	12
Catharina Szeles		1	27
Elisabetha Szeles		1	4
Elisabetha Csuha		1	23
Elisabetha Varga		1	4
Helena Varga		1	1
Andreas Pap	1		40
Sara Pirizdó		1	15
Stephanus Pirizdó	1		7
Relicta Csiréné		1	80
Helena Katona		1	50
Michael Csetes	1		43
Elisabetha Csetes		1	15
Petrus Pirizdó	1		1
Stephanus Rikasi	1		44
Joannes Rikasi	1		20
Stephanus Rikasi	1		6
Barbara Tóth		1	5
Sara Kinter		1	13

Halott neve	Férfi	Nő	Életkor
Elisabetha Kinter		1	5
Stephanus Nemes	1		9
Michael Bíró	1		1
Juditha Szabó		1	12
Stephanus Szabó	1		11
Michael Szabó	1		9
Stephanus Kovács	1		34
Matheus Bonczi	1		28
Paulus Ballai	1		25
Elisabetha Csorti		1	10
Samuel Olasz	1		16
Stephanus Szűcs	1		23
Andreas Szűcs	1		10
Georgius Szűcs	1		3
Catharina Szűcs		1	5
Relicta Samuelis Szikszai		1	33
Sara Balog		1	24
Paulus Szentmiklósi	1		28

Források és irodalom

Kézírtos források

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu

Ad. Adattár

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára, Debrecen (MNL HBVL)

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok

4.a Bihar vármegye adószedőjének iratai

Vegyes összeírások

V. Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek

612.a Berettyóújfalu nagyközség iratai

Feudális kori iratok

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)

P Magánlevéltárak

396. Károlyi család nemzetségi levéltára. Acta publica.

6.3 Acta sanitatis. Kimutatások a pestises megbetegedésekről és halálózásról
Hajdú-Bihar megye területén

Nyomtatott források

Buzinkai 1739.

Buzinkai György: Rövid oktatás. Miképen kellessék magunkat ISTEN segítségével jó Praefervatívák által a Pestis ellen védelmezni, vagy a Pestisben lévő Betegeket orvosolni. Debrecen, 1739.

Rákóczi 1979.

Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Szerk. Hopp Lajos. Bp., 1979.
(Magyar Remekírók)

Alföldi 2021.

Alföldi Vilma: Báró Károlyi László „útja” az olcsvai Asszonyréttől a kaplonyi Károlyi-kriptáig. *Honismeret*, 49. (2021) 1. 40–45.

Dávid 1971.

Dávid Zoltán: Az 1738/43. évi pestis pusztítása Bihar megyében. In: *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1969–70*. Szerk. Dankó Imre. Debrecen, 1971. 181–200.

Dávid 1973.

Dávid Zoltán: Az 1738. évi pestisjárvány pusztítása. In: *Orvostörténeti Közlemények 69–70*. Szerk. Antall József. Bp., 1973. 75–130.

Halmos 1993.

Halmos Ferenc: *Pannon enciklopédia. A magyarság kézikönyve. A magyarság története*. Bp., 1993.

Felhő – Vörös 1961.

Felhő Ibolya – Vörös Antal: *A helytartótanács levéltár*. Bp., 1961. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 3.)

Fogarassy – Kovács 2011.

Fogarassy Zoltán – Kovács Ágnes: *Barkóczy Krisztina levelei férjéhez, Károlyi Sándorhoz*. I. kötet (1698–1711). Debrecen, 2011.

Katus 2014.

Katus László: *A középkor története*. Pécs, 2014.

Kis 1993.

Kis Domokos: Az erdélyi bujdosók és a pestis. Adalékok a pestis elleni védekezés történetéhez (1708–1711) In: *Orvostörténeti közlemények 141–144*. Szerk. Varga Benedek. Bp., 1993. 83–105.

Klaniczay 2005.

Klaniczay Gábor: *Európa ezer éve. Középkor*. Bp., 2005.

Kováts 1981.

Kováts Zoltán: A népesség története. In: Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 141–198.

Kövér 1965.

Kövér Sándor: Az 1739. évi fekete halál Hajdúböszörményben. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve. Szerk. Béres András. Debrecen, 1966. 567–578.

Magyary-Kossa 1940.

Dr. Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből. IV. kötet (Az adattár II. fele, 1700-tól 1800-ig és pótlás). Bp., 1940.

Marczali 1999.

Marczali Henrik: A magyar nemzet története. Magyarország története III. Károlytól a bécsi congressusig (1711–1815). Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1999.

Moess – M. Román 1980.

Moess Alfréd – M. Román Éva: Az utolsó nagy pestisjárvány Debrecenben. Adalékok az 1739. évi járvány történetéhez. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VII. Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1980. 117–130.

Seres 2009.

Seres István: A pestis Kötegyánban és Sarkadon 1738-ban. (Adatok Kötegyán újraterelődéséhez). In: A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 33. Szerk. Szatmári Imre. Békéscsaba, 2009. 95–135.

Surányi 1987.

Surányi Dezső: Magyar biokertek a XVII.században. Alexikepus, avagy Orvos kert. Bp., 1987.

Internetes hivatkozások

Jánokiné 2020.

Jánokiné Dr. Újváry Zsuzsanna: A pestis Európában II. rész. Pestisjárványok Magyarországon. <https://ppke.hu/a-pestis-europaban-ii-resz-pestisjarvanyok-magyarorszag> (Utolsó letöltés: 2024. december 11.)

Kulcsár 2020.

Kulcsár Krisztina: Jelentések a 18. század közepén kitört pestisjárványról.

https://mnl.gov.hu/mnl/ol/birek/jelentesek_a_18_szazad_kozepen_kitort_pestis_jarvanyrol (Utolsó letöltés: 2025. jan. 27.)

Szima 2021.

Szima Viktória: Pestis (fekete halál, dögvész).

https://mnl.gov.hu/mnl/fml/birek/pestis_fekete_halal_dogvesz

(Utolsó letöltés: 2025. febr. 3.)

KRISZTINA PÁLFI

List of victims of the plague epidemic in Berettyóújfalu, 1739–1740

This study primarily relies on previously unused sources to describe the spread of the plague in Berettyóújfalu and its surroundings. Weekly reports submitted to Sándor Károlyi make it possible to reconstruct both the course of the disease and mortality figures. The epidemic that raged in the country between 1738 and 1743 originated in Transylvania and reached Bihar County from neighbouring regions. The Black Death struck in two waves; the inhabitants of Berettyóújfalu were affected during the second year of the epidemic, in 1739. According to the surviving records, the outbreak lasted in the settlement from 15 April 1739 to 6 January 1740. The plague list preserved in the archives records 930 deceased individuals from Berettyóújfalu, including their names, gender, and age. The data were recorded on a family basis. This list constitutes an invaluable source for genealogical research prior to the introduction of civil registration, as the Reformed Church in Berettyóújfalu did not begin keeping parish records until 1756.

V. Szathmári Ibolya

Bihari Múzeum 50

Ahogy én látom – visszaemlékezés a kezdetektől napjainkig*

Amikor Kállai Irén megkeresett azzal a kéréssel, hogy a Bihari Múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezendő ünnepségen tartsak egy olyan visszaemlékezést, amely személyes élményeimből, tapasztalataimból táplálkozik, azonnal igent mondtam, hiszen több emlékezetes, úgy is fogalmazhatnánk: meghatározó élmény is fűz a múzeumhoz. Ez nem véletlen, hiszen a kezdetektől fogva, szinte napjainkig végigkísérhettem, -kísérhetem az intézmény működését. 1982 óta, megyei múzeumigazgató-helyettesként, majd megyei múzeumigazgatóként is segíthettem a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezethez tartozó tagintézményt, s jelenleg is tagja vagyok a Bihari Múzeumért Alapítvány kuratóriumának.

A Bihari Múzeumhoz kötődő, legmélyebben belém ivódott emlék talán a múzeum első állandó kiállításának megrendezése volt. Friss néprajzos munkatársként cseppentem bele ebbe a munkába, hiszen én magam 1973 szeptemberében kerültem be a Déri Múzeumba, annak néprajzi osztályához, s rögtön a következő évben már közvetlenül, szó szerint testközelből is meg tapasztalhattam a múzeumi kiállításrendezés minden mozzanatát, minden csínját-bínját.

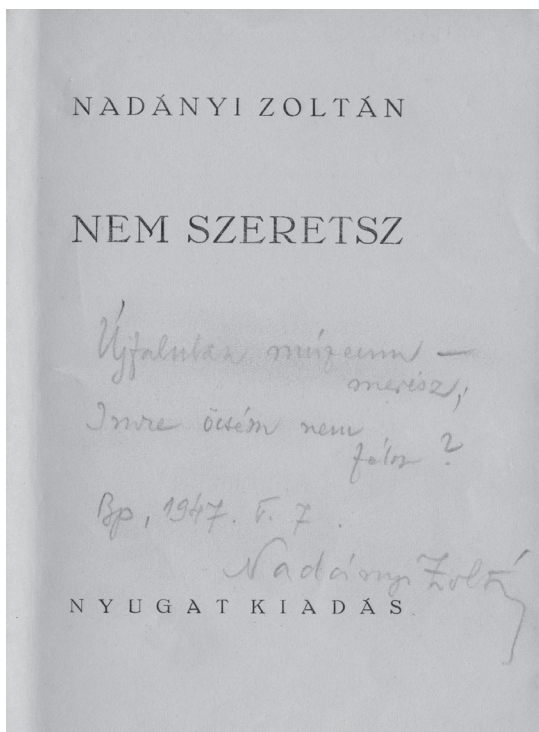
Abban a kivételes helyzetben voltam ugyanis, hogy a Déri Múzeum egyedülállóan gazdag néprajzi gyűjteményében dolgozhattam olyan kiváló, nagy tapasztalatokkal és ismeretekkel rendelkező kolléga mellett, mint dr. Varga Gyula (1924–2004). 1974-ben ő kapta meg azt a megtisztelő feladatot, hogy rendezze meg a Bihari Múzeum első állandó kiállítását. Varga Gyula kismarjai származású lévén különösen szívügyének tartotta a bihari térség múltjának kutatását, közkinccsé tételét, ezért nagy elánnal és gondossággal kezdett hozzá ehhez a feladathoz.

* Az írás a Bihari Múzeum 50 éves fennállása alkalmából rendezett jubileumi ünnepségen, 2024. október 19-én elhangzott beszédnek a szerkesztett változata.

Különösen fontosnak tartotta ezt a munkát azért is, mert ő is tudatában volt annak, hogy a Bihari Múzeum alapítása mennyire esedékes, mennyire nagy késésben van.¹ Köztudott, hogy a bihari térség egyetlen múzeuma eddig Nagyváradon volt, ami a trianoni békeszerződést követően határainkon túlra került. Bár szinte folyamatosan voltak próbálkozások „Csonka-Bihar” számára is létrehozni egy múzeumot, de ezek a kezdeményezések többnyire sikertelenek maradtak. A két világháború között főként Györffy István etnográfus (1884–1939) ösztönzésére a táj néprajzkutatói, Szűcs Sándor (1903–1982) és Molnár Balázs (1915–1996), illetve Nadányi Zoltán író, költő, publicista (1892–1955) fáradoztak ez ügyben, majd az 1945 után kibontakozó honismereti mozgalom, helytörténeti kutatómunka elevenítette fel újból a hiányzó Bihari Múzeum kérdését. Dankó Imrének (1922–2008) is – akinek szintén felbecsülhetetlen érdemei vannak a Bihari Múzeum 1970-es évekbeli létrehozásában – volt már egy 1947. évi próbálkozása is, ekkor ő még nem múzeumi dolgozóként, hanem mint „Csonka-Bihar” vármegye szabadművelődési fogalmazója tett lépéseket egy bihari múzeum létesítése érdekében. Ez ügyben Nadányi Zoltánt kereste fel, aki jónak tartotta ugyan az elképzelését, de látta a nehézségeket is. Így emlékezett erre vissza maga Dankó Imre: *„Nem akart lebeszélni, de az eredmény felőli kétségét nem titkolta el. Szép bizonyítsága ennek egy dedikációja a Nem szeretsz című kötetében 1947. május 7-én: »Újfaluban múzeum – merész / Imre öcsém nem félsz?« Nadányi Zoltánnak lett igazga. A helyi adottságok akkor még nem értek meg arra, hogy Berettyóújfaluban vagy bárhol másutt Biharban múzeum létesüljön. Valóban – én is beláttam – az akkori Biharban sokkal fontosabb gazdasági, társadalmi és természetesen kulturális feladatok voltak, mint múzeumlétesítés.” (1. kép)*².

¹ A Bihari Múzeum történetének kutatása során nélkülözhetetlen alapl műnek kell tekintenünk Dankó Imre *A Bihari Múzeum története* címmel megjelent feldolgozását, mely számos adalékkal szolgál a berettyóújfalui múzeum megalakulását megelőző időszak múzeumalapítási törekvéseire vonatkozóan. Feldolgozásában rámutat mindazokra a tényezőkre és okokra, melyek a bihari térségben hátráltatták, vagy éppen segítették a múzeumi gyűjtemények létrejöttét. Dankó 1976. 349–354.

² Dankó 1976. 352. Dankó Imre a Nadányi Zoltántól ekkor kapott, dedikált kötetet a Bihari Múzeumnak ajándékozta. BM VI.79.7.

1. kép.

Nadányi Zoltán dedikációja
a Nadányi-kötetben.

A Bihari Múzeum gyűjteménye.³

Nem sokkal Dankó Imre próbálkozása után Tardy György (1862–1949), a térség neves földbirtokosa ajánlotta fel a helyi tanácsnak az elsősorban régészeti anyagot magába foglaló gyűjteményét. A nemes gesztust a tanács elfogadta, de akkor nem gondoltak múzeum létesítésére, így a gyűjtemény anyaga szétszóródott.⁴

Miután folyamatosan megteremtődtek azok az előfeltételek, amelyekről Dankó Imre is szólt, s melyek nélkülözhetetlenek voltak egy múzeumalapítás számára (mint például iskolák, kollégiumok, széles körű tevékenységet folytató járási művelődési központ és könyvtár létesítése), sokkal nagyobb eséllyel lehetett hozzákezdeni ehhez a munkához. Ez az időszak először az 1960-as évek elején (konkrétan 1960. augusztus 20-án) jött el, amikor is a Bercsényi utca 7. szám alatti, 18. század közepe, sárréti típusú parasztházban megnyílt az úgynevezett néprajzi ház (2. kép).⁵

³ Leltári szám: BM VI.79.7.

⁴ Dankó 1976. 352.

⁵ Sándor 2025.

Az épület helyreállítása, berendezése dr. Sándor Mihályné (1913–2003) tanítónő vezetésével, a budapesti Néprajzi Múzeum és a megyei tanács művelődési osztálya segítségével történt.⁶ A lakóház eredeti berendezéséből, valamint az ekkor meginduló gyűjtés anyagából létrehozott kiállítóhely azonban nem volt hosszú életű. A kezdeti nagy látogatottság után egyre jobban kiesett a közérdeklődésből, s véglegesen megpecsételte a sorsát az, hogy a házat lebontották,⁷ a gyűjteményi anyag – igazi gazdája nem lévén – jelentős része elkallódott. Dr. Sándor Mihályné és Erdélyi Gábor (1920–1996) pedagógusoknak köszönhetően azonban az anyag egy része a 3. Számú Általános Iskolába került be és később egyik alapját képezte a megalakuló múzeumnak.⁸

2. kép. A berettyóújfalui „néprajzi ház”

⁶ Dankó 1976. 352.

⁷ Sándorné 1976. 277.

⁸ Sándor 2025.

Ebben az időben Dankó Imre már a Hajdú-Bihar megyei múzeumok igazgatójaként dolgozott a Déri Múzeumban. Személyében egy olyan nagyformátumú múzeumi szakember került az intézmény élére, aki már az ország több részén is szolgált a múzeumügyet, Bajától Sárospatakig, Túrkevétől Debrecenig. Mindenhol, ahol jelen volt, számos múzeumi egység létesítésével hagyta ott a keze nyomatát. 1969-ben nagy tervekkel érkezett ide Hajdú-Bihar megyébe is, nevezetesen a megyei múzeumi hálózat kiépítése és a már meglévő egységek újraélesztése volt a legfőbb célja, s ezt meg is valósította, hiszen neki köszönhetjük a megye teljes területét lefedő megyei múzeumi hálózat kiépítését, ami az alábbi egységeket foglalta magába (1. táblázat).

Közgyűjtemény neve és székhelye	Alapításának éve
Déri Múzeum, Debrecen	1905
Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény	1928
Bocskai István Múzeum, Hajdúszoboszló	1964
<i>Bihari Múzeum, Berettyóújfalu</i>	1974
Semsey Andor Múzeum, Balmazújváros	1974
Karacs Ferenc Múzeum, Püspökladány	1978

1. táblázat. A Hajdú-Bihar vármegyében található múzeumok székhelyük és megnyitásuk éve szerint 1905 és 1978 között

Mint láthatjuk, Dankó Imre számára a legelső, megoldandó feladatok között szerepelt a balmazújvárosi múzeum mellett a Bihari Múzeum létrehozása 1974-ben. Feladatként már 1970-től ott találjuk azt a megyei múzeumi szervezet munkatervében, s ennek volt része az 1970. évi Múzeumi Hónap során Berettyóújfaluban megrendezett ankét is, melynek témája a múzeum létesítésének gondolata és terve volt.⁹ A múzeum megnyitásáig azonban még éveket kellett várni arra, míg sikerült megtalálni az alkalmas helyszínt és rendbe hozni az épületet, ahol az intézmény megnyugtatóan megkezdhetette munkáját. Az ünnepélyes megnyitóra

⁹ Dankó 1976. 353.

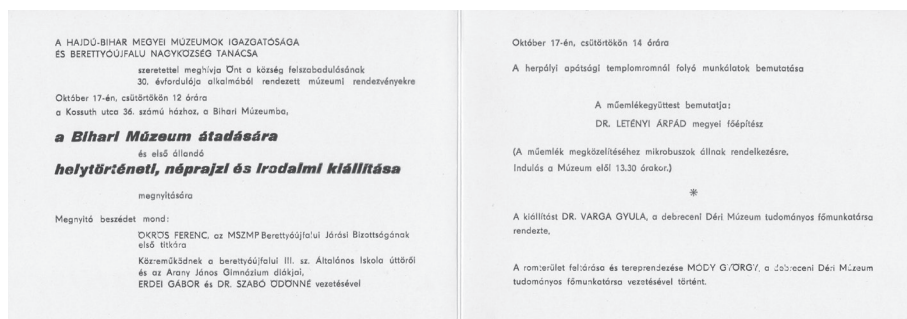
a Kossuth utca 36. szám alatti egykori lakóházban 1974. október 17-én került sor az itt megrendezett állandó kiállítás megnyitásával (3. kép).¹⁰

Ahogy én a Bihari Múzeum fél évszázados múltjára és működésére visszaemlékszem, soha nem a múzeumokra gyakran elmondható, „elefántcsonttorony-féle” bezártság és elszigeteltség, hanem éppen ellenkezőleg, a nyitottság, a befogadókészség, a másokkal való együttműködni akarás jellemezte. Ezek a vonások szinte a kezdetektől fogva jelen voltak, hiszen közsímbert, hogy már a múzeumalapítás gondolatának 1970-es évek eleji elindulásánál Berettyóújfaluban és térségében egyaránt egy széles körű társadalmi összefogás mutatkozott az ügy érdekében. Ezt az összefogást tükrözte éveken, évtizedeken keresztül számos felajánlás, amelyek megalapozták és folyamatosan gyarapították a múzeum gyűjteményi anyagát. Az adományozók között egyaránt ott találjuk a szülőföldjük iránt elkötelezett magánszemélyeket, az egyes intézményeket, valamint tanácsokat, önkormányzatokat is. Hogy mennyire széles körben tartották fontosnak ennek a múzeumnak a létrejöttét, mi sem bizonyítja jobban, mint azok a kimutatások, melyeket a múzeum első igazgatója, Héthy Zoltán (1949–1995) folyamatosan tett közzé a múzeum éves munkájáról készült jelentéseiben.¹¹ Ezekből világosan kitűnik, hogy nemcsak a helyieknek, a berettyóújfaluiaknak volt nagyon fontos az, hogy „Csonka-Biharnak” is legyen önálló múzeuma, de magukénak érezték ezt a feladatot a térség települései, sőt rajtuk kívül még nagyon sokan mások is. Ezt a széles körű összefogást nagyszerű érzés volt személyesen is meg tapasztalni akkor, amikor az első állandó kiállítás megrendezését megelőzően egy nagyszabású gyűjtőakciót szerveztünk gazdagítandó az indulásnál rendelkezésünkre álló, meglehetősen szerény gyűjteményt. Az ilyenformán összegyűlt tárgyi és dokumentációs anyag bőségesen biztosította azt a mennyiséget és főként minőséget, mellyel az első állandó kiállítás tematikáját gazdagon illusztrálni lehetett. Szinte hihetetlennek tűnik az is, hogy ez a kiállítás mindössze három hónap alatt készült el, ráadásul elég mostoha körülmények között. Hiszen még egyáltalán nem

¹⁰ A dátum kiválasztásánál szerepet játszott a korabeli szokás, hogy valamilyen – az uralkodó ideológia szempontjából jelentős – évfordulóra tették az új épületek, intézmények avatását. 1974. október 17-e a második világháború végén a szovjet csapatok bevonulásának – a korabeli hatalom narrációjában: felszabadulásának – 30. évfordulóját jelentette.

¹¹ Héthy 1976. 364–365.; Héthy 1978. 299–300.; Héthy 1982. 289–300.

voltak meg azok a technikai felszereltségek és szakemberek, melyek egy kiállítás megrendezéséhez szükségesek voltak. Hogy ezt a nehézséget mégis sikerült áthidalni, az köszönhető volt részben a Déri Múzeumnak, mint anyaintézménynek, mely nemcsak szakembereivel, de technikai apparátusával is részt vett a rendezés munkálataiban, de szükség volt azokra az önzetlen segítőkre is, akik Berettyóújfaluban és az egész bihari térségben álltak rendelkezésünkre. Köztük ugyanúgy ott találjuk a Biharkeresztesi Fa-, Fém- és Építőipari Szövetkezetet, mint a múzeum gondnokaként dolgozó Palánki Róza nénit is,¹² aki a múzeum épületében lakva szinte leste „kis főnöke” és a kiállításrendezők minden egyes gondolatát, s mindenben állt rendelkezésünkre. És kellett hozzá – nem utolsósorban – az a Varga Gyula is, aki mellett megtanulhattuk azt, hogy egy muzeológus számára soha sincs lehetetlen, mellette elsajátíthattuk a kontyos kunyhó nádból való elkészítését, vagy a sövénykerítés fonását ugyanúgy, mint a szövőszék felvetését vagy éppen a rokka összerakását is.

3. kép. Meghívó a Bihari Múzeum első állandó kiállításának megnyitójára.
A Bihari Múzeum gyűjteménye.¹³

Mint minden újonnan megalakult múzeumi egységben – így a Bihari Múzeumban is – a működéséhez és feladatellátásához szükséges feltételek kialakítása csak lépésről lépésre történhetett meg. A kezdeti időszakban jelentős segítségére volt mindebben Berettyóújfalu Nagyközségi Tanácsa és a Termelőszö-

¹² B.(akó) E.(ndre): Rózsi néni. Hajdú-bihari Napló, 36. (1979) 246. 1979. okt. 20. 5.

¹³ Leltári szám: BM Ad/69-79.

vetkezetek Bihari Területi Szövetsége, s főként a szakfeladatok felvállalásával a megyei múzeumi szervezet központi múzeuma, a Déri Múzeum is. A területi vagy tájmúzeumként működő intézmény gyűjtőköre az egykori Bihar vármegye mai Magyarországra eső részére, leginkább a Berettyóújfalui kistérségre (2013-tól járásra) terjed ki. Gazdag és sokrétű alapgyűjteménye régészeti, néprajzi, történeti, irodalomtörténeti, természettudományos, továbbá helytörténeti jelentőséggel bíró képzőművészeti és numizmatikai anyagokat foglalt magába, melyekhez segédgyűjteményként adattár, fotótár, könyvtár és folyóirattár is társult. Nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy a múzeum léte és működése bekerüljön a köztudatba, folyamatosan szerveződő programjai gondoskodtak arról, hogy minél szélesebb körben megismertessék az itt folyó munkát. (1976 októbere és 1978 októbere között például 10 időszak kiállításnak adott otthont.¹⁴) Ezeknek a feladatoknak a sikeres és eredményes ellátását – úgy gondolom – nagymértékben elősegítette a múzeum azon törekvése, miszerint az 1990-es évek elejétől székhelyévé vált több olyan civil szerveződésnek is, melyekkel együttműködve, egymást segítve meg tudták valósítani programjaikat még olyan szűkös anyagi körülmények között is, amelyek szinte minden időben jellemezték az intézményi működést. Az így kialakult együttműködési forma, melynek tagjai a Bihari Múzeum Baráti Köre (1991), a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesületének Bihari tagcsoportja (1992), a Bihari Népművészeti Egyesület (1993), a Bihari Múzeumért Alapítvány (1993), a Bihar Közösségeiért Alapítvány (1996) és a Bihari Természetbarát Egyesület (2005) talán példa lehet más múzeumok számára is.¹⁵

A múzeum és a vele kapcsolatban lévő civil szervezetek együttműködéséből számtalan olyan kezdeményezés valósulhatott meg, melyek jelentősen öregbítették a térség hírnevét. A Bihari Múzeum Baráti Köre vállalta fel például annak a Bihari Honismereti Tábornak a szervezését, amely a múzeum alakulásától kezdődően az egyik legjellegzetesebb és legstabilabb folytonosságot jelentette a múzeum életében, és amelynek a múzeum maga is nagyon sokat köszönhet, hiszen sokáig a gyűjteményi gyarapodása egyik a legfőbb bázisát jelentette.¹⁶

¹⁴ Héthy 1978. 302–303.

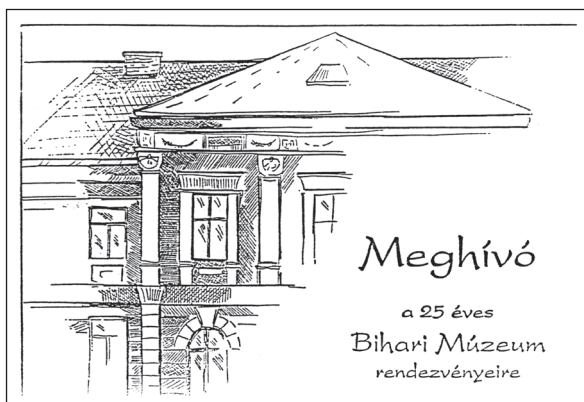
¹⁵ A múzeumhoz kötődő, és a vele szorosan együttműködő civil szervezetekről tesz említést Kállai Irén a *Harmincéves a berettyóújfalui Bihari Múzeum* című feldolgozásában. Kállai 2005. 29.

¹⁶ Kállai 2006a. 216.

A Honismereti Tábor országos jelentőséggel is bír azért, hogy elsőként itt jelentek meg azok a szakmai csoportok – néprajzi, régészeti, irodalmi és nemzetiségi szakcsoportok –, melyekben a tábor fiatal résztvevői végezhették munkájukat. Nem is beszélve a tábor azon szakmai utánpótlás-nevelő szerepéről, melynek eredményeként számos kiváló szakembert indított el a muzeológia valamelyik területén, vagy a muzeológiához közel eső foglalkozást folytatva.

De említhetném a Bihari Népművészeti Egyesülettel közösen felvállalt és elindított „*Kitesszük a szűrt*” országos szűr-, szűrrátét-készítő, szűcshímzés- és nemezpályázat szervezését és lebonyolítását is, mely 2023-ban immáron 10. alkalommal került megrendezésre.

Talán nem tévedek nagyot, amikor úgy fogalmazok, hogy meglátásom szerint ez a civil szervezetekkel kialakult együttműködési forma mintegy előrevetítette azt a később bevezetésre kerülő működési struktúrát, amely a megyei múzeumi szervezet megszűnését követően itt helyben a Berettyó Kulturális Központ létrehozásában öltött testet, s melynek keretében napjainkban is működik a Bihari Múzeum. Ez az intézményesített együttműködés sem volt új keletű a Bihari Múzeum számára, hiszen amikor még a kezdetekben időszakai kiállítótere sem volt, kiállításainak, programjainak a művelődési házak, üzemek, iskolák és kollégiumaik adtak otthont. S amikor 2001. május 23-án végre méltó helyre, az egykori községháza épületébe beköltözhetett a múzeum, a Sinka István Városi Könyvtárral közösen, a „közgyűjtemények házában” kezdhette meg az igazán érdeminek nevezhető belső múzeumi munkát és közművelődési tevékenységét (4. kép).

4. kép. A Bihari Múzeum 25 éves jubileumi rendezvényeinek helyszíne még a Nadányi Zoltán Művelődési Központ volt, de a meghívó címlapján már az új épület szerepelt.

A Bihari Múzeum gyűjteménye¹⁷

¹⁷ Leltári szám: BM Ad/1087-99.

Amilyen hamar sikerült a Bihari Múzeumnak Berettyóújfalu és térsége meghatározó – s talán nem járok messze az igazságtól, ha úgy fogalmazok: egyik legjelentősebb – kulturális intézményévé válnia, annál nehezebben oldódott meg a múzeumi funkcióra alkalmas épület kérdése, ami mögött nem a szándék, hanem – sokkal inkább – az anyagiak hiánya húzódott meg. Folyamatosan voltak ugyan próbálkozások a raktározási gondok enyhítésére, mint például a lakótelepi garázsok bérlése vagy a Kossuth utcai épület bővítése és átalakítása – ez utóbbit nagyrészt a Tardy család Amerikában élő utolsó leszármazottja, Tardy Anna (1904–1991) által 1989-ben felajánlott, nagyobb pénzösszegeből sikerült megvalósítani –, de egyik intézkedés sem tudta generálisan megoldani a meglévő problémát. Az egykori községháza impozáns épületébe való beköltözés után sem lehetett igazán fellélegezni, éveknek kellett eltelnie ahhoz, hogy az épületen belül is kialakulhassanak azok a műtárgyvédelmi szempontból is elfogadható körülmények, melyek a tárgyi és dokumentumanyagok biztonságos őrzését garantálták, ugyanakkor helyszűke miatt továbbra is igénybe kellett venni a külső raktárakat is. Ezek a körülmények igen sokszor megnehezítették a múzeumban folyó munkát, de a mindenkori kollégák kitartása, szívóssága, elhivatottsága, ügyszeretete átlendítette a múzeumot ezeken a nehézségeken.

50 év nemcsak egy ember, de egy intézmény életében is nagy idő, a Bihari Múzeum életében egy igen mozgalmas, változatos és eseménydús időszakot jelentett. Változatos volt mindenekelőtt a működési körülményeit tekintve, hiszen megélt több struktúraváltást: megyei múzeumi tagintézményként a Hajdú-Bihar megyei tanácsi, illetve önkormányzati fenntartásúként indult, majd 2013-tól a helyi önkormányzat már hivatalosan is magáénak tudhatta és ily módon segíthette munkáját. A múzeumok működése terén szokványosnak nem igazán mondható az a konstrukció sem, ami a kulturális intézmények összevonásával, a Berettyó Kulturális Központ létrehozásával (2016. február 1.) jött létre itt Berettyóújfalu-ban,¹⁸ amely – mint ahogyan a gyakorlatban is beigazolódott –, tud nagyon jól is működni. A múzeum szempontjából szerencsésnek mondható az a szituáció is, hogy ennek az intézménynek az élére az a Kállai Irén kerülhetett, aki 25 éven át vezetője volt a Bihari Múzeumnak.

¹⁸ Kállai 2017. 234.

Visszagondolva az elmúlt fél évszázadra, a már említett raktározási nehézségek mellett szinte folyamatosan gondot jelentett a múzeum számára a zökkenőmentes működéshez szükséges munkatársi létszám, különösen a szakmuzeológusi állás, állások előteremtése is. Ennek a problémának a megoldására a mindenkor múzeumvezetőknek sok-sok energiát kellett fordítania arra, hogy megtalálják azokat a lehetőségeket (például kulturális közfoglalkoztatott és közhasznú munkások foglalkoztatása vagy pályázati támogatások engedte alkalmazások), mellyel pótolni tudták a hiányzó kollégákat, azonban ezek is csak ideig-óráig jelentettek megoldásokat, a humánerőforrás-gondok hosszú távú rendezését nem igazán segítették. Ugyanakkor meg kell állapítani azt is, hogy a nem állományban lévő munkatársak alkalmazása nélkül nem sikerült volna elvégezni olyan magas szinten a vállalt feladatokat, mint ahogyan a múzeum tette. Ha jól belegondolunk, ezek az említett, úgynevezett akut problémák (raktár- és létszámhiány) azért nem tudtak igazán megoldódni – és ez nagyon sok más múzeumról is elmondható –, mert soha nem állt annyi anyagi forrás a rendelkezésükre, amennyire igazán szüksége lett volna.

A Bihari Múzeum fél évszázados működése alatt a múzeum vezetését hét fő látta el, időrendi sorrendben: Héthy Zoltán (1974–1984), Zsupos Zoltán (1984–1986), Dologh Sarolta (1986–1989), Császi Irén (1989–1991), Kállai Irén (1991–2016. február 1.), Korompainé Mocsnik Marianna (2016–2018) és Török Péter (2018. június 1–2024. szeptember 1.).¹⁹ Közülük hármójuknak (Héthy Zoltánnak, Kállai Irénnek és Török Péternek) adatott meg az, hogy hosszabb időn át végezheték ezt a nem könnyű, de igazán nemes feladatot, róluk szeretnék nagyon röviden szólni.

Héthy Zoltánnak a már említett indulási időszakban volt jelentős szerepe. Dankó Imre ösztönzése és a helyi igények szerencsés összetalálkozása révén már a kezdetektől fogva, az ő irányítása alatt fontos szerepet kapott a múzeum munkájában a publikációs tevékenység is. A Bihari Múzeum legfőbb célkitűzései között már ekkor ott szerepelt az is, hogy az intézmény váljon a bihari tájra vonatkozó kutatások központjává. A múzeum könyvtárosi végzettségű igazgatója – nem véletlenül – első lépésként a kutatások már meglévő eredményeinek feltárását, a publikációk összegzését vállalta fel és végezte el. Nagy szükség is volt erre, hiszen

¹⁹ Kállai 2006b. 211.; Kállai 2019. 179.

ekkor indult be a Berettyóújfaluról készült monográfia munkálata is, melynek összefogója és szerkesztője ugyancsak Varga Gyula volt.²⁰ Nem sok múzeum mondhatja el magáról azt sem, hogy már szinte az alakulás évétől kezdve megjelent, megjelenhetett évkönyve, ezen kívül a Bihari dolgozatokat közreadó Bihari Múzeum közleményei sorozat is.²¹ Nem sok időnek kellett eltelnie ahhoz sem, hogy 1996-tól napvilágot lássanak a Bihar-kutatás eredményeit közreadó Bihari Diéta kötetei is, melynek szerkesztésében és konferenciái szervezéseiben elévülhetetlen érdemei voltak dr. Matolcsy Lajosnak (1930–2022).

Kállai Irén intézményvezetői korszakában jött el a múzeum második, újrakezdési időszaka, hiszen olyan nagy horderejű feladatokat kellett megoldania, mint a múzeumi gyűjtemények új épületbe való átköltöztetése, a működéséhez szükséges legalapvetőbb felszerelése beszerzése, elfogadható raktári körülmények kialakítása, az új állandó kiállítás megrendezése. Mindezt olyan körülmények között kellett végeznie, ami általában is jellemezte a Bihari Múzeum működését, vagyis a meglévő, nagyon szűkös anyagi lehetőségek miatt csaknem teljesen a pályázati támogatásokra számíthatott. Kállai Irén óriási érdeme abban mutatkozott meg, ahogyan a sorra alakuló civil szervezetekkel együttműködve lépésről lépésre meg tudta teremteni a legalapvetőbb működési feltételeket (technikai eszközök, raktári, adattári, irodai berendezések beszerzése stb.). Ezen civil szervezetekkel együttműködve indulhatott be az a sokrétű és változatos múzeumi közművelődési és múzeumpedagógiai tevékenység, rendezvénysorozat is, mely 25 éves igazgatási időszakának legfőbb jellemzője lett, munkássága erősségét jelentette. Mindenképpen meg kell említeni azt is, hogy tovább gazdagítandó ezeket a tevékenységeket bátran újított és kezdeményezett is, az országban az elsők között vállalta fel a múzeumi járási mintaprojekt bevezetését és lebonyolítását.²²

Török Péter a megörökölt, sikeres közművelődési tevékenység folytatása és magas szinten tartása mellett a múzeum életében eddig nem tapasztalt intenzitással belső múzeumi munkálatokba kezdett, melynek egyik legnagyobb eredménye a múzeum első teljes körű műtárgyrevíziója volt, amit rekordidő alatt sikerült

²⁰ Berettyóújfalu története 1981.

²¹ L.d. Sándor Mária írását jelen évkönyvben.

²² Részletes tájékoztatást kapunk minderről Kállai Iréntől, a múzeum vezetőjétől. Kállai 2017. 232., 268–276.

elvégezni a múzeum munkatársainak. (Ez a munka több, mint 45 000 műtárgy és dokumentumanyag kézbevétele és a leltári bejegyzésekkel való összevetését jelentette.) Célzott pályázati támogatások elnyerésével nagy lépést tettek előre a műtárgyvédelmi szempontoknak is megfelelő raktári körülmények kialakítása és a tárgyak restaurálása terén is, ezen eredmények elérését egy új külső raktár megszerzése is nagyban segítette. Nagy hangsúlyt fektetett továbbá a múzeum informatikai és digitalizálási képességének fejlesztésére, a műtárgyállomány online elérésére, adatbázisok kiépítésére, melyek nagyban elősegíthetik a gyűjteményi anyag kutatását és tudományos feldolgozását. Mindamellett, hogy elérte azt is, hogy a múzeumi évkönyvek valóban évente jelenjenek meg, fontosnak tartotta csatlakozni olyan országos kezdeményezésekhez is, amelyek további kapukat nyitnak meg a múzeum előtt mind a szakmai, mind a tudományos élet területén.²³

A Bihari Múzeum fél évszázados tevékenysége ékesen bebizonyította azt, hogy sohasem csak Berettyóújfalu múzeuma kívánt lenni, hanem az egész bihari térség múzeuma. Ezt hirdette és támasztotta alá már a múzeum első állandó kiállításának „*Bihari táj – Bihari emberek*” címe és tematikája, továbbá mindazok a később megvalósult rendezvények, programok is, melyek a bihari térség egészére kiterjedtek. Hogy milyen szinten és minőségben végezte vállalt feladatát és tevékenységét a múzeum, mi sem bizonyíthatja jobban annál, minthogy az utóbbi két évtizedben sorra nyerte el a szakma legrangosabb elismerését és kitüntetésait, nevezetesen az Év Múzeuma pályázaton a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma különdíját 2004-ben, ugyanezen pályázaton az Emberi Erőforrás Minisztériuma Kultúrpolitikáért Felelős Helyettes Államtitkársága különdíját 2004-ben²⁴ és 2011-ben,²⁵ a Poroszlai Ildikó-emlékérmet 2012-ben,²⁶ valamint „*48. év múzeuma, 2014*” kitüntető címet.²⁷ Szívből gratulálunk valamennyi elismeréshez!

²³ Mindezen elért eredményekről részletesen beszámol a múzeum vezetője, Török Péter, a múzeum munkásságát összesítő éves jelentésekben. Török 2021. 151–160.; Török 2022. 171–190.; Török 2023. 185–207.

²⁴ Kállai 2006b. 143.

²⁵ Kállai 2014. 304.

²⁶ Kállai 2014. 304–305.

²⁷ Kállai 2017. 231.

Az 50 éves jubileum alkalmából köszönetet mondok mindazoknak, akik az eltelt időszakban bármilyen formában – munkatársként, vezetőként, önkéntes segítőként, fenntartóként, mecénásként stb. – segítették a Bihari Múzeum munkáját, s kérem Mindnyájuktól azt, hogy tegyék ezt továbbra is annak érdekében, hogy „Csonka-Bihar” múzeumaként tovább gazdagodjon és gyarapodjon, s éljen meg még sok-sok 50 évet (5. kép).

5. kép. Dr. V. Szathmári Ibolya a visszatekintő előadását tartja a Bihari Múzeum 50 éves jubileumi ünnepségén 2024. október 19-én, a berettyóújfalui Zsinagóga Kultúrtérben. (Fotó: Fekete András)

Források és irodalom

Kézírtos források

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu (BM)

Ad. Adattár

VI. Irodalomtörténeti kézirat gyűjtemény

Szakirodalom

Berettyóújfalu története 1981.

Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula, Berettyóújfalu, 1981.

Dankó 1976.

Dankó Imre: A Bihari Múzeum története. In: A Bihari Múzeum Évkönyve I. Szerk. Módy György közreműködésével Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1976. 349–355.

Héthy 1976.

Héthy Zoltán: Jelentés a Bihari Múzeum 1974–1975. évi működéséről. In: A Bihari Múzeum Évkönyve I. Szerk. Módy György közreműködésével Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1976. 363–367.

Héthy 1978.

Héthy Zoltán: Összefoglaló jelentés a Bihari Múzeum 1976–1978. évi működéséről. In: A Bihari Múzeum Évkönyve II. Szerk. Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1978. 297–311.

Héthy 1982.

Héthy Zoltán: Összefoglaló jelentés a Bihari Múzeum 1979–1981. évi működéséről. In: A Bihari Múzeum Évkönyve III. Szerk. Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1982. 287–298.

Kállai 2001.

Kállai Irén: A Bihari Múzeum tíz éve: 1990–2000. In: A Bihari Múzeum Évkönyve VIII–IX. Szerk. Dr. Módy György és Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2001. 203–229.

Kállai 2005.

Kállai Irén: Harmincéves a berettyóújfalui Bihari Múzeum. Magyar Múzeumok, 11. (2005) 2. 27–30.

Kállai 2006a.

Kállai Irén: 1976–2006. 30 éves a Bihari Honismereti Tábor. In: A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2006. 211–240.

Kállai 2006b.

Kállai Irén: A Bihari Múzeum öt éve (2001–2006). In: A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2006. 141–162.

Kállai 2014.

Kállai Irén: Átalakulás – lehetőség. A Bihari Múzeum tevékenysége 2011–2013. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalú, 2014. 303–351.

Kállai 2017.

Kállai Irén: Sikeres átalakulások – A Bihari Múzeum tevékenysége 2014–2016 között. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalú, 2017. 229–304.

Kállai 2019.

Kállai Irén: Új célok felé, új utakon, új emberekkel – A Bihari Múzeum tevékenysége 2017–2018-ban. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIV. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalú, 2019. 175–201.

Sándorné 1976.

Dr. Sándor Mihályné: Egy régi berettyóújfalusi ház történetéről. In: A Bihari Múzeum Évkönyve I. Szerk. Módy György közreműködésével Héthy Zoltán. Berettyóújfalú, 1976. 277–284.

Török 2021.

Török Péter: Közgyűjtemények járványhelyzet idején – A Bihari Múzeum 2020. évi tevékenysége. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalú, 2021. 151–160.

Török 2022.

Török Péter: 2021 – a párhuzamok találkozása. Beszámoló a Bihari Múzeum munkájáról. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVII. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2022. 171–190.

Török 2023.

Török Péter: Mi jöhet még? Beszámoló a Bihari Múzeum 2022. évi tevékenységéről. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVIII. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2023. 185–207.

Sajtóforrások

Hajdú-bihari Napló

Internetes hivatkozások

Sándor 2025.

Sándor Mária: Falumúzeum? Tájház? Néprajzi ház! – Berettyóújfalu első kiállítóhelyének története (1960–1970).

<https://magyarmuzeumok.hu/cikk/falumuzeum-tajhaz-neprajzi-haz-berettyoujfalu-elso-kiallitohelyenek-tortenete-1960-1970>

(Utolsó letöltés: 2025. október 16.)

Ibolya V. Szathmári

Bihari Museum 50

As I see it – Personal recollections from the founding to the present

The author presents an edited version of her commemorative speech delivered at the jubilee celebration marking the 50th anniversary of the Bihari Museum, held on October 19, 2024. As a junior ethnographer at the Déri Museum, V. Szathmári Ibolya was present at the founding of the Bihari Museum and subsequently followed its fifty-year history, first as Director of the County Museums of Hajdú-Bihar and later as a member of the Board of Curators of the Foundation for the Bihari Museum. In her overview, she reflects on the major milestones in the museum's history, with particular emphasis on the work of professionals who served for extended periods in leadership positions.

Sándor Mária

50 év – (több mint) 50 kötet

A Bihari Múzeum és civil szervezeteinek kiadványai 1975–2025 között

A Bihari Múzeum megalapítása óta folyamatosan végez kiadói tevékenységet: a *Bihari dolgozatok* sorozat első kötetei már 1975-ben megjelentek, és a rákövetkező évben az első évkönyv is napvilágot látott. Azóta az intézmény, illetve a hozzá kapcsolódó két civil szervezet (a Bihari Múzeum Baráti Köre és a Bihari Múzeumért Alapítvány) több mint 50 tudományos és ismeretterjesztő munka megszületésénél bábáskodott kiadóként. Összeállításomban ezeket a köteteket veszem számba. Forrásul maguk a kiadványok szolgáltak, illetve a múzeum munkajelentései, továbbá a bemutatókról szóló sajtóhírek, a megjelent könyvekről napvilágot látó ismertető, recenziók.¹

Írásomban nem szólok arról a számtalan kötetről, amelynek létrehozásában a múzeum mindenkori munkatársai szerkesztőként vagy szerzőként részt vettek, de kiadásuk nem a múzeumhoz köthető. Összefoglalóm nem tartalmazza továbbá az állandó kiállításához készült vezetőket, az intézmény fénymásolással sokszorosított szórólapjait, a civil szervezetek reklámkiadványait, és a 2004 óta évente elkészülő kártya- (később: könyvjelző) naptárakat sem. A publikációmban szereplő kiadványok bibliográfiai leírását a tanulmány végén mellékletben adom meg.

Sorozatok

A Bihari Múzeum Évkönyve

A Bihari Múzeum megalapítása (1974) után két évvel látott napvilágot első évkönyve, az azóta eltelt öt évtizedben pedig még 18 kötet jelent meg, kisebb-nagyobb időközönként.²

¹ A kiadványok egy részének létrehozásában szerzőként, szerkesztőként személyesen is részt vettem.

² Jelen írás a 30. sorszámot viselő évkönyvben jelent meg, s mint láhattuk, az első kötet megjelenése óta 49 esztendő telt el. Ez alapján a 2025. évben megjelenő folyóiratnak a 49. számot kellene viselnie. Az ellentmondás oka az, hogy az első 40 esztendőben nem minden évben jelent meg

Évkönyvünk leginkább a Bihari Múzeum gyűjtőterületéről (a történeti Bihar vármegye napjainkban Magyarországra eső részéről) publikálja a természettudományi, régészeti, néprajzi, irodalomtörténeti, képzőművészeti témájú tanulmányokat, de az egyes kötetek néhány írás erejéig kitekintettek a történelmi vármegye ma országhatáron túli területére is. A mindenkori szerkesztők fontosnak tartják a történeti, néprajzi források közlését is.³ Az I–III., valamint a legutóbbi 12 kötetben a Bihari Múzeum tevékenységéről is olvashatunk összefoglalót az intézmény igazgatója tollából.⁴ Minden tanulmány végén található idegen nyelvű rezümé: az első kilenc kötetben német nyelvű, 2014-től angol nyelvű ez az összefoglaló.⁵

A szerzők között⁶ találjuk a múzeum munkatársait, illetve más tudományos intézmény dolgozóit, továbbá egyetemi hallgatók, illetve amatőr helytörténet-kutatók, néprajzi gyűjtők tanulmányai kaptak helyet évkönyveinkben. Periodikáknak több visszatérő szerzője van, közülük kiemelkedik Bakó Endre irodalomtörténész, akinek az első kötettől 2023-ig összesen 13 tanulmány fűződik a nevéhez.

A Bihari Múzeum eddig megjelent 19 kötete tartalmaz 190 tanulmányt, ezekből 60 a történelem/helytörténet, 41 a néprajz, 21 az irodalomtörténet/nyelvészet, 18 a régészet, 2 a természettudomány, 2 a képzőművészet, és 27 a muzeológia témaköréből merít, illetve 14 forrásközlés és 3 megemlékezés is helyet kapott bennük.⁷

évkönyv, s ilyen esetben a soron következő számot összevont kötetekként jelölték. Azonban ezek az összevont kötetek sokszor több eltelt évet is felölelnek a (legnagyobb szünet két évkönyvszám megjelenése között tízesztendő volt), de a számokat ennek ellenére csak két, egymást követő római számmal jelölték. Ezt a következetlenséget a 2009. évtől hagyta el az intézmény: azóta az évkönyv sorszáma összevont kötetekként is utal a felölelt esztendő számára. 2018 óta pedig valóban évente jelenik meg a Bihari Múzeum Évkönyve.

³ A Bihari Múzeum Évkönyvében jelent meg például először magyar fordításban Bél Mátyás *Bihar megye leírása* című műve. (Fordította: P. Szalay Emőke, jegyzetekkel ellátta Csorba Csaba). Évkönyvünk két ízben is közölte a fordítást: a II., illetve – javított jegyzetekkel – a XII–XIV. kötetben.

⁴ Kivételt képez ez alól a XXIII. kötet (2020).

⁵ A XX–XXII. kötetben (2017) angol és német nyelvű rezümé is olvasható.

⁶ A szerzők név szerint felsorolásától terjedelmi okok miatt itt eltekintünk.

⁷ A témaköröknél a tartalomjegyzékekben megadott besorolást vettem alapul, ez alól kivétel képez a XXVII. kötet, amelynek nincs a tartalomjegyzékében besorolás, ezért ott magam kategorizáltam a tanulmányokat.

A különálló cikkeket tartalmazó évkönyvek sorából kiemelkedik a 2020-as XXIII. szám, amely egy tematikus kötet, a *Barcsay család emlékére* alcímet viseli⁸ és CD-mellékletet is tartalmaz.⁹

Évkönyveink – a XXIII. kötet kivételével – B5 formátumúak, színes borítóval, fekete-fehér belívekkel.¹⁰ Az utóbbi két és fél évtizedben a kiadványok megjelenítése a Nemzeti Kulturális Alap (a továbbiakban: NKA) szakmai kollégiumának támogatásával valósul meg. Az eddig megjelent valamennyi évkönyv minden tanulmánya a Bihari Múzeum honlapján, a *Kiadványok* menüpont alatt elérhető.¹¹

Bihari dolgozatok (A Bihari Múzeum közleményei)

A Bihari Múzeum 1974-től 2013-ig a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet (későbbi elnevezése: Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága) tagjaként működött, amelynek élén az alapítás idején Dankó Imre állt.¹² A megyei igazgató ismert volt széles körű múzeumi kiadványszerkesztői tevékenységéről,¹³ vezetősége idején megalakuló, és a korábban létező kismúzeumok az ő inspirálására indították újtjukra tudományos-ismeretterjesztő közleményeik sorozatát.¹⁴

⁸ A Bihari Múzeum egy régi adósságát törlesztette azzal, hogy e kötetben feldolgozta az ifj. dr. Barcsay László által ajándékozott sokszínű és nagy mennyiségű műtárgyat, dokumentumot: többek között az egykori járásbíró édesapja és a saját fotóit tartalmazó Barcsay-fotóarchívumot, amelyről három tanulmány is született az évkönyvben. Ezekon kívül a szintén a múzeumban őrzött Barcsay-játékgyűjteményről és a cserkészetről (amelyhez kapcsolódó tárgyakat szintén adományozott az intézménynek), illetve a család történetéről és a Barcsayak lakóházáról is olvashatunk tanulmányt ebben a kötetben.

⁹ A XXIII. szám CD-melléklete a Barcsay-emlékiratok hét kötetét, illetve a Barcsay-fotóarchívum felvételeit tartalmazza.

¹⁰ A múzeum valamennyi tudományos kiadványa B5 formátumban és a fekete-fehér belívekkel, színes borítóval jelent meg, igaz ez: a Bihari dolgozatok, a Fejezetek Berettyóújfalu történetéből sorozatok számaira, illetve a konferenciakötetek és az egyedi kiadványokra.

¹¹ Közvetlen elérés: <http://biharimuzeum.hu/bmekonyvek>

¹² Dankó Imre 1969. július 1-jétől nyugdíjazásáig, 1983. január 1-jéig volt igazgatója a Déri Múzeumnak, és vele együtt a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezetnek. Dankó 1997. 11.

¹³ Vö. Sándor 2025.

¹⁴ V. Szathmári 2010. 327. Ilyen például a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumhoz kötődő *Hajdúsági közlemények* (indulás éve: 1974) vagy a Balmazújvárosi Múzeum kiadványsorozata, az *Újvárosi dolgozatok* (első kötetének megjelenési ideje: 1977). Nyakas 1978.

Ebbe a sorba illeszkedik az 1975-ben indult Bihari dolgozatok széria is, amely a Bihari Múzeum közleményei alcímet viseli. Célja a „*jól körülhatárolható bihari táj anyagi és szellemi kultúráját bemutató nagyobb lélegzetű írások*” közreadása, a tudományos ismeretterjesztés szándékával.¹⁵ A sorozat 11 kötetéből az 1989-ig megjelent kilenc kiadvány a Berettyóújfalui Nagyközségi (később: Városi) Tanács anyagi támogatásával látott napvilágot.

Az első kötet az irodalomtörténet témaköréből merít: *Nadányi Zoltán élete és költészete* címmel jelent meg Bakó Endre tollából. A „bihari trubadúr” később elismert kutatójává váló irodalomtörténész e füzet lapjain foglalja össze első ízben¹⁶ a költő életrajzát, munkásságát, s egy kritikákból, újságcikkekből összeállított válogatást is közöl.¹⁷

A második füzet viszont egy korábban megjelent tanulmány újraközlése volt: Módy György *Néphagyomány és helytörténet – A népi tudás és a valóság kapcsolatának folklorisztikai vizsgálatához* című publikációja vált hozzáférhetővé szélesebb közönség számára a sorozat részeként.¹⁸ A szerző az általa a biharkeresztesi régészeti ásatások kapcsán megismert, a magát kincslátónak tartó váncsodi „Pénzásó” Balogh Sándorról készített esettanulmányát elemzi: közölve az adatközlő négy, bihari régészeti lelőhelyekhez (berettyószentmártoni Korhán-halom, gáborjáni földvár, Váncsod, Szentpéterszeg) köthető legérdekesebb történetét, amelyekhez régészeti-történeti, illetve folklorisztikai megjegyzéseket és kutatástörténeti magyarázatokat fűz.

A harmadik, az előzőeknél terjedelmesebb füzet szintén egy megjelent évkönyv-publikáció újraközlése.¹⁹ Varga Gyula *Érmelléki szőlőkultúra* című tanulmánya a történeti Bihar vármegye meghatározó, ma nagyrészt határon túlra eső tájegységének, az írás megszületésének idején is már csak nyomokban létező, egykor jelentős bortermelő vidékét vizsgálja. A dolgozatot a Déri Múzeum etnográfusa gazdagon illusztrálta fényképekkel.²⁰

¹⁵ Héthy 1975. 3.

¹⁶ Vö. Szémánné 2019.

¹⁷ A kötet impresszumából kiderül: 800 példányban, a Nyíregyházi Tempó Ipari Szövetkezet nyomdájában készült.

¹⁸ Az írás Déri Múzeum 1974. évi évkönyvében jelent meg azonos címmel. Módy 1975.

¹⁹ Szintén a Déri Múzeum 1974. évi évkönyvében jelent meg azonos címmel. Varga 1975.

²⁰ A Bihari dolgozatok 3. füzetének bemutatására ld. Csoma 1978.

Sorozatunk negyedik kötete a múzeum talán legszélesebb körben hasznosított kiadványa. Ez Bencze Lászlóné dr. Mező Judit bihari népdalgyűjteménye, amely először 1977-ben (a külső borítón 1978-as évszám szerepel), jelent meg *Szivárványos az ég alja* címmel. A népzene kutató 1974–75-ben a berettyóújfalui tanács felkérésére végzett Bihar területén gyűjtési munkát, s ennek eredményeként 128 dallamot (25 bihari községből összesen 73 adatközlő énekét) adott közre kottával együtt. A borítót és a lapokat a furtaí hímzés mintakincsének motívumai díszítik, amelyeket Varga Dánielné Juhász Erzsébet (1923–2000) népi iparművész rajzolt. A kötet végén Szűcs Sándor néprajzkutató (1903–1982) *A régi vándor dudásokról, hegedűsökről* írt tanulmánya található, utána jegyzetek és mutatók következnek. A gyűjteményt az iskolai oktatásban, népdalversenyek során is hasznosították, illetve népzenei együttesek, pávakörök körében nemcsak Biharban, hanem országszerte is kedvelt volt. A siker arra sarkallta a szerkesztőket, hogy a daloskönyvet újra megjelentessék. (A második kiadás a piros alapszín helyett kék borítóval, de változatlan tartalommal 1981-ben jelent meg.²¹)

Az ötös füzet 1979-ben látott napvilágot. A *Herpály* című összefoglalót a Berettyóújfalui határában található apátsági templomrom 1972–75 között régészeti feltárásának egyik vezető szakembere, Módy György írta. Ez a kiadvány az ásatás és műemléki helyreállítás korábban már megjelent dokumentációjánál²² többre vállalkozik: teljes áttekintést ad a ma Herpály pusztának nevezett terület múltjáról, bemutatja az őskori Földvárhalom világhírré szert tevő újkőkori és bronzkori településeit, és egy 19. századi leletet, az úgynevezett herpályi pajzsdudort is vizsgálja.²³ A 6. és a 7. sorszámot viselő füzet 1980-ban jelent meg, mindkettő a Bihari Múzeum Évkönyvében megjelent írásokat közöl újra.

Az intézmény 1975-ben emlékezett meg tájegységünk első helytörténeti írójának tekintett O'sváth Pál fő művének, a *Bihar vármegye Sárréti járásának leírása* című kötet megjelenésének 100 éves évfordulójáról: az év októberében kiállítás nyílt a csendbiztos életéről, munkásságáról, a megnyitót pedig emlékülés követte.²⁴

²¹ Sándor 2014. 262–264.

²² Módy – Kozák 1976.

²³ Vö. Sz. Máthé Márta: Herpály története. Hajdú-bihari Napló, 37. (1980) 9. 1980. jan. 12. 5.

²⁴ Héthy 1978. 245.

A Bihari dolgozatok 6. száma a konferencián elhangzott előadások szövegének újraközlése.²⁵ A szerkesztő, Héthy Zoltán bevezetője után Papp Antal földrajzi megközelítésből, Varga Gyula agrártörténeti, míg Ujváry Zoltán folklorisztikai szempontból elemzi O'sváth 1875-ös művét.

A Bihari dolgozatok 7. kiadványa, amely a *Bihari halmok* címet viseli, három régész neve alatt jelent meg. Az összeállítás „Csonka-Bihar” területéről azoknak a halmoknak a leírását tartalmazza, amelyeket Zoltai Lajos (1861–1939), Sőregi János (1892–1982) és Módyne Nepper Ibolya különböző korszakokban terepbejárás, helyszíni szemle során megkeresett.²⁶ Eddig tartott a Bihari dolgozatok azon köteteinek sora, amelyet Héthy Zoltán szerkesztett.

A következő füzetre hét esztendő kellett várni: 1987-ben²⁷ jelent meg Szekerczés Pál munkája. A kutató a Tiszántúli Egyházkerület Levéltárában különböző egyházmegyei iratokból 75 (kb. fele ma határon túlra eső) bihari település iskoláira vonatkozó adatokat közöl a 19. század első feléről. A *Bihar megyei népiskolák, tanítók és díjlevelek 1800–1847 között* című sorozatkötet szerkesztője Dologh Sarolta, a Bihari Múzeum akkori vezetője volt.²⁸

1989-ben egy különleges forrás közreadásával jelentkezett vizsgált sorozatunk: Zsupos Zoltán, a múzeum egykori muzeológusa, később vezetője, 1984 nyarán bukkant rá néprajzi gyűjtései során Biharkeresztesen egy kéziratot könyvecskére, amelybe Kis István különböző hallott és olvasott irodalmi alkotásokat jegyzett 1902-ben, nagyváradi katonasága idején. A néprajzkutató az eredeti kéziratban található 82 alkotásból 23-at válogatott be a kiadványba, s ezekhez Xantus Gyula festőművész alkotásait²⁹ fűzte illusztrációul. A Császi Irén szerkesztésében,

²⁵ A Bihari Múzeum Évkönyve II. kötetében jelentek meg először.

²⁶ A Sőregi Jánostól megszerzett anyagot M. Nepper Ibolya bővítette ki. Az írás *Hajdú-Bihar megye halomkatasztrofe I. (Bihar)* címen a Bihari Múzeum Évkönyve II. kötetében jelent meg. M. Nepper – Sőregi – Zoltai 1978.

²⁷ A belső borítón az 1988-as évszám szerepel.

²⁸ Itt kell megjegyezzük, hogy ugyancsak *Bihari dolgozatok* sorozatcím alatt jelent meg Szekerczés Pálnak egy másik munkája (*Tanítói díjlevelek Békés megyében 1800–1868*). A berettyóújfalui kiadványhoz hasonló a borítója, és a bevezető tanulmányok is megegyeznek. Tekintve azonban, hogy az 1988-as kötet kiadási helye Békéscsaba és kiadója a Békésmegyei Tanács v. b. művelődési osztálya, továbbá, hogy a későbbi összefoglalók szerint ez a kiadvány nem került a Bihari Múzeum közleményei sorozat részeként sehol említésre, és sorszámommal sem jelölték – jelen munkában sem tekintem a *Bihari dolgozatok* sorozat részének.

²⁹ A fotókat Tóth István készítette.

a gyűjtő bevezető tanulmányával közreadott, „*Katona nélkül mit sem ér a mennyiség ...*” – *Válogatás Kiss István nagyváradi kézíratos katonakönyvéből* címet viselő füzet 1989-ben jelent meg.

A Bihari dolgozatok 10. és 11. kötete a Bihari Diéta konferenciasorozat két kiadványa – ezekről bővebb ismertetés a *Konferenciakötetek* cím alatt olvasható.

Források és Adatok Bihar Történetéhez

A 2010-ben elindult szériából (ötletgazda és sorozatszerkesztő: Török Péter) eddig csak egy kötet jelent meg. Ez a kiadvány a kiemelkedő jelentőségű helytörténeti íróhoz, Osváth Pálhoz kapcsolódik, akiről már születtek a Bihari dolgozatok sorozatban publikációk. Ezúttal Seres István, a csendbiztos életének és munkáinak kutatója a múzeumban őrzött önéletrajzát és egyéb levéltári forrást rendezett sajtó alá, látta el jegyzetekkel és bevezető tanulmánnyal. A kötet megjelenítéséhez a Bihari Múzeum Baráti Köre is hozzájárult, mégpedig az összefoglaló angol fordításának költségével és a sorozat emblémájának elkészíttetésével, ez utóbbit Tóth M. Zsuzsanna grafikusművész tervezte.

Fejezetek Berettyóújfalu történetéből

A Bihari Múzeum legutóbbi vezetése tudatosan kívánta felváltani az intézmény addigi tudományos szerepvállalásának ad hoc jellegét.³⁰ Török Péter kinevezésének első évétől kezdve a múzeum egy kutatói-intézményi hálót épített ki,³¹ amelyre alapozva – miután lehetőség nyílt az anyagi háttér megteremtésére – meg tudta valósítani tudományos kiadványok, monográfiák megjelenítését is magában foglaló nagyszabású terveit. A forrás biztosításának lehetőségét a NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiumához benyújtott pályázat jelentette 2021-ben,³² amely során az elnyert támogatásából négy tudományos kötet is napvilágot láthatott. Így indulhatott útjára 2023-ban a *Fejezetek Berettyóújfalu történetéből* című sorozat. A széria szerkesztőjének nem titkolt – már korábban is

³⁰ Török 2024a. 77.

³¹ Török 2024a. 77–78.

³² A pályázat címe: „A berettyóújfalu járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozása Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfiák, konferencia megvalósítására.” Török 2024a. 77.

megfogalmazott – célja az volt, hogy a legutóbbi településmonográfia, az 1981-ben napvilágot látó, Varga Gyula által szerkesztett *Berettyóújfalu története* kötet³³ megjelenése óta eltelt időszak új tudományos eredményeinek, illetve az egykor egyáltalán nem, vagy felületesen – s helyenként az uralkodó ideológia által áthatva – vizsgált témáknak is teret adjon.³⁴ Az új sorozat részeként a településünk múltja iránt érdeklődők két év alatt három, hiánypótló kötetrel bővíthették helytörténeti könyvtárukat.

Az első sorszámot viselő részben, *Berettyóújfalu településtörténete a középkorban* címmel a népvándorlás korától a 16. század közepéig az elődtelepülések történelmét dolgozza fel Bocsi Zsófia régész-történész és Gulyás László Szabolcs történész szerzőpárosa.

A sorozat második kötete Husvéth András, Kovács Gergely, Szikla Gergő, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárának munkatársai által jegyzett mű *Az iparosított faluváros – Berettyóújfalu szonjetizálásától a várossá válásáig* címet viseli. Ez a kiadvány igazán hiánypótló, hiszen településünk 1944 és 1979 közötti történetét dolgozza fel: e korszakra vonatkozó átfogó munka korábban még nem készült. A sorozatszerkesztő ugyanakkor kiemeli: ebben a kötetben „*az alapkutatások által felszínre hozott eredmények csak megnyitják az utat a további feltárás előtt, de teljesnek nem tekinthetjük*”, de jelentősége abban áll, hogy „*egy olyan időszak feldolgozásának elindítására vállalkozott, amely napjainkig erőteljesen átpolitizált, érzelmeket, sok esetben komoly indulatokat kiváltó kérdéseket rejt magában akár a holokauszt, akár kulákkérdés, a kollektivizálás, vagy az 1956-os forradalom és szabadságharcot illetően*”.³⁵

A sorozat harmadik számú kötete Berettyóújfalu és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdéseit vizsgáló tanulmányokat, illetve forrásközléseket tartalmaz. Mezei Milán, a múzeum történész munkatársa írásában a berettyóújfalui zsidó közösség kialakulásának történetét vette vizsgálat alá. Szendrei Ákos két munkával is jelentkezett a kötetben: a 1848–49-es berettyóújfalui és berettyószentmártoni nemzetőr-állítás társadalomtörténeti vonatkozásai mellett a történész összefoglalót készített a berettyóújfalui országgyűlési választókerületben 1848 és 1918 között mandátumot szerzett képviselőről. A kötet

³³ Berettyóújfalu története 1981.

³⁴ Kolozsvári – Török 2010. 8.

³⁵ Török 2024a. 78.

végén egy hét forrás közléséből álló függelék található, amelyet Vékonyné Kovács Gabriella levéltáros állított össze, s melyben megjelentetésre került a Sárréti járás nemzetőreinek névsora, illetve településünk 19. századi házösszeírásairól és házszám-kiosztásairól is tájékozódhatnak a kutatók. A Bihari Múzeum honlapján a kiadványok elérhetőek.³⁶

Múzeumpedagógiai kiadványok

Bihari Értékek

A Bihari Értékek intézményünk múzeumpedagógiai füzet sorozatának címe, amely 2015 és 2017 között jelent meg, összesen kilenc füzettel. (Ez az intézmény történetének azon időszaka, amikor a legtöbb múzeumi szakember dolgozott itt, s közülük Csarkó Imre történész és Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus is végeztek múzeumpedagógiai tevékenységet, az egy fő néprajzos muzeológus-múzeumpedagógusi státuszban lévő kolléga mellett.³⁷) A szerzők az intézmény munkatársai közül kerültek ki, a sorozat szerkesztője Kállai Irén múzeumigazgató,³⁸ szakmai lektorként kötetenként más-más szakember nevét olvashatjuk.³⁹

Az első két füzet, a Bihari Értékek 1. és 2. a *Furtai barangoló* címet viseli. Az első kiadvány a 6–10 éves korosztály számára tartalmaz feladatokat, a második füzet a 10–14 év közötti diákoknak készült. Mindkettőt Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus-múzeumpedagógus írta és szerkesztette.⁴⁰

³⁶ <http://biharimuzeum.hu/fejezetek>

³⁷ Kállai 2017. 237.

³⁸ Kállai Irén 2016. február 1-től a Bihari Múzeumot is magába olvasztó Berettyó Kulturális Központ igazgatója lett, a múzeum vezetését átadta Korompainé Mocsnik Mariannának, aki korábban egy éven keresztül, dr. Krajczárné Sándor Mária távollétében a múzeumpedagógusi státuszt töltötte be. Kállai 2017. 234.

³⁹ A legtöbb füzetet a sorozatban Korompainé Mocsnik Marianna etnográfus-múzeumpedagógus lektorálta (hozzá Kállai Irén csatlakozott lektortársként az 5–6. füzetben), kivéve, amikor ő volt a szerző, ebben az esetben V. Szathmári Ibolya (Bihari Értékek 1–2.), illetve Kállai Irén neve (Bihari Értékek 4–5.) szerepel lektorként.

⁴⁰ A kiadvány a Földművelésügyi Minisztérium és a Hungarikum Bizottság támogatásával, a furtai Juhász Erzsébet Hagyományörző Egyesület pályázatából készült, a „*Furtai Érték Tárisznya program-sorozatot foglalkoztató füzetekkel*” című projektben.

A harmadik füzet egy irodalomtörténeti emléket dolgoz fel: 1935-ben Biharból indult útjára a Kelet Népe folyóirat, amely később országos lappá fejlődött. A periodika első számai Berettyóújfaluban, az egykori községháza épületében lévő, Adler József nyomdájában láttak napvilágot. A 80. évforduló kapcsán, 2015-ben Szémánné Veres Gabriella kiállítás⁴¹ rendezett az NKA támogatásával.⁴² A beadott pályázat része volt a tárlathoz kapcsolódó pedagógiai program megvalósítása, illetve a kiadvány megjelentetése is, amelyet a *Kelet Népe 80 – A Sebes-Körös partjától az Adler-nyomdáig* címmel, a 12–18 éves korosztály számára készített a kurátor.

Intézményünk 2015 májusában vette át az „Év múzeuma, 2014” elismerést,⁴³ s a díjjal járó pénzjutalomból készült el a Bihari Értékek negyedik fürete, amely a Bihari Múzeum korábbi állandó kiállításának egyik legnépszerűbb néprajzi részéhez, az *Élet a vízvilágban* című teremhez kapcsolódott. A füzetet *Amiről a Sárét mesél* címmel, 7–14 éves tanulóknak készítette Korompainé Mocsnik Marianna 2015-ben.

2016 őszén, szeptember 23-án, Kádár vitéz halálának évfordulóján rendezett emlékdélutánra időzítve jelent meg a Bihari Értékek sorozat 5. kötete a Bihari Múzeumért Alapítvány finanszírozásában.⁴⁴ Csarkó Imre szerkesztésében *Vitéz Kádár István és kora* címmel a 10–14 éves korosztály számára készült az 1658-ban Berettyóújfalú határát az országot dúló tatár seregektől védő, hősi halált halt vitéz életének megismertetésére. A kiadást a vitéz leszármazottja, Kádár Gyula is támogatta.⁴⁵

A hatodik füzet témája ismét történelem, Csarkó Imréhez szerzőként a fiatal segédmuzeológus, Bagdi László csatlakozott. A múzeumpedagógiai segédanyag a *Cserkészet 110* című időszak kiállításához készült a 10–14 éves korosztály számára.⁴⁶

A 7. sorszámú Bihari Értékek-füzet szintén egy időszak kiállításához készült: az Arany János születésének 200. évfordulója alkalmából megrendezett, *Gyer-
tek elő, szép regém van* című, a bihari születésű költő balladaköltészetét bemutató tárlathoz. A múzeumpedagógiai kiadvány azonos címmel jelent meg. A kiállítás

⁴¹ A kiállítás címe: *Kelet Népe 80 – A Sebes-Körös bódjától az Adler-nyomdáig*.

⁴² Pályázati azonosító: NKA 3506/02037. Pályázó: Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár.

⁴³ Kállai 2017. 231.

⁴⁴ Kállai 2017. 256.

⁴⁵ A kiadó megjelöléseként ekkor már a Berettyó Kulturális Központ nevét találjuk.

⁴⁶ A füzet a NKA támogatásával készült.

kurátora és a segédanyag szerzője Szémánné Veres Gabriella volt. A 2017-ben napvilágot látó kötet célcsoportja a 12–18 év közötti diákok.⁴⁷

A 8. kiadvány eltér a sorozat többi részétől: ez nem A5-ös formátumú füzet, hanem A4-es gyűjtőmappa, benne különálló feladatlapokkal. A téma a Sárret egykori vízivilága és a hozzá kapcsolódó őszi foglalkozások, viszont a célközönség ezúttal az óvodások voltak. Ahogy a 4. Sárret-füzetet, ezt is Korompainé Mocsnik Marianna írta és szerkesztette.⁴⁸

A Bihari Értékek utolsóként megjelent része az *Olimpia: az olajágtól a tölgyig – Kabos Endre, a vívás bajnoka* címet viseli. Kabos Endre, háromszoros olimpiai bajnok, kardvívó, Berettyóújfaluban ültette el a berlini győzelme alkalmával kapott tölgyfacsemetét. Az esemény 80. évfordulója óta a Berettyó Kulturális Központ minden esztendőben megrendezi a Kabos Endre-emléknapot. 2017 novemberében került bemutatásra a múzeumpedagógiai segédanyag, amely az olimpiai bajnok élete és eredményei mellett az olimpiák történetét is nyomon követi. A füzetet Krajczárné Sándor Mária múzeumpedagógus és Kecse Gabriella magyartanár a 12–16 éves korosztály számára ajánlják. A Bihari Múzeum mellett a Bihari Múzeum Baráti Köre neve is olvasható mint kiadó, ugyanis a civil szervezet pályázat útján szerzett támogatása révén az eddigieknél nagyobb példányszámban jelenhetett meg a kiadvány.⁴⁹

Pályázatokhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai kiadványok

A Bihari Múzeum első nagyobb lélegzetű európai uniós pályázata a *Bihari „múzeumi tanoda”* címet viselte, amely a *Múzeumok Mindenkinek program a múzeumok oktatási-képzési szerepeinek erősítése, támogatása* című pályázat⁵⁰ keretében került megvalósításra. Ennek információs módszertani kiadványaként jelent meg egy A5-ös formátumú, színes füzet 2010-ben, amelyet Sándor Mária néprajzos muzeológus-múzeumpedagógus állított össze. A füzet a projekthez kapcsolódó programokon kívül összefoglalja a Bihari Múzeum múzeumpedagógiai szakmai irányelveit is.

⁴⁷ A füzet a NKA támogatásával készült.

⁴⁸ A kiadvány szerkesztése az Emberi Erőforrások Minisztériuma Járasszékhely Múzeumok szakmai támogatása *Gyere velünk a múzeumba!* programsorozat keretében valósult meg 2017-ben.

⁴⁹ A támogató a Szerencsejáték Nonprofit Kft. volt.

⁵⁰ Projektgazda: Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága.

A következő EU-s pályázat a *Bihari vándortarisznya – a Bihari Múzeum tanórán kívüli és szabadidős tevékenységei* címet viselte.⁵¹ Ehhez szintén készült egy szakmai információs kiadvány 2011-ben, amelyet a projektben résztvevő munkatársak: Kállai Irén, dr. Krajczárné Sándor Mária, Kurcz Beatrix, Szűcs Endre, Tóthné Varga Katalin, valamint Tóth András pedagógus állítottak össze.

2017–2018 során a Bihari Múzeum egy különleges mintaprojekt helyszíne volt: a törvény által előírt 50 órás Iskolai Közösségi Szolgálat (IKSZ) élményorientált, tartalmas eltöltésére, ugyanakkor ismeretátadást és az önkéntesség megkedvelését szolgáló programot talált ki Korompainé Mocsnik Marianna a részt vevő középiskolás diákok számára. Az IKSZ – *Történetek a bőrröndből* című színes projektfüzetben⁵² – az ötletgazda és fő megvalósító szerkesztésében – a programban részt vevő múzeumi szakemberek, és a mentortanárok is leírták tapasztalataikat.

Konferenciakötetek

Bihari Diéta

A Bihari Diéta tudományos előadás-sorozat első ülését a millecentenárium évében, 1996-ban rendezték meg, Berettyóújfaluban, a főszervező dr. Matolcsi Lajos volt. A konferencia anyagából a Bihari dolgozatok, a Bihari Múzeum közleményei sorozat 10. számaként jelent meg egy tanulmánykötet, a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszékének közreműködésével. A kiadvány tíz tudományos írást tartalmaz: elismert kutatók, egyetemi professzorok⁵³ a helytörténet, néprajz, irodalomtörténet témaköreiben publikálták benne bihari vonatkozású eredményeiket.

A Bihari Diéta konferenciasorozat⁵⁴ következő három részét szintén Berettyóújfaluban rendezték meg, a konferenciakötetek kiadási helye azonban Debrecen: a Kossuth-egyetem néprajzi tanszékének sorozatában, az Ethnicában jelentek meg.⁵⁵

⁵¹ Projektgazda: Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága.

⁵² Készült a *Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek* című kiemelt projekt kiadványaként. Megbízó: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

⁵³ A kötetben publikálók névsora: Süli-Zakar István, Orosz István, Balassa Iván, Varga Gyula, Dankó Imre, Karacs Zsigmond, Bakó Endre, Gazdag István, Molnár Ambrus, Ujváry Zoltán.

⁵⁴ A sorozatot eredetileg háromalkalmasra tervezték: a millecentenáriumtól (a honfoglalás 1100. évfordulójáig) a milleniumig (az államalapítás 1000. évfordulójáig). Matolcsy 2001. 6.

⁵⁵ Bihari Diéta II.; Bihari Diéta III.; Bihari Diéta IV.

A Bihari Diéta V. kötete 2004. október 18-ra, a múzeum állandó kiállítása 2. ütemének megnyitójára, és a konferencia napjára készült el, a Bihari Múzeumért Alapítvány kiadásában, a Bihari dolgozatok sorozat újraindításának szándékával, annak 11. részeként. Szerkesztője dr. Matolcsi Lajos, a szerkesztésben és a szervezésben Kállai Irén működött közre.⁵⁶ Ezúttal 19 szakember és honismereti kutató osztotta meg a helytörténet, a néprajz, az irodalomtörténet egy-egy kisebb részterületén elért eredményeit.⁵⁷

2007-től a Bihari Múzeum és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek, valamint a Parola Közhasznú Egyesület látja el a Bihari Diéta szervezői feladatát,⁵⁸ amely attól kezdve rendszeresen, két évente kerül megrendezésre. Az új szervezők arra törekednek, hogy tematikát adjanak az aktuális konferenciának: egy adott témát körbejárva, az országos jelentőségű kérdésektől az esemény, események bihari vonatkozásaiig.⁵⁹ A 2007 novemberében megrendezett VI. Bihari Diéta előadásainak vezérfonalát az első magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc témaköre adta,⁶⁰ míg 2009-ben egy tervezett új Berettyóújfalu-monográfia kapcsán előtanulmányokat prezentáltak településünk múltjából.⁶¹ A két konferencia anyagából 2010-ben jelent meg az összevont kötet, összesen hét (három plusz négy) írást tartalmaz,⁶² a kiadvány végén név- és helymutatóval.⁶³

A sorozat eddig megjelent, utolsó része, a Bihari Diéta VIII–IX. kötete a Bihari Múzeumért Alapítvány, valamint a Bihari Múzeum és Sinka István Városi Könyvtár összevont intézménynek közös kiadásában jelent meg. A 2014-ben Berettyó-

⁵⁶ Kállai 2006. 160.

⁵⁷ A kötet szerzői: Barcsay László és Nyíri Sándor, Mujacsics Levente, Radics Kálmán, Süli-Zakar István, Bujdosó Zoltán, Baranyi Béla, Dankó Imre, Bényei Miklós, Nyakas Miklós, Bakó Endre, Kiss F. József, Bódi Erzsébet, Vargáné Matolcsi Mária, Kocsis Csaba, Kanalasné Harasztosi Judit, Matolcsi Lajos, Papp Gyula és Vezendiné Borbély Margit.

⁵⁸ Kolozsvári – Török 2010. 7.

⁵⁹ Kolozsvári – Török 2010. 7.

⁶⁰ Kolozsvári – Török 2010. 7.

⁶¹ Kolozsvári – Török 2010. 8.

⁶² A szerzők: Fleisz János, Míru György, Petró Leonárd, Bényei Miklós, Szálkai Tamás, Szilágyi Zsolt, Szendrei Ákos, Bartha Ákos, V. Matolcsi Mária.

⁶³ A mutatókat készítette: Lisztes Nikolett és Török Péter.

szentmártoni község első írásos említésének nyolcszázadik évfordulója alkalmából rendezett 9. ülésszakon elhangzott előadások kiegészített és kibővített változatban, egy fiatal kutatócsoport tagjainak⁶⁴ tanulmányai olvashatók, amelyek a történelem, a folklór és az emberélet sorsfordulói helyi vonatkozásait vizsgálják. A függelékben forrásközléseket olvashatunk az egyik szerkesztő, Mezei Milán válogatásában. Ugyancsak a történész válogatta a kötet mellékleteként megjelent CD-n további forrásokat a ma már Berettyóújfaluhoz tartozó település múltjához. Ezen a lemezen tették a nagyközönség számára elérhetővé Császiné Vitális Julianna Berettyó-szentmártonról⁶⁵ írt helytörténeti munkáját is. A Bihari Diéta legutóbbi kötetének sikerét mutatja, hogy 2015-ben még 100 példányt kellett utánnyomtatni a 2014-ben megjelent 200 darab után.⁶⁶

Egyéb konferenciakötetek

2008 őszén Török Péter a kezdeményezésére indult útjára „*A tudományos Bihar-kutatásért*” című konferenciasorozat – amely azóta a Bihari Diétával felváltva, két-évenként kerül megszervezésre –, célja a tudományos Bihar-kutatással foglalkozó szakemberek összefogása volt.⁶⁷ Az itt elhangzott referátumok megjelentetését a kezdetektől online formában tervezték bemutatni. Az Új Nézőpont⁶⁸ internetes folyóirat hasábjain azóta is publikálják mindkét bihari konferencia⁶⁹ előadásait, azonban a 2016-ban, *Az Észak-alföldi régió városainak szocialista kori története* címmel megrendezett esemény referátumai papír alapon is olvashatóak. A konferenciára a szervezők a közös régióhoz tartozó, illetve határon túli előadót is hívtak, együttműködve a budapesti Legenda Közművelődési Egyesülettel, akik korábban már két hasonló témájú és tematikájú tudományos ülést rendeztek. A témával foglalkozó, Hajdúböszörményből, Debrecenből, Szolnokról, Jászberényből, Budapestről és Nagyváradról érkező történészek és levéltárosok számoltak be kutatásaikról.

⁶⁴ A kutatócsoport kötetben publikáló tagjai: Mezei Milán, Duró Ferenc, Pákozdi Dávid.

⁶⁵ Az eredeti kézirat egyik példánya a Bihari Múzeum gyűjteményében érhető el.

⁶⁶ Kállai 2017. 249.

⁶⁷ Kállai – Sándor 2009. 323.

⁶⁸ <http://ujnezopont.biharkutatas.hu/>

⁶⁹ A Bihari Diétának 10. ülésszakától kezdve nincs papír alapú publikálási formája.

Az előadások szerkesztett változata – a konferenciával megegyező címmel – 2018-ban látott napvilágot a Bihari Múzeumért Alapítvány kiadásában 150 példányban,⁷⁰ hét szerző hat tanulmányával,⁷¹ amelyből négy érintette Bihar megyét és közvetlenül Berettyóújfalut is.

A „*Ne felejt*” nevet viselő programsorozat keretében, 2016. október 19-én, az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójának tiszteletére került megrendezésre az *1956 – Nagyszüleink harca értünk* című konferencia a Bihari Múzeumban.⁷² A rákövetkező évben, azonos címmel jelent meg az elhangzott előadásokból összeállított kötet, Kolozsvári István szerkesztésében. A kiadványban nyolc tanulmány⁷³ olvasható, közülük hat a forradalom és szabadságharc berettyóújfalui vonatkozásairól, illetve egy összeállítás, amely a Bihari Hírlap a helyi, október 23-i megemlékezésekről megjelent tudósításokat tartalmazza.⁷⁴

A legfrissebb konferenciakötetünk *A divat mondja meg, hogy ki vagy?! – Viseletek és történetek az öltözködés múltjából és jelenéből* címet viseli. A Bihari Múzeum 2023. szeptember 18–19-én azonos címmel rendezett kétnapos szimpóziumot, amelyen az ország minden tájáról érkező előadók a divat változásait, megjelenési formáit tárgyalták egy-egy esetpéldán keresztül.⁷⁵ Az elhangzott 15 előadásból 10 került be a 2024-ben megjelent konferenciakötetbe.⁷⁶ A konferenciakötetek közül a Bihari Múzeum honlapján az 1956-os és a viselettörténeti kiadvány érhető el.⁷⁷

⁷⁰ A kötetet szerkesztette: Koltai Gábor és Török Péter.

⁷¹ Szerzők: Szikla Gergő, Szilágyi Ferenc, Sebők Balázs, Husvéth András és Kovács Gergely, Bulcsu László, Babosi László.

⁷² Kállai 2017. 250.

⁷³ A kötet szerzői: Bagdi László, Csarkó Imre, Fekete Márk, Husvéth András, Kolozsvári István, Korompai Balázs, Korompainé Mocsnik Marianna, Kovács Gergely, Varjasi Imre.

⁷⁴ A programot és a kötet megszületését az 1956-os forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott Emlékbizottság támogatta.

⁷⁵ Török 2024b. 7.

⁷⁶ Szerzők: Bálint Ferenc, Bathó Edit, Czingel Szilvia, Gyönyörűné Erdei Judit, Kollár Csilla, Paál Zsuzsanna, Szulovszky János, Tömő Ákos, Vámosi Katalin, Veres Emese Gyöngyvér. A kötet megjelenését az NKA Géniusztámogatás program támogatta.

⁷⁷ http://biharimuzeum.hu/egyeb_kiadvanyok

Egyedi kiadványok

Ebben a fejezetben azokat a tudományos-ismeretterjesztő kiadványokat veszem számba, amelyek nem tartoznak sorozathoz, s a fő kiadójuk a Bihari Múzeum (illetve 2013-ig a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2013 után a Berettyó Kulturális Központ).

Ujváry Zoltán neves etnográfus, folklórkutató a Kárpát-medencei dramatikus népszokásokat három kötetben bemutató nagyszabású, a maga korában hiánypótló munkája 1983-ban a Bihari Múzeum kiadványaként jelent meg. A kiadás helye Debrecen, a szerkesztő pedig Héthy Zoltán, a múzeum akkori vezetője. A Bihari Múzeum éves munkajelentéséből tudjuk, hogy az első kötet már 1980-ra elő volt készítve kiadásra, és eredetileg a Bihari dolgozatok 8. részének szánták.⁷⁸

A következő kis brosrán, amely a Bihari Múzeum Xantus Gyula-gyűjteményéből ad ízelítőt, nem szerepel évszám. A Zsupos Zoltán összeállításában létrejött kiadvány feltehetőleg az 1988-ban Biharkeresztesen megrendezett Xantus-kiállításához⁷⁹ vagy a festő 70. születésnapjára, 1989–90 során Császi Irén kurátori munkájával szervezett tárlathoz készült.⁸⁰ egy rövid pályarajz után 8 mű szerepel benne fekete-fehér képpel, felsorolásban pedig 58 festmény és grafika címmel, mérettel és a keletkezés évével.⁸¹

1990-ben jelent meg Orbán Balázs válogatott bibliográfiája Császi Irén és Héthy Zoltán összeállításában. A „legnagyobb székely” – aki 1880-tól 10 éven keresztül a berettyóújfalui kerület országgyűlési képviselője volt – halálának 100. évfordulója alkalmából a Bihari Irodalmi Társaság támogatásával adta ki a Bihari Múzeum és a Berettyóújfalui Városi Könyvtár.⁸²

Nagyot ugrunk az időben, ugyanis következő egyedi kiadványunk több mint 20 év elteltével, 2011-ben jelent meg. A Bihari Múzeum egyik legnagyobb mértékű

⁷⁸ Héthy Zoltán: Jelentés a Bihari Múzeum 1980. évi tudományos és közművelődési munkájáról. 3. Kézirat. Bihari Múzeum gyűjteménye. BM Gy. N. 1479. A neves kutató nagyszabású munkájának megjelent egy 4. kötete is, ám abban már nem szerepel a Bihari Múzeum, sem Héthy Zoltán neve. Ujváry 1988.

⁷⁹ Megyei műemléki és múzeumi hónap. Hajdú-bihari Napló, 45. (1988) 235. 1988. okt. 1. 1. A festőművész a Bihari Múzeumnak ajándékozta több művét 1986-ban (majd 1989-ben). Vö. Leltárkönyvek.

⁸⁰ Gazda 1992. 570.

⁸¹ Sajnos az ez időben készült munkajelentések erről a kiadványról nem nyújtanak tájékoztatást.

⁸² 500 példányban készült el a Megyei Könyvtár nyomdájában.

vállalkozása egy színes helytörténeti „olvasókönyv”, a *Berettyóújfalu az újkőkortól napjainkig*, amely – az 1981-es településmonográfiánk⁸³ után 30 esztendővel – egy újabb kutatási eredményeket is tartalmazó összeállítás. A kiadvány a város történetét az új évezred első évtizedéig követi nyomon közérthető formában, képekkel, forrásokkal gazdagon illusztrálva. A kötetben több helytörténeti és néprajzi tanulmány mellett egy természetrajzi fejezet is helyet kapott. A könyv dokumentálja az ezredforduló városképét, összefoglalót ad a településen élő vagy innen elszármazott művészekről, számba veszi a köztéri alkotásokat, illetve az itt működő civil szervezeteket is. Szerzői neves szakemberek,⁸⁴ szerkesztője Kállai Irén múzeumvezető, a nyomdai előkészítésben Bogya Pál mellett az intézmény munkatársai működtek közre. A könyv és elektronikus változata DVD formájában Berettyóújfalu Város Önkormányzatának pályázata keretében készült el.⁸⁵ A kiadványhoz Sándor Mária múzeumpedagógus készített módszertani segédletként egy CD-ROM-ot a pedagógusok számára, amely négy korosztálynak tartalmaz javaslatot az olvasókönyv hasznosítására, az óvodai nevelésben és az iskolai oktatásban egyaránt.⁸⁶

Következő múzeumi kiadványunk egy verseskötet, amelyet a sárrétudvari születésű parasztköltő, Nagy Imre születésének 120. évfordulójára, 2016-ban adtak ki. Két évvel korábban került be a múzeum gyűjteményébe Nagy Imre elvesztettnek hitt kézíratos füzet, melyben a *Mezei virágok* című, soha meg nem jelent kötetének tervezete található a költő illusztrációival.⁸⁷ Az értékes dokumentumban található versekből Szémánné Veres Gabriella irodalmi muzeológus szerkesztett kiadványt, amelyet a Berettyó Kulturális Központ és Sárrétudvari Nagyközség Önkormányzata közösen jelentetett meg.⁸⁸

⁸³ Berettyóújfalu története 1981.

⁸⁴ A szerzők: Hódör István és Simay Gábor, Dani János, Török Péter, Bartha Ákos, Vajda Mária, Dám László, V. Szatmári Ibolya, Kolozsvári István, Hamvas Lászlóné, Kissné Pásztor Irma és Kállai Irén.

⁸⁵ A kiadványok a *Berettyóújfalu az egészséges város* elnevezésű pályázat keretében valósultak meg.

⁸⁶ Kállai 2014. 313.

⁸⁷ Szémánné 2017. 203. Az előkerült füzet 130, többségében ismeretlen verset tartalmaz, más részük az 1929–30-as években a Magyar Falu című lapban jelent meg.

⁸⁸ A kötet összeállítása és megvalósítása az Emberi Erőforrások Minisztériuma Járasszékegy Múzeumok szakmai támogatása, a Berettyó Kulturális Központ – Bihari Múzeum *Gyere velünk a Múzeumba* program sorozatának keretében készülhetett el.

A legfrissebb kiadványunk Török Péter egykori múzeumvezető munkája, aki a doktori disszertációjának témáját (A szabolcsi hajdúvárosok a 17–18. század fordulóján) dolgozta fel a 2025-ben megjelent kötetben.

A Bihari Múzeumhoz kapcsolódó civil szervezetek kiadványai

A Bihari Múzeumért Alapítvány kiadványai

A Bihari Múzeumért Alapítványt az intézmény és Berettyóújfalu Város Önkormányzata 1993-ban hozta létre Tardy Anna, egy neves berettyóújfalui birtokos család leszármazottjának hagyatékából, elsősorban a múzeum eszközfejlesztése céljából.⁸⁹ Az alaptőke azóta kamatozott, és a Biharból elszármazottak, és különböző vállalkozók adományaival is bővült, s a kiemelten közhasznú alapítvány kuratóriuma – ahogy eddig is láthattuk – sokszor támogatott különböző múzeumi kiadványokat, de számos más, külső szervezetek, szerzők ismeretterjesztő-tudományos munkáinak megjelentéséhez is hozzájárult.⁹⁰

A Bihari Diéta köteteken kívül önállóan egy esetben találjuk az alapítványt kiadóként tudományos-ismeretterjesztő köteten, és ez a „*Séta a faluvárosban*” – *Berettyóújfalu egykor és ma* címet viselő fotóalbum.⁹¹ A kiadvány lapjain megismerhetjük a két világháború közötti Berettyóújfalu épületeit, s az archív felvételek mellett Bogya Pál fotográfus – megközelítőleg azonos szemszögből – 2008-ban készített fényképeinek segítségével nyomon követhetők az elmúlt 70–80 év változásai. Az egyes épületek történetét Sándor Mária és Török Péter ismerteti a szakirodalom, egykorú források és levéltári anyagok alapján megírt összefoglalókban.⁹²

⁸⁹ Kállai 2001. 225.

⁹⁰ A Bihari Múzeumért Alapítvány által támogatott, nem múzeumi kiadványok felsorolása nem fér bele jelen összefoglaló kereteibe.

⁹¹ Kállai – Sándor 2009. 314. A kötet 2000 példányban (magyar, angol és olasz nyelvű összefoglalóval) készült el 2008-ban, Sándor Mária szerkesztésében, Berettyóújfalu Város Önkormányzatának támogatásával. E kötet reklámozására 500 db képeslapot készített az alapítvány. Kállai – Sándor 2009. 322.

⁹² A kötet anyagából azonos című kiállítás is nyílt a Bihari Múzeumban 2008. május 23-án. Kállai – Sándor 2009. 322.

A Bihari Múzeum Baráti Köre kiadványai

1991-ben alakult meg a Déri Múzeum tagcsoportjából a Bihari Múzeum Baráti Köre önálló jogi személyként.⁹³ Fő tevékenysége a múzeum erkölcsi támogatásán kívül különböző rendezvényekhez szükséges anyagi és tárgyi eszközök előteremtése, jórészt pályázatok útján. Az 1998 óta közhasznú szervezet az új évezred első évtizedének végén kapcsolódott be a múzeum kiadói tevékenységébe.

Az egyesület 2009-ben indította útjára a Biharország kincsei című sorozatot, amelyből végül mindössze két kötet jelent meg. Ebben az évben került kiadásra a *Bihari tájbázak és kiállítóhelyek* első része, amely a történeti Bihar vármegye napjainkban Magyarországra eső területéről vette sorra a látogatható gyűjteményeket⁹⁴ színes képekkel, háromnyelvű (magyar, angol és román) leírással. A kiállítóhelyek ismertetése minden esetben kiegészül a látogatási rendre vonatkozó információval, településtérképpel. A fotókat Bogya Pál készítette, és ő végezte a kiadvány tervezését, technikai szerkesztését is. Az ismertető szöveget a szerkesztők, Sándor Mária és Kolozsvári István mellett Lakner Lajos készítette.

A következő évben látott napvilágot a határon túli Bihar kiállítóhelyeit számba vevő 2. számú kötet.⁹⁵ Az első részhez hasonló struktúrával (három nyelven, színes képekkel térképpel, információs leírással) összesen 10 település 13 olyan kiállítóhelyének leírását tartalmazza,⁹⁶ amely egykor Bihar vármegyéhez tartozott, napjainkban Romániában található, és a nagyközönség által látogatható.⁹⁷

A *Bihari tájbázak és kiállítóhelyek* 2. kötetének anyaggyűjtése során jutott el a két szerző Érsemjénbe. A község három nagy szülöttel büszkélkedhet, itt látta meg a napvilágot a nyelvújító, költő-író Kazinczy Ferenc (1759–1831), a nótaszerző Fráter Lóránd (1872–1930) és Csiha Kálmán lekipásztor, az Erdélyi református egyház-

⁹³ Kállai 2001. 225.

⁹⁴ 27 gyűjtemény szerepel a kötetben.

⁹⁵ A II. kötet anyaga már az első kötet megjelenése előtt, 2008-ban előkészítésre került, a pályázati forrás összege azonban a megjelentetést nem tette lehetővé. Kállai – Sándor 2009. 322.

⁹⁶ A kiadványban megjelenő kiállítóhelyek felkutatásában a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság elnöke, Dukrét Géza nyújtott segítséget.

⁹⁷ A két kiadvány felvételeiből készült egy tablókiállítás a Bihari Múzeumért Alapítvány támogatásával, amely a következő években több településen is megtekinthető volt. Kállai – Sándor 2011. 230., 233.

kerület püspöke (1929–2007). A magyar kultúrában kiemelkedő helyet elfoglaló személyek emlékét kiállítóhely működtetésével őrzi az önkormányzat. A Bihari Múzeum Baráti Köre *Aranygyökerek* címmel adta ki pályázati forrásból az emlékház kiállításához készült vezetőt 2011-ben, amelyet Csorba Sándor állított össze.⁹⁸

A Bihari Múzeum egyesülete a nádudvari fekete kerámia mesterének, Fazekas Ferencnek 60. születésnapja alkalmából készített kiadványt 2015-ben, Kocsis Csaba szerkesztésében, *Apai örökség* címmel. Az albumban három szerző⁹⁹ öt írásából ismerhetjük meg a nádudvari Fazekas-dinasztiát és a magyar népi kerámia meghatározó alakjává váló fazekasmester alkotásait, munkáit, gazdag fotóanyag illusztrációval.¹⁰⁰

A közös kiadvány

A Bihari Múzeumért Alapítvány és a Bihari Múzeum Baráti Köre neve jelenik meg kiadóként egy 2011-es forráskiadványon, a *Sárréti kurrentáló könyv – Hivatali körlevelek a 19. század eleji Bihar vármegyéből* című köteten. 2006-ban került a Bihari Múzeum gyűjteményébe egy 350 oldalas kézirat zömmel 1808–1811 közötti időszakból származó hivatali körlevelek bemásolt szövegével, amelyeket egykor a Sárréti járásban továbbítottak egymásnak a települések jegyzői. A néprajzi, helytörténeti kutatásoknak egyaránt kiváló forrásként számító dokumentum átírását, hozzá a bevezető tanulmányt és a mutatókat fiatal kutatók,¹⁰¹ a Bihari Múzeum Baráti Köre tagjai készítették.¹⁰²

⁹⁸ A füzetet szerkesztette: Sándor Mária. A fotókat készítette: Bogya Pál. A kiadvány az NCA Nemzetközi Civil Kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiuma támogatta. Együttműködő partnerünk: a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság.

⁹⁹ Szerzők: Kocsis Csaba, Fazekasné dr. Sutus Lenke, Fazekas Gergely.

¹⁰⁰ A tárgyfotókat készítette és a technikai szerkesztést végezte: Szűcs Endre.

¹⁰¹ A forrás átírásában közreműködött: Brigovác László, Petró Leonárd, Sándor Mária, T. Varga Katalin, Török Péter. A bevezető tanulmányt írta: Petró Leonárd. A mutatókat összeállította: Brigovác László és Petró Leonárd.

¹⁰² Kállai 2014. 315–316. A kötet Berettyóújfalu Város Önkormányzatának „*Berettyóújfalu az egészséges város*” című pályázati forrásából készült el.

Összegzés

Láttuk, a Bihari Múzeum széles körű kiadói tevékenységével szolgálta a tudományos ismeretterjesztés feladatát: az elmúlt 50 esztendőben 67 kiadvány fűződik az intézmény és a hozzá kapcsolódó civil szervezetei nevéhez – akár félbeszakadt, de folytatásra érdemes sorozatokban és értékes egyedi kiadványokban. A szerkesztők többnyire a múzeum munkatársai voltak, az intézményvezetők: Héthy Zoltán, Zsupos Zoltán, Császi Irén, Kállai Irén, Török Péter, illetve muzeológusok közül Sándor Mária és Szémánné Veres Gabriella (a múzeumpedagógiai kiadványokban: Korompainé Mocsnik Marianna és Csarkó Imre). Technikai szerkesztőként sokszor Szűcs Endre egykori munkatársunk nevét olvashatjuk kiadványainkban. Gyakori közreműködő Kolozsvári István, a Bihari Múzeum Baráti Köre elnökeként az egyesület kiadványainak felelős kiadója, valamint a korábban szintén intézményünkben dolgozó Bogya Pál fotográfus.

Csak remélni tudjuk, hogy a múzeumi tevékenység ezen ága – ha az átalakuló világban más formában is – a jövőben folytatódhat, és még számtalan kiadvány lát napvilágot a múzeum égisze alatt.

Források és irodalom

Kézírtos források

Bihari Múzeum, Berettyóújfalu (BM)

Gy. N. Gyarapodási Napló

Szakirodalom

Berettyóújfalu története 1981.

Berettyóújfalu története. Szerk. Varga Gyula, Berettyóújfalu, 1981.

Bihari Diéta II.

Bihari Diéta II. Szerk. Matolcsi Lajos. Debrecen, 1999.

Bihari Diéta III.

Bihari Diéta III. Szerk. Matolcsi Lajos. Debrecen, 2001.

Bihari Diéta IV.

Bihari Diéta IV. Szerk. Matolcsi Lajos. Debrecen, 2001.

Csoma 1978.

Csoma Zsigmond: Varga Gyula: Az Érmelléki szőlőkultúra. In: Agrártörténeti Szemle, 20. (1978) 1–2. 345–346.

Dankó 1997.

Dankó Imre: Önéletrajz. In: Dankó Imre munkásságának repertórium 1944–1996. Összeáll.: Nagy Jenő. Debrecen, 1997. 7–13.

Gazda 1992.

Gazda László: Jelentés a Déri Múzeum és a megyei múzeumi szervezet 1989. és 1990. évi munkájáról. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1989–1990. Szerk. Gazda László – Módy György. Debrecen, 1992. 551–572.

Héthy 1975.

Héthy Zoltán: Cím nélkül [Szerkesztői előszó a Bihari dolgozatok sorozathoz]. In: Bakó Endre: Nadányi Zoltán élete és költészete. Szerk. Héthy Zoltán. Nyíregyháza, 1975. 3. (Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 1.)

Héthy 1978.

Héthy Zoltán: Osváth Pál és fő műve. In: Bihari Múzeum Évkönyve II. Szerk. Héthy Zoltán Berettyóújfalu, 1978. 245–249.

Kállai 2001.

Kállai Irén: A Bihari Múzeum tíz éve: 1990–2000. In: A Bihari Múzeum Évkönyve VIII–IX. Szerk. Dr. Módy György és Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2001. 203–229.

Kállai 2006.

Kállai Irén: A Bihari Múzeum öt éve (2001–2006). In: A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI. Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2006. 141–162.

Kállai – Sándor 2009.

Kállai Irén – Sándor Mária: A Bihari Múzeum három éve: 2006–2008. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XII–XIV. Szerk. Kállai Irén – Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2009. 229–257.

Kállai – Sándor 2011.

Kállai Irén – Sándor Mária: A Bihari Múzeum tevékenysége 2009–2010-ben. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XV–XVI. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2011. 303–329.

Kállai 2014.

Kállai Irén: Átalakulás – lehetőség. A Bihari Múzeum tevékenysége 2011–2013. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 303–351.

Kállai 2017.

Kállai Irén: Sikeres átalakulások – A Bihari Múzeum tevékenysége 2014–2016 között. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2017. 229–304.

Kolozsvári – Török 2010.

Kolozsvári István – Török Péter: Előszó. In: Bihari Diéta VI–VII. Szerk. Kolozsvári István – Török Péter. Berettyóújfalu, 2010. 7–8.

Matolcsy 2001.

Matolcsy Lajos: Előszó. In: Bihari Diéta III. Szerk. Matolcsy Lajos. Debrecen, 2001. 5–6.

M. Nepper – Sőregi – Zoltai 1978.

M. Nepper Ibolya – Sőregi János – Zoltai Lajos: Hajdú-Bihar megye halomkatasztere I. Bihar. In: A Bihari Múzeum Évkönyve II. Szerk. Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1978. 5–28.

Módy 1975.

Módy György: Néphagyomány és helytörténet. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk. (Módy György és Szendrey István közreműködésével) Dankó Imre. Debrecen, 1975. 645–678.

Módy – Kozák 1976.

Módy György – Kozák Károly: A herpályi templomromnál végzett régészeti kutatás és helyreállítás. In: A Bihari Múzeum Évkönyve I. Szerk. Módy György – Héthy Zoltán. Berettyóújfalu, 1976. 49–104.

Nyakas 1978.

Nyakas Miklós: A Hajdúsági Közlemények visszahangjáról. Alföld, 29. (1978) 7. 111–112.

Sándor 2014.

Sándor Mária: „...hogya a dalokat visszaadhassam a falunak”. Bencze Lászlóné dr. Mező Judit néprajzi és közművelődési munkája Biharban és a Sárréten. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2014. 255–276.

Sándor 2025

Sándor Mária: Egy elfelejtett folyóirat, a Múzeumi Kurír. Új Nézőpont, 12. (2025) 3. 60–64.

Szémánné 2017.

Szémánné Veres Gabriella: Nagy Imre virágai – 120 éve született a pórok költője. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIV. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2017. 203–214.

Szémánné 2019.

Szémánné Veres Gabriella: „Nulla dies sine linea” – Egy tevékeny 80 év bibliográfiája. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIV. Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2019. 153–174.

Török 2024a.

Török Péter: A jól kihasznált lehetőség. A Bihari Múzeum és a Magyar Génius program. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 75–92.

Török 2024b.

Török Péter: Előszó. In: A divat mondja meg, hogy ki vagy?! Divat- és viselet-történeti tanulmányok. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 7–8.

Ujváry 1988.

Ujváry Zoltán: Játék és maszk. Dramatikus népszokások IV. Debrecen, 1988.

Varga 1975.

Varga Gyula: Az érmelléki szőlőkultúra. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. Szerk. (Módy György és Szendrey István közreműködésével) Dankó Imre. Debrecen, 1975. 431–534.

V. Szathmári 2010.

V. Szathmári Ibolya: Dankó Imre múzeumi munkássága. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2008–2009. Szerk. Magyar Márta. Debrecen, 2010. 321–332. (A Debreceni Déri Múzeum kiadványai 81.)

Sajtóforrások

Hajdú-bihari Napló

Internetes hivatkozások

Leltárkönyvek

A Bihari Múzeum leltárkönyveinek adatbázisa

<http://www.biharimuzeum.hu/bu/leltarkonyvek>

(Utolsó letöltés: 2025. december 15.)

Melléklet

A Bihari Múzeum és civil szervezeteinek kiadványai

Sorozatok

A Bihari Múzeum Évkönyve

1. A Bihari Múzeum Évkönyve I. Berettyóújfalu, 1976.
Szerk. Módy György közreműködésével Héthy Zoltán. 368 p.
2. A Bihari Múzeum Évkönyve II.
Berettyóújfalu, 1978. Szerk. Héthy Zoltán. 312 p.
3. A Bihari Múzeum Évkönyve III.
Berettyóújfalu, 1982. Szerk. Héthy Zoltán. 304 p.
4. A Bihari Múzeum Évkönyve IV–V.
Berettyóújfalu, 1986. Szerk. Módy György. 300 p.
5. A Bihari Múzeum Évkönyve VI–VII.
Berettyóújfalu, 1991. Szerk. Módy György. 288 p.
6. A Bihari Múzeum Évkönyve VIII–IX.
Berettyóújfalu, 2001. Szerk. Módy György – Kállai Irén. 232 p.
7. A Bihari Múzeum Évkönyve X–XI.
Berettyóújfalu, 2006. Szerk. Kállai Irén. 240 p.
8. A Bihari Múzeum Évkönyve XII–XIV.
Berettyóújfalu, 2009. Szerk.: Kállai Irén – Sándor Mária. 328 p.
9. A Bihari Múzeum Évkönyve XV–XVI.
Berettyóújfalu, 2011. Szerk. Sándor Mária. 256 p.
10. A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX.
Berettyóújfalu, 2014. Szerk. Sándor Mária. 352 p.
11. A Bihari Múzeum Évkönyve XX–XXII.
Berettyóújfalu, 2017. Szerk. Sándor Mária. 304 p.
12. A Bihari Múzeum Évkönyve XXIII.
Berettyóújfalu, 2018. Szerk. Sándor Mária. 176 p. + CD melléklet
13. A Bihari Múzeum Évkönyve XXIV.
Berettyóújfalu, 2019. Szerk. Sándor Mária. 208 p.

14. A Bihari Múzeum Évkönyve XXV.
Berettyóújfalu, 2020. Szerk. Sándor Mária. 168 p.
15. A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI.
Berettyóújfalu, 2021. Szerk. Sándor Mária. 160 p.
16. A Bihari Múzeum Évkönyve XXVII.
Berettyóújfalu, 2022. Szerk. Török Péter. 190 p.
17. A Bihari Múzeum Évkönyve XXVIII.
Berettyóújfalu, 2023. Szerk. Török Péter. 208 p.
18. A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX.
Berettyóújfalu, 2024. Szerk. Török Péter. 110 p.
19. A Bihari Múzeum Évkönyve XXX.
Berettyóújfalu, 2025. Szerk. Sándor Mária, Szőke Richárd Rajmond. 216 p.

Bihari dolgozatok. A Bihari Múzeum közleményei

1. Bakó Endre: Nadányi Zoltán élete és költészete. Nyíregyháza, 1975. 74 p.
(Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 1.)
2. Módy György: Néphagyomány és helytörténet. A népi tudás és a valóság kapcsolatának folklorisztikai vizsgálatához. Berettyóújfalu, 1975. 38 p.
(Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 2.)
3. Varga Gyula: Az érmelléki szőlőkultúra. Berettyóújfalu, 1976. 106 p.
(Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 3.)
4. Bencze Lászlóné: Szivárványos az ég alja: Bihari népdalok. Berettyóújfalu, 1977. 223 p. (Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 4.)
5. Módy György: Herpály. Berettyóújfalu, 1979. 36 p.
(Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 5.)
6. Az Osváth Pál emlékülés előadásai. Szerk.: Héthy Zoltán.
Berettyóújfalu, 1980. 24 p. (Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei)
7. M. Nepper Ibolya – Sőregi János – Zoltai Lajos: Bihari halmok. Berettyóújfalu, 1980. 31 p. (Bihari dolgozatok: a Bihari Múzeum közleményei 7.)
8. Szekerczés Pál: Bihar megyei népiskolák, tanítók és díjlevelek 1800–1847 között. Berettyóújfalu, 1988. 110 p. (Bihari dolgozatok)

9. Zsupos Zoltán – Xantus Gyula: „Katona nélkül mit sem ér a mennyiség ...”: Válogatás Kiss István nagyváradi kézíratos katonakönyvéből. Berettyóújfalu, 1989. 87 p. (Bihari dolgozatok 9.)
- 10–11. lásd Konferenciakötetknél Bihari Diéta sorozat 1–2.

Források és Adatok Bihar Történetéhez

1. Források O'sváth Pál sárréti csendbiztos életéhez. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzeteket készítette: Seres István. Berettyóújfalu, 2010. 176 p. (Források és Adatok Bihar történetéhez)

Fejezetek Berettyóújfalu történetéből

1. Bocsi Zsófia – Gulyás László Szabolcs: Berettyóújfalu településtörténete a középkorban. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2023. 374 p. (Fejezetek Berettyóújfalu történetéből 1.)
2. Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalu szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 340 p. (Fejezetek Berettyóújfalu történetéből 2.)
3. Berettyóújfalu és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései. Tanulmányok és források. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 256 p. (Fejezetek Berettyóújfalu történetéből 3.)

Múzeumpedagógiai kiadványok

Bihari Értékek

1. Korompainé Mocsnik Marianna: Furtai barangoló I. Berettyóújfalu, 2015. 16 p. (Bihari Értékek 1.)
2. Korompainé Mocsnik Marianna: Furtai barangoló II. Berettyóújfalu, 2015. 16 p. (Bihari Értékek 2.)
3. Szemánné Veres Gabriella: Kelet Népe 80 – A Sebes-Körös partjától az Adler-nyomdáig. Berettyóújfalu, 2015. 12 p. (Bihari Értékek 3.)
4. Korompainé Mocsnik Marianna: Amiről a Sárrét mesél. Berettyóújfalu, 2015. 20 p. (Bihari Értékek 4.)

5. Csarkó Imre: Vitéz Kádár István és kora.
Berettyóújfalu, 2016. p. 20. (Bihari Értékek 5.)
6. Bagdi László – Csarkó Imre: Cserkészélet.
Berettyóújfalu, 2017. 16 p. (Bihari Értékek 6.)
7. Szemánné Veres Gabriella: Gyertek elő, szép regém van – Arany János balladaköltészete. Berettyóújfalu, 2017. 12 p. (Bihari Értékek 7.)
8. Korompainé Mocsnik Marianna: Amiről a Sárrét mesél... Óvodásoknak.
Berettyóújfalu, 2017. 12 p. (Bihari Értékek 8.)
9. Krajczárné Sándor Mária – Kecse Gabriella: Olimpia: az olajágtól a tölgyig – Kabos Endre, a vívás bajnoka. (Berettyóújfalu, 2017. 20 p. (Bihari Értékek 9.)

Pályázatokhoz kapcsolódó múzeumpedagógiai kiadványok

1. Bihari „múzeumi tanoda”. A Bihari Múzeum közoktatást és az életen át tartó tanulást támogató tevékenységei. Információs módszertani füzet.
Összeáll. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2010. 22 p.
2. Bihari Vándortarisznya.
A Bihari Múzeum tanórán kívüli és szabadidős tevékenységei.
Összeáll. Kállai Irén et al. Berettyóújfalu, 2011. 30 p.
3. IKSZ – Történetek a bőrdoból mintaprojekt.
Szerk. Korompainé Mocsnik Marianna. Berettyóújfalu, 2018. 24 p.

Konferenciakötetek

Bihari Diéta

1. Bihari Diéta I.
Szerk. Matolcsi Lajos. Berettyóújfalu, 1996. 98 p. (Bihari dolgozatok 10.)
2. Bihari Diéta V.
Szerk. Matolcsi Lajos. Berettyóújfalu, 2004. 194 p. (Bihari dolgozatok 11.)
3. Bihari Diéta VI–VII.
Szerk. Kolozsvári István – Török Péter. Berettyóújfalu, 2010. 180 p.
4. Bihari Diéta VIII–IX.
Szerk. Mezei Milán, Kállai Irén. Berettyóújfalu, 2014. 242. p. + CD-melléklet

Egyéb konferenciakötetek

1. Az Észak-alföldi régió városainak szocialista kori története.
Szerk. Koltai Gábor – Török Péter. Berettyóújfalú, 2018. 115 p.
2. 1956 – Nagyszüleink harca értünk.
Szerk. Kolozsvári István. Berettyóújfalú, 2017. 160 p.
3. A divat mondja meg, hogy ki vagy?! Divat- és viselettörténeti tanulmányok.
Szerk. Török Péter. Berettyóújfalú, 2024. 264 p.

Egyedi kiadványok

- 1–3. Ujváry Zoltán: Játék és maszk. Dramatikus népszokások.
Debrecen, 1983. I–III. 360, 356, 342 p.
4. Xantus Gyula gyűjtemény.
Bihari Múzeum. H. n. É. n. 10 p.
5. Orbán Balázs 1829–1890. Válogatott bibliográfia.
Összeáll. Császi Irén – Héthy Zoltán, Berettyóújfalú, 1990. 28 p.
6. Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig.
Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2011. 174 p.
7. Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig.
Szerk. Kállai Irén. Berettyóújfalú, 2011. DVD-ROM
8. Segédanyagok a Berettyóújfalú az újkőkortól napjainkig c. kötete oktatásban való felhasználásához. Összeáll. Krajczárné Sándor Mária.
Berettyóújfalú, 2011. CD-ROM
9. Nagy Imre: Mezei virágok.
Szerk. Szémánné Veres Gabriella. Berettyóújfalú, 2016. 84 p.
10. Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok a 17–18. század fordulóján.
Berettyóújfalú, 2025. 270 p. (Új Nézőpont Könyvek 2.)

A Bihari Múzeumhoz kapcsolódó civil szervezetek kiadványai

A Bihari Múzeumért Alapítvány kiadványai

1. „Séta a faluvárosban” – Berettyóújfalú egykor és ma.
Szerk. K. Sándor Mária. Berettyóújfalú, 2008. 52 p.

A Bihari Múzeum Baráti Köre kiadványai

1. Tájházak és kiállítóhelyek Biharban I.
Szerk. Kolozsvári István – Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2009. 86 p.
(Biharország kincsei 1.)
2. Tájházak és kiállítóhelyek Biharban II.
Szerk. Kolozsvári István – Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2010. 86 p.
(Biharország kincsei 2.)
3. Aranygyökök. Az érsemjéni Kazinczy Ferenc-, Fráter Lóránd- és Csiha Kálmán-emlékház kiállításai.
Szerk. Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2009. 24 p.
4. Apai örökség. Fazekas Ferenc 60 éves.
Szerk. Kocsis Csaba. Berettyóújfalu, 2017. 100 p.

Közös kiadvány

1. Sárréti kurrentáló könyv. Hivatali körlevelek a 19. század eleji Bihar vármegyéből. Szerk. Brigovác László – Petró Leonárd – Sándor Mária.
Berettyóújfalu, 2011. 360 p.

Mária Sándor

50 years – (More than) 50 works: Publications of the Bihari Museum and its civil organisations, 1975–2025

The Bihari Museum has maintained continuous publishing activity since its foundation. The first volumes of the Bihari Studies series appeared in 1975, followed by the publication of the first yearbook the following year. Since then, the institution and two associated civil organisations (the Friends of the Bihari Museum and the Foundation for the Bihari Museum) have acted as publishers for more than 50 scientific and educational works. The compilation presented here includes academic series and individual monographs, conference proceedings, educational publications, and museum education booklets.

Képmelléklet

A Bihari Múzeum Évkönyvének eddig megjelent kötetei

A Bihari Értékek című
múzeumpedagógiai sorozat füzetei

Kállai Irén

A változások éve

Az 50 éves Bihari Múzeum tevékenysége 2024-ben

A 2024. év végére szinte teljesen lecserélődött a Bihari Múzeum személyi állománya, így a régi célokat új utakon, 2025-től már új emberekkel kellett megvalósítani. De hogy is jutottunk el eddig? A Bihari Múzeum szakmai vezetését 2024. október 1-től visszavéve a régi szempontrendszer alapján próbálom a múzeum az évi működését összefoglalni.

Legutóbb a 2017–2018-as évek jelentését készítettem én el. Akkor ezzel zártam mondanivalómat: *„A fenti gazdag összefoglaló bizonyítja, hogy a 2018-ban 44 éves Bihari Múzeum jelentős muzeális intézmény, nemcsak városában, térségében, de országosan is ismert. Múzeumunk a lelkes kollégákkal, a segítőikkel, önkéntesekkel, a településeken dolgozó partnerekkel nagyon hatékony forrásfelhasználással látványos eredményeket ért el. Programjainkkal biztosítottuk közel a fél megye területén a kulturális javakhoz való széles körű hozzáférést, és erősítettük mindenütt a szakszerűség igényét, egyúttal pedig az iskolabarát és látogatóbarát szemléletet.”*

A még korábbi összefoglalóban pedig még büszkén írtam le, hogy a Bihari Múzeum 2014–2016 közötti időszaka fennállásának legsikeresebb évei voltak. A 2014-ben alapításának 40. évfordulóját ünneplő intézmény méltó módon emlékezett meg jubileumáról, s olyan sikeres évet zárt, hogy ezzel végre elnyerte a rég áhított *Év múzeuma* címet is. 2016-ra programjaink és kiállításaink látogatószáma is elérte a bővös 15 ezret, ami egy 15 ezer lakosú kisváros számára igen jó adat!

További fejlődés, előrelépés jellemezte a következő éveket is, amikor az álmok valóra váltak, sőt túl is teljesültek. A múzeumi szakmai tevékenység csaknem valamennyi területén jelentős előrelépés történt. A múzeum működése stabil volt, a munkatársi gárda, a szakmai csapat lelkes és fiatal, magas színvonalon valósította meg programjait. A fenntartónk és felügyeleti szervünk nemcsak folyamatosan biztosították a fejlődéshez szükséges forrásokat, hanem büszkéek is voltak arra

a múzeumra, amely már minden szakmai díjat magáénak tudhatott, amit egy kisvárosi, területi múzeum megkaphatott. A 2016. február 1-jén megalakult Berettyó Kulturális Központnak a zászlóshajója volt a múzeum, amely 2018 nyarától Török Péter vezetésével újabb nagy lendületet kapott, főleg a kutatás, a gyűjteményi munka és a revízió területén úgy, hogy közben a múzeumi közművelődés, múzeumpedagógia, múzeumandragógiai tevékenységek sem szenvedtek csorbát. Ekkor is volt átalakulás: a dolgozók egy része távozott az intézményből. Török Péter és új csapata kapta azt a feladatot is, hogy az új állandó kiállítást elkészítse a korábban elnyert két különböző forrásból, miközben az épület külseje, a porta, s a kiállítóterek is megújultak, illetve végre megépült a liftünk is. S közben bekövetkezett a COVID okozta vészhelyzet, ami az építkezést és a kiállítások építését is lelassította, s így csak 2021. augusztus 20-án nyithatott ki a múzeum új állandó kiállításával. A home office-időszakok a kutatásoknak, a gyűjteményi munkának, a feldolgozásnak adott nagy lendületet.

Mire kinyithattunk, s kész lett az új állandó kiállítás is, újból be kellett zárunk majdnem fél évre a magas rezsiköltségek miatt. A nyolcszoros áramár-emelkedést s a tízszeres távhő-emelkedést nem lehetett sehogysem kigazdálkodni. Hónapokig ismét home office-ban dolgoztak a munkatársak, s elkezdtek az adatbázisok kiépítését, alapkutatásokat végeztek, cikkeket, könyveket írtak. Török Péter és csapata ezzel a munkával – majd az online közvetített könyvbemutatókkal, konferenciákkal felhelyezték a Bihari Múzeumot a magyarországi múzeumi-helytörténeti kutatások térképére is.

A legutóbbi, 29. sorszámú évkönyvünknek három történészünk volt a szerzője. Török Péter bemutatta a Nemzeti Kulturális Alap Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiumához benyújtott sikeres pályázatunkat és annak eredményeit, *Mélységek és magasságok* címmel pedig összefoglalta a Bihari Múzeum 2023-as tevékenységét. Két fiatal muzeológus kollégánk, Szőke Richárd Rajmond és Mezei Milán addigi kutatási eredményeiket publikálták.

A közművelődési stratégiai tervünkben még 2008-ban a következőképpen fogalmaztuk meg a Bihari Múzeum küldetését: *„A Bihari Múzeum küldetése a bihari öntudat formálása, a lokálpatriotizmus erősítése mellett a múzeumi közművelődés biztosítása minél szélesebb társadalmi körben. A Bihari Múzeum gyűjteményeivel, kiállításaiival,*

programjaival a helyi identitástudatot erősíti, a bihari öntudatot fejleszti. A helyben kialakult, létrejött kulturális értékeket, és a Biharból elszármazott alkotók produktumait (alkotásait, gyűjteményeit, tárgyait) összegyűjtve, azokat az utókorra hagyományozza, az itt élőknek, az innen elszármazottaknak és a hozzánk érkező vendégeknek összegyűjti, megmenti, megőrjíja, feldolgozza és megmutatja.” Ezen elvek alapján működött intézményünk még a 2020-as években is, s így 2024-ben is.

A Bihari Múzeum nemcsak Berettyóújfalu, hanem a járás, a bihari térség lakossága számára egy fontos informális tanulási helyszín, az életen át tartó tanulás egyik fő forrása és helyszíne.

Mint láttuk, a Bihari Múzeum mint területi múzeum minden szakmai elismerést megkapott 2016-ig, amit egy kismúzeum megszerezhet, de ezt a magas szakmai színvonalat megőrizni, fenntartani ezután is – ez jelenti az igazi kihívást.

Személyi feltételek

A munkakörök és a státuszok területén 2018-ban ismét jelentős fejlesztés történt. 2018. júniustól Török Péter történész vezetésével a Bihari Múzeum nyolc státusszal működött, melyből három fő történész volt, akik közül ketten, Mezei Milán és Szőke Richárd Rajmond 2024-re a doktori fokozat megszerzésének valamelyik szintjén álltak, Török Péter pedig már 2019 tavaszán a COVID miatti vészhelyzet kihirdetése előtt egy nappal védte meg a doktoriját.

A 2024-es évet a Bihari Múzeum a következő státuszokkal kezdte meg:

- 1 fő közgyűjteményi igazgatóhelyettes, múzeumvezető, történész-muzeológus (szakmai munkakör)
- 1 fő múzeumpedagógus, muzeológus (szakmai munkakör)
- 1 fő történész-muzeológus (szakmai munkakör)
- 1 fő közművelődési szakember (szakmai munkakör)
- 1 fő rendezvényszervező (szakmai munkakör)
- 1 fő műtárgyvédelmi asszisztens, múzeumi technikus (szakmai munkakör)
- 1 fő pénztáros, teremőr (üzemviteli munkakör)
- 1 fő takarító (a múzeum mellett a Zsinagóga Kultúrtér takarítója) (üzemviteli munkakör)

A nyár elején Fegyverné Marczin Vanda kolléganőnk anyai örömök elé nézett, helyette találtunk egy fiataalt, Nagy Petra személyében, aki két évre átvette a munkakörét. Mezei Milán történész a Múzeumok éjszakája után távozott az intézményből, ő dr. Krajczárné Sándor Mária etnográfus státuszán volt, aki viszont GYES után, 2024. októbertől munkába is állt. Szőke Richárd Rajmond is elköszönt májusban – mint később kiderült, csak négy hónapra – a múzeumtól, de ő október 1-től határozott időre (egy évre) visszajött, amikor viszont Török Péter is elhagyta a múzeumot. Az ő felmondása további két fő távozását is generálta az év végéig. Szűcs Endre műtárgyvédelmi asszisztens és Erős Anna közművelődési munkatárs is távozott. Török Péter helyett Kállai Irén vette vissza a múzeumvezetői feladatot október 1-től, már ő vezényelte le a múzeum 50 éves jubileumi rendezvényét is. Műtárgyvédelmi asszisztentst még novemberben Rana Abdoosh személyében, közművelődési feladatra Szatmári Tündét pedig 2025. január 1-től tudtuk alkalmazni. Így a Berettyó Kulturális Központ feladatainak átszervezésével is október 1-től már hét főre csökkent a múzeumi státuszok száma. Sajnos a BKK és benne a múzeum bérszínvonala is közrejátszott ebben a munkaerő-mozgásban, fluktuációban. Az éppen csak a garantált bérminimum feletti bérek a fiatalokat a továbblépésre sarkallják. Az új munkatársak nem a múzeumi szférából jöttek, de fokozatosan tanulnak bele a feladatokba.

A státuszon lévő munkatársak mellett többféle (az intézmény költségvetését nem érintő) közfoglalkoztatási program segítségével tudtunk még 2024-ben is egész évben munkát adni egy fő részére. Gyűjteménydigitalizálási feladatra a Nemzeti Múzeum Kulturális Közfoglalkoztatási Programjának keretében Ökrös Bencét foglalkoztatjuk már 2020-tól minden évben, így 2024-ben is. Rajta kívül Iskolai Közösségi Szolgálat (IKSZ) program keretében diákok, a Múzeumok éjszakája nagyrendezvényen felnőtt önkéntesek, illetve a nyári időszakban 1–2 hónapig napi 4 órában 2-4 fő diákmunkás is segíti a múzeum mindennapi működését.

Elhelyezés, forrásteremtés

Berettyóújfalu városa az alapítás (1974) óta biztosítja múzeuma számára az épületet. A Bihari Múzeum 2001. nyár elején költözött át az egykori községháza Kálvin

téri épületébe, melyben – a legutóbbi felújítás és a külső raktár átköltöztetése után – a munkaszobákon, a kiállítótermeken kívül már csak két raktárt tudunk működtetni. Ezekben a képzőművészeti gyűjtemény festményeit dexion-salgó polcokon, a néprajzi és a történeti tárgyi gyűjtemények textiliáit pedig szekrényekben tároljuk. Ezenkívül már csak a múzeumpedagógiai foglalkozásokhoz használt segédanyagokat tudjuk itt elhelyezni. A papír alapú dokumentumok, képek, filmek, negatívok a munkatársi folyosón és az irodai szekrényekben kaptak helyet savmentes palliumokban, valamint irattároló dobozokban.

2013 óta a Wesselényi utcai volt iskolaépületben tudtuk raktározni a néprajzi és történeti tárgyait, s alig 10 év múlva 2023-ban a kórház területén lévő egykori E-raktárt kaptuk meg a várostól. Az épület felújításra szorul, víz, villany be van vezetve, riasztót is szereltettünk fel, de fűtés és hűtés nélkül huzamosabb munkavégzésre nem alkalmas a helyszín. Szigeteléssel, légtechnikai és levegőtisztító berendezések felszerelésével, ajtócserevel a 21. századnak megfelelő műtárgy-raktárat és munkaszobákat lehetne itt kialakítani. Sajnos a gazdasági környezet, a pályázati lehetőségek hiánya ezt az elképzelést egyelőre parkoló pályára tette.

Az elkövetkező évek fontos feladata lesz a raktári állapotok további javítása. A 2021–2022-es revízió hivatalos lezárása után a gyűjteményszisztítás, selejtezés, illetve a raktár felújításához források keresése lesz egyik meghatározó teendőnk.

2013. január 1-jétől a korábban a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága tagintézményeként működő Bihari Múzeumot Berettyóújfalú Város Önkormányzata évi 12,092 millió Ft állami támogatással vette át, mely összeg – a 2012. év megvalósult költségvetési adatai alapján – a bér- és járulékköltségeken kívül csak minimális szakmai költséget tartalmazott. Ez volt a kiindulási állapot. 2016-ra a város már több mint 28 millió Ft-ot költött múzeumi szakmai feladatokra, ami a 2012-es megyei tagintézményi költségvetésünknek több mint duplája. 2018-ban ez az összeg meghaladta a 36 milliót, 2024-ben pedig 47,9 millió Ft-ot fordított a fenntartó múzeumi szakmai feladatokra a négy féle múzeumi kormányzati funkción.¹

¹ 082061 Múzeumi gyűjteményi tevékenység; 082062 Múzeumi tudományos feldolgozó és publikációs tevékenység; 082063 Múzeumi kiállítási tevékenység; 082064 Múzeumi közművelődési, közösségkapcsolati tevékenység

**Intézményi múzeumi szakmai pályázatok
(2023-ban benyújtott, 2024–2025-ben megvalósított)**

Év	Pályázat kiírója	A pályázat címe, témája	Nyert összeg
2023	NKA Múzeumi Kollégium	Biharból Biharba – a Bihari Múzeum állandó képzőművészeti kiállítása (megvalósulás: 2025)	1 000 000 Ft
2023	NKA Múzeumi Kollégium	A Bihari Múzeum őrzésében található fotó műtárgyak állományvédelméhez szükséges eszközök beszerzésére (megvalósulás: 2024)	350 000 Ft
2023	NKA Múzeumi Kollégium	A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. kötetének kiadása (megvalósítás: 2024)	313 110 Ft
2024	NKA Könyvkiadás kollégiuma	Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok szerepe a Rákóczi-szabadságharcban c. kötet kiadása (megvalósulás: 2025)	400 000 Ft
2024	NKA Múzeumi Kollégium	A Bihari Múzeum numizmatikai és a fotónegatív műtárgyainak állományvédelme (megvalósulás: 2025)	450 000 Ft
2024	NKA Múzeumi Kollégium	Bihari Múzeum Évkönyve XXX. kötetének kiadása (megvalósítás: 2025)	300 000 Ft
Összesen			2 813 110 Ft

**A Bihari Múzeumért Alapítvány, a város közalapítványának
múzeumi tevékenységet segítő pályázata 2024-ben**

Év	Pályázat kiírója	A pályázat címe, témája	Nyert összeg
2024	Berettyóújfalu Város Önkormányzata Humánpolitikai Bizottság	Az 50 éves Bihari Múzeum múzeumok éjszakája rendezvényének támogatása	500 000 Ft
Összesen			500 000 Ft

A Bihari Múzeumért Alapítvány az alapvető céloknak megfelelően 2024-ben is segítette a múzeum tudományos, ismeretterjesztő tevékenységét. Ezen időszakban is támogatta az 50 éves múzeum Múzeumok éjszakája programját és a Barcsay-házban az állandó játékkiállítás létrehozását.

Az 1991-ben létrejött Bihari Múzeum Baráti Köre a korábbi években a programok megvalósításához jelentős összegű pályázati forrásokkal és önkéntes munkával járult hozzá. Sajnos adminisztrációs okok miatt a bíróság a civil szervezet megszüntetését kezdeményezte. 2023-tól az egyesület felszámolása elkezdődött, 2025 végére be is fejeződik.

Fejlesztések

A 2024-es év még mindig az energiatakarékosság jegyében telt. A nyertes NKA-pályázatokat szükség esetén kiegészítve használtunk fel minimális költségvetési forrást, például az állományvédelmi tasakok beszerzésére és az évkönyvünk megjelentetésére.

Gyűjteményi munka és nyilvántartás

Gyűjtőmunka, gyűjtemények

A bihari táj tárgyi emlékeinek, írásos hagyatékának megszerzésére irányuló gyűjtőmunkánkban a legjelentősebb szerepe az ajándékozásnak van. A tárgyvásárlásra fordítható összeg évek óta nagyon alacsony. 2024-ben 14 gyűjteménygyarapítási alkalommal 18 tételben 565 tárggyal (ebből történeti 551 db, néprajzi 15 db) gyarapodtunk ajándékozás révén.

Nyilvántartás

2024-ben leltározás csak a könyvtárban (10 tétel) és a néprajzi gyűjteményben (15 tétel) volt. Ebben az évben nem történt revízió.

Restaurálás, tisztítás, konzerválás

A Bihari Múzeum történetében először, s azóta folyamatosan 2012 óta van szakképzett műtárgyvédelmi asszisztens végzettségű munkatársa az intézménynek. Szűcs Endre 2024 novemberéig volt az intézmény munkatársa. Szakmai útmutatása mellett, diákmunkások közreműködésével a nyár folyamán, a szokásos módon, megelőző állományvédelemben részesült 1841 db fotó és 116 db irodalmi tárgy, amelyek tisztításon és átsomagoláson estek át.

További 1655 db munkásőr gyűjteményhez tartozó fotót csomagolt át savmentes tasakokba a november elején érkező új műtárgyvédelmis kolléganő, Rana Abdoosh két munkatársunk, Nagy Petra és Kondor Beáta közreműködésével, ezenkívül 7 darab, decemberben beérkezett néprajzi tárgyat is megtisztított.

Így 2024-ben megelőző állományvédelemben vont összes műtárgy száma: 3619 db. Állományvédelmi felelős helyszíni bejárására, a Déri Múzeum munkatársának látogatására ebben az évben két alkalommal került sor.

Tudományos munka

Kutatás, továbbképzés, kiadványok

A Bihari Múzeum két fő kutatási témája Bihar és Berettyóújfalu története. Ezen belül, illetve ezek mellett 2024-ben nyolc résztémában kutattak muzeológus munkatársaink.

- Mezei Milán: „*Melyik itt Govrik szolgabíró?*”. Az 1846-os botrányos parádi fürdőbéli verekedés történeti narratívái
- Mezei Milán: A Károlyi grófok érdekérvényesítő politikája a reformkori Csongrád megyében (1827–1848)
- Mezei Milán: „*Akaratom, vágyam nélkül, sőt kérésem elmellőzésével*”. A Csongrád vármegyei főjegyzőségtől az adminisztrátorságig. Egy „kapacitált megyei tisztviselő”, röjtöki Bene József (1791–1869) reformkori pályaképe
- Mezei Milán: „*A pecsovics párt győzött [...] a liberális párt pedig megbukott*”. Konzervatív offenzíva Csongrád vármegyében Bene József adminisztrátorsága idején (1845–1848)
- Sándor Mária: Egy elfelejtett folyóirat, a Múzeumi Kurír
- Szőke Richárd Rajmond: Szilágyi Lajos életrajzi adatai
- Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok szerepe a Rákóczi-szabadságharcban
- Török Péter: Buday István alispáni tevékenysége

Hazai és nemzetközi kutatási programokban történő részvételek és a résztvevők :

1. Mezei Milán, Szőke Richárd Rajmond és Török Péter történészek az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma által támogatott „*A berettyóújfalui járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozására Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfia, konferencia megvalósítására.*” című, 650132/00014. azonosító számú pályázatban vettek részt, mint megvalósítók.
2. Török Péter korábbi múzeumvezető – Nemzetközi Interregionális Társadalomtörténeti és Néprajzi Kutatóközpont, munkatárs.

Munkatársaink konferenciákon összesen hét előadást tartottak az év során:

1. Török Péter: *Szabolcsi hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharcban*. Vármegyék 1000 éve a Haza védelmében: Hajdú-Bihar Vármegye a honvédelem szolgálatában. Honvédelmi Minisztérium. Debrecen, 2024. április 11.
2. Mezei Milán: *A berettyóújfalui zsidó közösség története a 19. században*. 51. Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltári Napok. Zsinagóga Kultúrtér. Berettyóújfalú, 2024. május 29.
3. Kállai Irén: *A berettyóújfalui Zsinagóga Kultúrtér hasznosítása és tervei*. 51. Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltári Napok. Zsinagóga Kultúrtér. Berettyóújfalú, 2024. május 29.
4. Török Péter: *A berettyóújfalui Bihari Múzeum tudományos koncepciója és publikációi*. XXIX. Partiumi Honismereti Konferencia. Nagyszalonta, 2024. szeptember 6.
5. Sándor Mária: *A körösi korsótól a rátétes szűrig*. Herpálytól a faluvárosig – 50 éves a Bihari Múzeum. Szenvedély – Gyűjtés – Múzeum. Déri Múzeum. Debrecen, 2024. november 11.
6. Kállai Irén: *A berettyóújfalui Zsinagóga Kultúrtér hasznosítása és tervei*. Zsinagógák új szerepben – a bútorraktártól a művészetek házáig. Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem. Budapest, 2024. november 25.
7. Szőke Richárd Rajmond: *Közsegházától a közgyűjteményig – Egy berettyóújfalui épület története*. 2. ITT Helytörténeti Konferencia. Óbudai Múzeum. Budapest, 2024. november 26.

A múzeum dolgozói által jegyzett, magyar és idegen nyelvű tudományos kiadványok példányszámai:

1. Husvéth András – Kovács Gergely – Szikla Gergő: Az iparosított faluváros. Berettyóújfalú szovjetizálásától a várossá válásáig 1944–1979. Berettyóújfalú, 2024. (Fejezetek Berettyóújfalú történetéből 2.) – 350 példány
2. A Divat mondja meg, hogy ki vagy?! Szerk. Török Péter. Berettyóújfalú, 2024. – 200 példány
3. Berettyóújfalú és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalú, 2024. – 250 példány
4. A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalú, 2024. – 300 példány

A múzeum dolgozói által jegyzett, magyar és idegen nyelvű publikációk száma: 8 darab.

1. Mezei Milán – Szőke Richárd Rajmond: Sorsfordítók – Életrajzok Berettyóújfalu múltjából. Az ötlettől a megvalósulásig – a Bihari Múzeum időszaki kiállításának forgatókönyve. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 37–74.
2. Mezei Milán: A berettyóújfalui zsidó közösség kialakulásának története. Demográfiai viszonyok a 19. század közepéig (1746–1849). In: Berettyóújfalu és Berettyószentmárton 19. századi társadalomtörténeti kérdései. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 13–52.
3. Szőke Richárd Rajmond: Zsáka története 1890–1944. In: Tanulmányok Zsáka történetéből. Szerk. Török Péter. Zsáka, 2024. 205–230.
4. Szőke Richárd Rajmond: A helyi zsidóság szerepe a Berettyóújfalui Sport Egyesület működésében 1911–1944 között. In: Az antiszemitizmustól az emlékezésig. Tanulmányok a magyarországi holokauszt 80. évfordulója alkalmából. Szerk. Fóris Ákos – Gellért Ádám. Budapest, 2024. 225–249.
5. Szőke Richárd Rajmond: Katona, szerkesztő, képviselőjelölt – Adalékok piszkárosi dr. Szilágyi Lajos élettörténetéhez. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. 7–36.
6. Török Péter: A szabolcsi hajdúvárosok a Rákóczi-szabadságharc idején. Századok, 158. (2024) 4. 639–664.
7. Török Péter: A jól kihasznált lehetőség. A Bihari Múzeum és a Magyar Génius Program. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 75–92.
8. Török Péter: Mélységek és magasságok – Néhány gondolat a Bihari Múzeum 2023. évi lehetőségeiről és munkájáról. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXIX. Szerk. Török Péter. Berettyóújfalu, 2024. 93–109.

2024-ben két kiállítási forgatókönyv készült a Bihari Múzeumban.

- Egy polgárfiú „játékos” öröksége – kihelyezett állandó kiállítás a Barcsayházban.
- Múzeumi krónikák – Emlék(kép)ek 50 év tükrében – időszaki kiállítás a Bihari Múzeum fennállásának 50. évfordulójára.

Kiállítások

Állandó kiállítás

2021. augusztus 20. óta látogatható a felújított, *A táj és az ember – Herpálytól a faluvárosig* című állandó kiállításunk, melyet az előző évhez képest 142 fővel többen tekintettek meg: 2024-ben összesen 1219 fő, ebből 943 fő volt az ingyenes látogató.

A Sárrét peremén – Tablók Zsáka nagyközség múltjáról című kiállítás látogatóinak száma 2312 fő. Helyszín: Zsáka, Községi Ház (Felszabadulás u. 17/a).

Külső helyszínen, a Barcsay-házban nyílt meg 2024. augusztus 19-én *Egy polgárfiú „játékos” öröksége* című állandó kiállítási egységünk, (Berettyóújfalu, Szökő u. 2.) A tárlaton látható közel 600 db tárgy szó szerint hazatért, hiszen ifj. dr. Barcsay László már felnőttkorában készített ólomkatonái mellett gyermekkori játékgyűjteménye került ismét a nagyközönség elé a szülői házban, abban a helyiségben, ahol gyermekkorában is játszhatott ezekkel a játékokkal a tulajdonosa.

Időszaki kiállítások

A Bihari Múzeum időszaki kiállítótértermében két tárlatot tekinthetett meg a nagyközönség 2024 során. 2024. április 29-ig látogathatták a *Sorsfordítók – Életrajzok Berettyóújfalu múltjából* című időszaki kiállításunkat. 2024. október 19-én a múzeum fennállásának 50. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség keretében nyílt meg a *Múzeumi krónikák – Emlék(kép)ek 50 év tükrében* című tárlat. Az állandó és időszaki kiállításaink összes látogatószáma 2024-ben 3581 fő ebből kb. 110 fő volt külföldi.

Közművelődés

A korábbi évtizedhez hasonlóan az elmúlt évben is nagy hangsúlyt fektettünk a közművelődési munkára, a múzeumpedagógiai foglalkozásokra, az oktatótérben és a kiállításokban megtartott, valamint a városi vagy a vidéki iskolákba, településekre kihelyezett múzeumpedagógiai programokra és a nagyrendezvényekre.

Múzeumpedagógiai foglalkozásaink, óráink, illetve komplex programcsomagjaink minden korosztály számára elérhetőek, folyamatosan frissülnek, megújulnak, s új tematikákkal kiegészülnek. 2024 során a Bihari Múzeumban 2 óvodás (57 fő), 32 általános iskolás (1169 fő), és 1 középiskolásoknak (20 fő) szóló múzeumpedagógiai foglalkozást tartottunk.

Családi múzeumi délután

A 20 éves múlttal rendelkező programsorozatunkat 2024-ben két alkalommal szerveztük meg az adventi időszakban.

Múzeumok éjszakája

A Bihari Múzeum 2005-ben csatlakozott először a Múzeumok éjszakája országos rendezvényhez. A helyi esemény a Kálvin téri épületben, annak udvarán, a kapuja előtti fa árnyékoltá térben, illetve a forróság és viharveszély miatt a Zsinagóga Kultúrtér színpadán valósult meg. Az állandó kiállításához kapcsolódóan rendhagyó tárlatvezetéseket szerveztünk, a Bihari Múzeumért Alapítvány finanszírozásában kézműves termékek vására, gyermekprogramok, tárgyalgó bemutatók, foglalkozások, népi játszótér, a könyvtári részben könyvbörze, papírszínház várta az érdeklődőket. A gyermekek az intézmény udvarán próbálhatták ki a népi játékokat, kézműves foglalkozásokon vehettek részt, majd az előszavas mesemondást a Zsinagóga Kultúrtérben gyakorolhatták – Esti mese gyerekektől, gyerekeknek címmel. A gyermekprogramok végét követően a felnőttek ülhetnek be a „mesekocsmába”, valamint hallgathattak könnyűzenei koncerteket az este folyamán a Zsinagóga Kultúrtérben. Fellépett hangszerbemutatóval a Kazah zenekar, majd a Hagymási Tamás Rock Band- és végül Erdős Fruzi Akusztik-koncert zárta a programot. Emellett a népi kézművesek, helyi kistermelők nyitottak a téren „piacot”, ahol bemutathatták portékáikat, illetve szakmai bemutatókat tartottak. 2024-ben is több mint 300 fő látogatta meg ezt a június 22-én megrendezett programunkat.

Könyv- és adatbázis-bemutatók

Minden évben számos könyvbemutatót rendezünk, amelyeken nemcsak saját kiadványainkat mutatjuk be. Az egyik ilyen *Az iparosított faluváros* című kötet bemutatója amit a könyvtár rendezvényterében tartottunk meg, számos kutató, levéltáros és történész kolléga jelenlétében.

A Bihari Múzeum alapításának 50. évfordulóját a fenntartók, a partnereink, a Berettyó Kulturális Központ jelenlegi és számos régi kolléga jelenlétében 2024. október 19-én, szombaton a Zsinagóga Kultúrtérben ünnepeltük egy szakmai konferencia keretében, amely kötetlen formában folytatódott a múzeum kiállítótereiben. Rendezvényünket megtisztelte jelenlétével dr. Szende László a KIM Múzeumi Főosztályának vezetője is, és több szakmai szervezet is köszöntötte a jubileumát ünneplő múzeumot. V. Szathmári Ibolya nyugalmazott megyei múzeumigazgató (Bihari Múzeumért Alapítvány kuratóriumi tagja), visszaemlékező beszédét jelen kötetben elolvashatják. Szőke Richárd Rajmond történész pedig az elmúlt három év munkájáról számolt be, és bemutatta a múzeum honlapján elérhető gyűjteményi adatbázist.

Múzeumunk 2024-ben is a lelkes kollégákkal, a segítőkkel, önkéntesekkel, a településeken dolgozó partnerekkel, nagyon hatékony forrásfelhasználással látványos eredményeket ért el. Programjainkkal biztosítottuk közel a fél vármegye területén a kulturális javakhoz való széles körű hozzáférést, és erősítettük mindenütt a szakszerűség igényét, egyúttal pedig az iskolabarát és látogatóbarát szemléletet. 2024-ben a legjelentősebb eredményeket a tudományos kiadói tevékenység terén értünk el, hiszen négy jelentős szakmai kötet is napvilágot látott ebben az évben.

Képmelléklet

A 2024. év rekordja: négy kötet is napvilágot látott

A Zsinagóga Kultúrtér kiállításában Mezei Milán tartott ismertetőt a nagyszámú érdeklődőnek a Múzeumok ékszakáján

Egy polgárfiú „játékos” öröksége

A Bihari Múzeum kihelyezett állandó kiállításának megnyitója

Helyszín:
Barcsay-ház (Berettyóújfalu, Szökő utca 2.)

Időpont:
2024. augusztus 19. 10.00 óra

Program:

10.00 Köszöntő

dr. Vitányi István országgyűlési képviselő

Muraközi István, Berettyóújfalu polgármestere

Kállai Irén, a Berettyó Kulturális Központ igazgatója,
a Bihari Múzeumért Alapítvány kuratóriumának elnöke

A Barcsay-ház kiállításait bemutatja Csarkó Imre történész,
a Bihari Természetbarát Egyesület tagja

14.00 óráig

- kézműves foglalkozások
- kertbemutató Nagy Attila kertészmérnök,
a Bihari Természetbarát Egyesület tagja vezetésével

Támogatók:

Bihari Múzeumért
Alapítvány

2024-ben új kiállítási egységet nyitott a Bihari Múzeum a Barcsay-házban

Kállai Irén régi-új vezető az 50 éves jubileumi rendezvényen
(Fotó: Fekete András)

A munkatársak elfűjják a gyertyát a születésnapi tortán a jubileumi rendezvényen
(Fotó: Fekete András)

Irén Kállai

A year of change – The activities of the 50-year-old Bihari Museum in 2024

Celebrating its 50th anniversary in 2024, the Bihari Museum continued along the path established in previous years, prioritising scientific research and collection development while maintaining its role in public education within the region. At the same time, the year brought the most significant personnel changes in the museum's history, as four colleagues left the institution. The former director returned to lead the Bihari Museum and, in this writing, summarises the results of the anniversary year.

BIHARI MÚZEUM

BERETTYÓÚJFALU